

ΕΙΔΙΚΟ ΜΕΡΟΣ

ΤΑ ΘΕΜΕΛΙΩΔΗ ΑΝΘΡΩΠΙΝΑ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΑ

Του Μιχαήλ Χ. Θεοδωρακόπουλου

Η ΑΝΘΡΩΠΙΝΗ ΑΞΙΑ (human dignity)

Ο άνθρωπος, η ανθρώπινη αξία και η ανθρώπινη αξιοπρέπεια αποτελούν την ανώτατη αξία στην ελεύθερη δημοκρατική τάξη, όπως αποκαλύπτει και η θέση της σχετικής συνταγματικής διάταξης: ο συντακτικός νομοθέτης την προστατεύει στις «βασικές διατάξεις» (1^ο μέρος), ΟΧΙ στο 2^ο (ατομικά + κοινωνικά δικαιώματα). Η αρχή του απαραβιάστου αυτής «χρωματίζει» το συνολικό νομικοπολιτικό οικοδόμημα και σύστημα, προσδίδοντάς του ανθρωποκεντρικό χαρακτήρα.

Συνταγματοποιήθηκε για 1^η φορά το 1975, στο άρθρο Σ. 2 παρ. 1 («Ο σεβασμός και η προστασία της αξίας του ανθρώπου αποτελούν την πρωταρχική υποχρέωση της Πολιτείας»). Εξειδικεύεται στον Α.Κ. και τον Π.Κ. κι εντοπίζεται επίσης στην Οικουμενική Διακήρυξη των Ηνωμένων Εθνών / στα 2 Σύμφωνα του 1966/ σε ξένα Συντάγματα / στην Διακήρυξη Θεμελιωδών Δικαιωμάτων + Ελευθεριών (1989) / στο Σχέδιο του Χάρτη Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ε.Ε. (2000).

ΔΙΠΛΗ ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΙΚΗ ΠΡΟΣΤΑΣΙΑ

Το Σύνταγμα καθιερώνει στο Σ. 2 παρ. 1 διπλή συνταγματική κατοχύρωση:

- 1) Αντικειμενική συνταγματική αρχή (αντικειμενικό δίκαιο)
- 2) Από την οποία απορρέουν ατομικά δικαιώματα (υποκειμενικά δίκαια).

Ο συντακτικός νομοθέτης προστατεύει αντικειμενικά-θεσμικά τον άνθρωπο και την ανθρώπινη αξία, κατοχυρώνοντας θεσμική εγγύηση. Παράλληλα κατοχυρώνει υπέρ κάθε φορέα δικαίωμα ανθρώπινης αξίας = υποκειμενική προστασία του κάθε πολίτη.

Ο θετικός χαρακτήρας της «αρχής του απαραβιάστου» της ανθρώπινης αξίας προκύπτει από την συνταγματοποίησή της: είναι θετική δεσμευτική συνταγματική αρχή, ΟΧΙ προγραμματική πρόταση. Πλέον η αρχή του απαραβιάστου της ανθρώπινης αξίας βρίσκεται μέσα στην ελληνική έννομη τάξη, αναπτύσσοντας πλήρη δεσμευτική νομική δύναμη.

Η Σ. 2 παρ. 1 είναι η 1^η αναφερόμενη διάταξη που ΔΕΝ υπόκειται σε αναθεώρηση (Σ. 110 παρ.1): αποτελεί την πρώτη αρχή που συγκροτεί το «αιώνιο Σύνταγμα». Η αναθεώρηση ΔΕΝ είναι δυνατή προς την κατεύθυνση της ελάττωσης της συνταγματικής προστασίας – αντίθετα, είναι δυνατή προς την κατεύθυνση της ενίσχυσης της ανθρώπινης αξίας.

Η αναγωγή της ανθρώπινης αξίας σε καταστατική αρχή της συνολικής έννομης τάξης + σε ερμηνευτική αρχή ΔΕΝ σημαίνει ότι η Σ. 2 παρ. 1 έχει τυπική ισχύ υπέρτερη από οποιαδήποτε άλλη συνταγματική διάταξη. Η διάταξη αυτή –ως περιέχουσα γενική αρχή– συντρέχει και συνεφαρμόζεται με τις ειδικές διατάξεις που κατοχυρώνουν μερικότερα συνταγματικά δικαιώματα. Πρόκειται όμως για κύρια, κι ΟΧΙ επικουρική εφαρμογή, εκτοπίζεται ΜΟΝΟΝ όταν η ειδική ρύθμιση ρητά και με σαφήνεια προβλέπει διαφορετικά (κατά τον κανόνα «lex specialis derogat legi generali”).

Ως ΑΝΤΙΚΕΙΜΕΝΙΚΗ ΑΡΧΗ, το απαραβίαστο της ανθρώπινης αξίας είναι ανώτατη δικαιοπολιτική αρχή / καταστατική + γενική αρχή της εννόμου τάξεως / ερμηνευτική αρχή:

✓ Ως ανώτατη δικαιοπολιτική αρχή

Η ανθρώπινη αξία είναι το θεμέλιο, το ύψιστο αγαθό και η κατευθυντήρια αρχή του κοινωνικού ανθρωπισμού, που ξεκινά από μια ακλόνητη πίστη προς τον άνθρωπο, ως το τελειότερο δημιούργημα και αυτοσκοπό. Αυτόν επιδιώκει να εξασφαλίσει-προστατεύσει-προαγάγει-εξελίξει. Τούτο είναι δυνατόν ΜΟΝΟ με την πλήρη απελευθέρωση της δημιουργικής δύναμης του ανθρώπινου παράγοντα, του οποίου η πνευματική ανάπτυξη απαιτεί την εξασφάλιση υλικών μέσων (= τα κοινωνικά δικαιώματα, που στοχεύουν στην εξασφάλιση των υλικών παροχών).

✓ Ως καταστατική αρχή της εννόμου τάξεως

Η ανθρώπινη αξία είναι ο σκοπός και η καταστατική αρχή του δικαίου: η βάση, η αρχή και το τέλος της εννόμου τάξεως. Είναι ο (άμεσος / έμμεσος) σκοπός κάθε νομικού κανόνα. Το δίκαιο αποτελεί το μέσο για την πραγματοποίηση του σκοπού της ολοκλήρωσης της ανθρώπινης αξίας – από αυτήν αναπτύσσονται όλοι οι κανόνες δικαίου. Νομική διάταξη που βρίσκεται σε αντίθεση προς την αρχή της ανθρώπινης αξίας ΔΕΝ έχει θέση στο δικαιοσύστημα του κοινωνικού ανθρωπισμού. Δίκαιο είναι ό,τι ΔΕΝ προσβάλλει ΑΛΛΑ προάγει την ανθρώπινη αξία: αυτό θεωρείται άδικο. Στην ανθρώπινη αξία (ως ανώτατο αγαθό) και στην ανθρωπιστική αρχή κατευθύνθηκε και εβασίσθη η σύγκλιση και ακολούθως η ενοποίηση της εννόμου τάξεως (ιδιωτικό + δημόσιο δίκαιο, ατομικισμός + ετατισμός): έτσι αμλύνθηκαν και εξαφανίσθηκαν οι ποιοτικές τους διαφορές, διαμορφούμενου έτσι ενός ενιαίου δικαίου.

Η αρχή του απαραβίαστου της ανθρώπινης αξίας αποτελεί –με το Σύνταγμα του 1975 κι έπειτα– την καταστατική αρχή της νέας ελληνικής εννόμου τάξεως. Με το Σ. 2 παρ. 1 η ανθρώπινη αξία ανάχθηκε σε συνταγματικοπολιτικό θεμέλιο, σε βασικό αξίωμα της συνολικής εννόμου τάξεως. Ο κοινωνικός ανθρωπισμός ΔΕΝ αποτελεί πλέον μια ρομαντική επιθυμία μιας ηθικολογικής τάσης στη νομική επιστήμη, ΑΛΛΑ νομική πραγματικότητα για τον ελληνικό νομικό χώρο.

Αφού όλοι οι κανόνες δικαίου εξειδικεύουν και υπηρετούν την ανθρώπινη αξία, κάθε κανόνας δικαίου πρέπει να ερμηνεύεται σύμφωνα με το περιεχόμενό της.

Η αναγωγή της ανθρώπινης αξίας σε καταστατική αρχή σημαίνει την ποιοτική μεταβολή της εννόμου τάξεως: εντοπίζεται στα άρθρα Σ. 2 παρ. 1 / 4 παρ. 1-2 / 5 παρ. 1-2 / 7 παρ. 2 / 25 παρ. 1-4 / 106 παρ. 2 / από τις περισσότερες διατάξεις που αναφέρονται στα θεμελιώδη δικαιώματα. Το Σύνταγμα την αναγνωρίζει και την εξειδικεύει ως ανώτατη + απαραβίαστη αξία και δικαιοπολιτική αρχή στην έννομη τάξη του κοινωνικού ανθρωπισμού – αυτή είναι και η διαφορά του από την ατομικιστική συνταγματική τάξη. Η αρχή του απαραβιάστου της ανθρώπινης αξίας συνδέεται άρρηκτα με 2 θεμελιώδεις συνταγματικές υποχρεώσεις: την υποχρέωση των ατόμων να σέβονται + του κράτους να σέβεται και να προστατεύει την ανθρώπινη αξία.

Απαρβίαστο της ανθρώπινης αξίας + απαρβίαστο των θεμελιωδών δικαιωμάτων βαίνουν παράλληλα στην έννομη τάξη του κοινωνικού ανθρωπισμού. Η ανθρώπινη αξία και το συνταγματικό πρότυπο του πολίτη εξειδικεύονται με τα θεμελιώδη δικαιώματα (που αποτελούν συνταγματικά στοιχεία της ανθρώπινης αξίας). ΕΦΟΣΟΝ η ανθρώπινη αξία είναι απαρβίαστη, απαρβίαστα είναι και αυτά, που την εξειδικεύουν.

✓ Ως γενική αρχή της εννόμου τάξεως

Το απαρβίαστο της ανθρώπινης αξίας αποτελεί γενική αρχή του δικαίου, που εφαρμόζεται σε όλη την έννομη τάξη: πρόκειται για ρητά διατυπωμένη υπεργενική αρχή, που –ως εκ του περιεχομένου της- εφαρμόζεται σε όλες τις μερικότερες δικαιοϊκές περιοχές. Ως βασικό αξίωμα έχει διπλή κατεύθυνση: προς το κράτος + προς τους ιδιώτες.

Κατά της καταστατικής αρχής του απαρβιάστου της ανθρώπινης αξίας προβάλλεται ότι έχει γενικό περιεχόμενο, κι έτσι επιδέχεται πολλές ερμηνείες. Οι θεμελιώδεις αρχές έχουν εκ της φύσεώς τους γενικό περιεχόμενο, το οποίο όμως εξειδικεύεται με συνταγματικές διατάξεις και διατάξεις του κοινού δικαίου: έτσι αποκτούν οι γενικές αρχές συγκεκριμένο περιεχόμενο, μέσα στο πλαίσιο που χαράσσουν οι ίδιες. ΔΕΝ είναι έτσι ένα ζήτημα ελεύθερης επιλογής των συνταγματικών διατάξεων, αλλά διάκρισης κι επιλογής ομοειδών αρχών που καθιερώνονται ταυτόχρονα σε ένα συγκεκριμένο Σύνταγμα. Το ελληνικό Σύνταγμα καθιερώνει την αρχή του απαρβιάστου της ανθρώπινης αξίας (Σ. παρ. 1) / της ισότητας (Σ. 4) / της ελευθερίας (Σ. 5). Από την ταυτόχρονη κατοχύρωση των 3 αυτών αρχών, προκύπτει ότι την ανθρώπινη αξία κατοχυρώνουν οι άλλες δύο αρχές της ελευθερίας + της ισότητας και τα θεμελιώδη δικαιώματα (ως δικαιώματα ισότητας και ελευθερίας). Η ορθή –κατά το Σύνταγμα- ερμηνεία της αρχής του απαρβιάστου της ανθρώπινης αξίας αποτελεί χρέος της σύγχρονης νομικής επιστήμης, για να αποφεύγονται οι παρερμηνείες.

✓ Ως ερμηνευτική αρχή

Η νομική αξία κι εφαρμογή του απαραβιάστου της ανθρώπινης αξίας ΔΕΝ αρκείται στην εφαρμογή του κανονιστικού της περιεχομένου, ΑΛΛΑ εκτείνεται και στον προσδιορισμό του περιεχομένου των άλλων διατάξεων, τις οποίες ερμηνευτικά «χρωματίζει» η ανθρώπινη αξία: πρόκειται για ερμηνευτικό κανόνα που αναφέρεται στην συνολική έννομη τάξη και προσδιορίζει το περιεχόμενο όλων των διατάξεων του Συντάγματος + του κοινού δικαίου.

ΤΟ ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΙΚΟ ΔΙΚΑΙΩΜΑ ΣΤΗΝ ΑΝΘΡΩΠΙΝΗ ΑΞΙΑ

Με το Σ. 2 παρ. 1 παρέχεται αυτοτελές συνταγματικό δικαίωμα. Εκ της γεωγραφικής θέσεως της διάταξης ΕΚΤΟΣ του μέρους των συνταγματικών δικαιωμάτων ΔΕΝ συνάγεται ισχυρό μονοφυσικό επιχείρημα υπέρ της αντικειμενικής διάστασης. Το δικαίωμα στην ανθρώπινη αξία είναι το ανώτατο μητρικό δικαίωμα, ανήκον –ως κεντρικό δικαίωμα, μαζί με τις δύο γενικές εξειδικεύσεις του- στην τριάδα των μητρικών (ανθρώπινη αξία, ελευθερία, ισότητα).

Κατά συνέπεια προς την μορφή του σύγχρονου κράτους, το Σύνταγμα κατοχυρώνει το συνταγματικό πρότυπο ΟΧΙ του μεμονωμένου, ΑΛΛΑ του κοινωνικού ανθρώπου, όπως προκύπτει από τα Σ. 2 παρ. 1 / 5 παρ. 1 / 25 / 106. Μορφή κράτους και συνταγματικό πρότυπο του ανθρώπου που συνδέονται άρρηκτα. Κατά το Σ. 25 παρ. 1, το δικαίο παρέχει τα θεμελιώδη δικαιώματα στον άνθρωπο τόσο ως άτομο, όσο και ως μέλος του κοινωνικού συνόλου. Κατά την παρ. 2, η αναγνώριση και προστασία τους αποβλέπει στην πραγματοποίηση της κοινωνικής προόδου, απαγορευμένης της καταχρηστικής άσκησης των δικαιωμάτων. Κατ' αυτόν τον τρόπο συνδυάζεται και συγκεράζεται το ατομικό με το κοινωνικό στοιχείο. Επιχειρείται η διαλεκτική σύνθεση προσωπικού (ιδιωτικού) + κοινωνικού (δημόσιου) στοιχείου σε μια ενότητα, χάριν της λειτουργίας του δημοκρατικού πολιτεύματος.

Φορείς του δικαιώματος αυτού είναι ΜΟΝΟ φ.π. (ΟΧΙ ν.π. !) = ΜΟΝΟΝ άνθρωποι μπορούν να έχουν ανθρώπινη αξία. Ως «ανθρώπινο» δικαίωμα, αναγνωρίζεται τόσο σε Έλληνες όσο και σε αλλοδαπούς και ανιθαγενείς. Η συνταγματική αυτή προστασία καταλαμβάνει και το κυοφορούμενο, εκτεινόμενη πριν από την γέννηση έως και μετά τον θάνατο (περιλαμβάνει δηλαδή την τελετή του θανάτου και την μνήμη του τεθνεώτος). Η προστατευτική λειτουργία του δικαιώματος της ανθρώπινης αξίας είναι ανεξάρτητη από την ισχύ ότου αμοιβαιότητας.

Πρόκειται για δικαίωμα απαράγραπτο και αναπαλλοτρίωτο. Παραίτηση (γενική / ειδική) ΔΕΝ είναι δυνατή, αφού είναι κατ' εξοχήν προσωπικό και ανθρώπινο δικαίωμα. Η αρχή «volenti non fit injuria» ΔΕΝ έχει εφαρμογή ως προς ό,τι προσβάλλει την ανθρώπινη αξία.

Οποιαδήποτε συμφωνία πώλησης / δωρεάς οργάνου είναι αντίθετη στην ανθρώπινη αξία. Η συναίνεση του φορέως είναι συνταγματικώς αδιάφορη.

ΓΕΝΙΚΟ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΟ

«Ανθρώπινη αξία» = το σύνολο των γενικών υλικών-πνευματικών-κοινωνικών γνωρισμάτων του ανθρώπινου γένους. Έχει υλική και πνευματική διάσταση (corpus + animus).

Η ανθρώπινη αξία αποτελεί το αντικείμενο της νομικής ρύθμισης και του σχετικού δικαιώματος, το αγαθό επί του οποίου ασκείται η –εκ του δικαιώματος απορρέουσα- εξουσία. Από το εννοιολογικό περιεχόμενο της ανθρώπινης αξίας προσδιορίζεται το εύρος της συνταγματικής προστασίας, το κανονιστικό προστατευτικό περιεχόμενο του δικαιώματος αυτού.

Η Σ. 2 παρ. 1 ανάγει τον άνθρωπο σε υποκείμενο και αντικείμενο του δικαίου. Αντικείμενο της συνταγματικής προστασίας είναι ο άνθρωπος ως σωματική-πνευματική-κοινωνική υπόσταση. Ως αντικείμενο του δικαιώματος, η ανθρώπινη αξία αποτελεί πραγματικό και συνταγματικό αγαθό, έχοντας υλική + πνευματική υπόσταση. Αποτελεί «πραγματικό αγαθό», με αντικειμενική υπόσταση στον εξωτερικό κόσμο, ανεξάρτητα από οποιαδήποτε νομική ρύθμιση. Οντολογικά προσδιοριζόμενη η ανθρώπινη αξία (ως πραγματική οντότητα), ο άνθρωπος αποτελεί ζώσα οντότητα και ζωντανή ύπαρξη, φέρουσα τα χαρακτηριστικά του ανθρώπινου είδους. Δια της συνταγματικής προστασίας ανάγεται σε νομική έννοια, σε συνταγματικά προστατευόμενο μέγεθος. Ομοίως, ο άνθρωπος αποτελεί την πραγματική έννοια, η δε ανθρώπινη αξία την νομική. Ανθρώπινη αξία είναι ό,τι είναι ο άνθρωπος, τίποτα περισσότερο και τίποτα λιγότερο – αποτελεί τη «νομική μεταγλώττισή» του, τη νομική του διάσταση. Το περιεχόμενο της νομικής έννοιας καθορίζεται από το περιεχόμενο της πραγματικής – τυχόν συρρίκνωση της νομικής έννοιας θα οδηγούσε σε συρρίκνωση και της πραγματικής, ΧΩΡΙΣ ρητή συνταγματική ρύθμιση. Κάθε άνθρωπος είναι φορέας της ανθρώπινης αξίας.

Η ανθρώπινη αξία είναι τρισδιάστατη: περιλαμβάνει την υλική-πνευματική-κοινωνική υπόσταση του ανθρώπου. Στην θεμελιώδη διάκριση υλικού-πνευματικού (corpus # animus) προστίθεται η κοινωνική υπόσταση του ανθρώπου, καθόσον ο άνθρωπος ζει και υπάρχει στην κοινωνία. Από την στιγμή λοιπόν που η ανθρώπινη φύση είναι τρισδιάστατη, ίδια είναι και η ανθρώπινη αξία.

-Η ανθρώπινη αξία περιλαμβάνει κατ' αρχήν την συνολική σωματική υπόσταση του ανθρώπου: σε αυτήν υπάγεται οποιοδήποτε μέρος του ανθρώπινου σώματος. Οποιαδήποτε επέμβαση επί του σώματος του ανθρώπου ΧΩΡΙΣ την θέλησή του ΔΕΝ είναι σύμφωνη με την αρχή του απαραβιάστου της ανθρώπινης αξίας (π.χ. εμπορία ιστών κι οργάνων / με αμοιβή κυοφορία ξένου εμβρύου / βιοϊατρικές παρεμβάσεις).

Η άσκηση οποιασδήποτε σωματικής βίας (vis absoluta) αντίκειται στην ανθρώπινη αξία.

*ΔΕΝ προστατεύεται με την διάταξη της ανθρώπινης αξίας / προσωπικότητας το αποτέλεσμα (προϊόν) την υλικής-σωματικής δραστηριότητας του ανθρώπου (π.χ. της χειρωνακτικής εργασίας).

-Η πνευματική υπόσταση ανάγεται στον ανθρώπινο πνεύμα ως λογική, φαντασία, συναισθηματική λειτουργία – ως ικανότητα και δυνατότητα χρήσης + αξιοποίησης των πνευματικών ιδιοτήτων και ικανοτήτων του ανθρώπινου πνεύματος για τον σχηματισμό πεποιθήσεων (π.χ. πολιτικών, θρησκευτικών) και σκέψεων. Αυτά διακρίνουν το ανθρώπινο γένος από άλλες οντότητες, αποτελώντας αποκλειστικό προνόμιο της ανθρώπινης φύσης και ταυτόχρονα συνταγματικό και προστατευόμενο αγαθό. Στην ανθρώπινη αξία αντίκειται τόσο η σωματική, όσο και η ψυχολογική βία (vis absoluta + compulsiva).

*ΠΑΡΟΤΙ στο αντικείμενο του δικαιώματος υπάγεται κάθε έκφραση του ανθρώπινου πνεύματος, αυτό ΔΕΝ περιλαμβάνει τα προϊόντα του ανθρώπινου πνεύματος, τα πνευματικά δημιουργήματα, οι ιδέες, οι πεποιθήσεις, η ιδεολογία, τα συναισθήματα. ΜΗ- ανήκοντα στην πνευματική υπόσταση του ανθρώπου και ΜΗ- αποτελούντα προέκταση της ανθρώπινης αξίας ή προσωπικότητά του, ΔΕΝ προστατεύονται μέσω αυτών. Ενδεχομένως να προστατεύονται με άλλες διατάξεις.

-Η προστασία της ανθρώπινης αξίας συνεπάγεται την προστασία της κοινωνικής υπόστασης του ανθρώπου (νομική αναγνώρισή του ως υποκειμένου δικαιού, δικαιωμάτων και υποχρεώσεων). Οι διατάξεις του αστικού δικαιού απλά εξειδικεύουν την συνταγματική επιταγή. Αυτό ορίζεται άλλωστε και από την Οικουμενική Διακήρυξη («καθένας δικαιούται να αναγνωρίζεται παντού ως πρόσωπο έναντι του νόμου»).

ΣΥΝΑΦΕΙΣ ΕΝΝΟΙΕΣ. ΑΝΘΡΩΠΙΝΗ ΑΞΙΑ ΚΑΙ...

-αξιοπρέπεια: ΔΕΝ ταυτίζονται, αφού αυτή αναφέρεται κυρίως στην κοινωνική διάσταση της ανθρώπινης φύσης (ΟΧΙ στην σωματική / πνευματική) - αντίθετα με το ελληνικό, το γερμανικό Σύνταγμα κατοχυρώνει και αυτήν - . Προσδιοριζόμενη βασικά από την (στενότερη) έννοια της «τιμής», ΔΕΝ αποδίδει το ευρύτερο περιεχόμενο της ανθρώπινης αξίας. Πέραν της θεωρητικής διάκρισης, υπάρχει πρακτική σημασία: π.χ. το κράτος ΔΕΝ προσβάλλει την ανθρώπινη αξιοπρέπεια όταν ΔΕΝ παρέχει τα μέσα για την παιδεία ή την ιατροφαρμακευτική περίθαλψη, αφού τα δικαιώματα αυτά ΔΕΝ ανήκουν στο περιεχόμενο της ανθρώπινης αξιοπρέπειας, ΑΛΛΑ της αξίας. Η «ανθρώπινη αξιοπρέπεια» προσδιορίζεται από αξιολογικές κρίσεις που επικρατούν στην κοινωνική συνείδηση (ΟΧΙ υποκειμενικές). Αντίθετα, ο προσδιορισμός της «ανθρώπινης αξίας» είναι ανεξάρτητος από αξιολογικές κρίσεις + από εκείνες που επικρατούν στην

κοινωνική συνείδηση (π.χ. στην αρχαία Ρώμη, όπου οι δούλοι εθεωρούντο κατά δίκαιο «res», ΔΕΝ σημαίνει ότι ΔΕΝ είχαν ανθρώπινη αξία, ότι ΔΕΝ ήταν πράγματι άνθρωποι, επειδή σώνει και ντε η κοινωνία και το δίκαιο αυτής τους ονόμαζαν «πράγματα»). Η ανθρώπινη αξία, έμφυτη στον άνθρωπο, ΔΕΝ αφαιρείται με νομικούς κανόνες.

-προσωπικότητα: Ως έννοια είδους, η ανθρώπινη αξία ταυτίζεται με την προσωπικότητα. Ως τέτοια νοείται = η ανθρώπινη αξία του συγκεκριμένου ατόμου, δηλαδή ο ειδικός συνδυασμός των γενικών υλικών-πνευματικών-κοινωνικών γνωρισμάτων του ανθρώπινου γένους σε συγκεκριμένο άτομο. Η ανθρώπινη αξία προσδίδει ουσιαστικό περιεχόμενο στην προσωπικότητα, την οποία και ταυτόχρονα οριοθετεί.

-ελευθερία, ισότητα: Αμφότερες κατοχυρώνονται στο Σύνταγμα. Η ανθρώπινη αξία αποτελεί την πηγή, το μητρικό δικαίωμα των ανθρώπινων δικαιωμάτων. Η ελευθερία και η ισότητα αποτελούν τους συνταγματικούς προσδιορισμούς της ανθρώπινης αξίας (αλληλοπροσδιορίζονται !) + τα ανθρώπινα δικαιώματα τις συνταγματικές της εξειδικεύσεις. Η ανθρώπινη αξία ΔΕΝ ταυτίζεται ποιοτικά με την οικονομική αξία ή την προσωπικότητα: είναι το «Είναι» (Sein), διαφέροντας από το «Έχειν» (Haben). Κατά το Σύνταγμα, ανθρώπινη αξία έχει ΚΑΘΕ άνθρωπος, γι' αυτό δικαιούται να απολαμβάνει ελευθερία + ισότητα. Η αρχή της ισότητας απαγορεύει την αξιολόγηση, την (από νομικο-συνταγματική άποψη) διάκριση του ανθρώπινου γένους σε κατηγορίες βάσει του φύλου/φυλής / πεποιθήσεων. Η Σ. 4 παρ. 2 καθιερώνει την ισότητα των δύο φύλων για τα δικαιώματα και τις υποχρεώσεις, ενώ η Σ. 5 παρ. 2 αναφέρει ότι «ΟΛΟΙ όσοι βρίσκονται στην ελληνική επικράτεια απολαμβάνουν την απόλυτη προστασία της ζωής-τιμής-ελευθερίας τους, ΧΩΡΙΣ διάκριση εθνικότητας-φυλής-γλώσσας-θρησκευτικών ή πολιτικών πεποιθήσεων». ΚΑΘΕ άνθρωπος έχει ανθρώπινη αξία, που προσδιορίζεται ανεξάρτητα από τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά γνωρίσματα της προσωπικότητάς του. Στο περιεχόμενο της ανθρώπινης αξίας ανήκει και η ελευθερία: η στέρησή της από τον άνθρωπο αποτελεί βαρυτάτη προσβολή της ανθρώπινης αξίας, αφού η ελευθερία αποτελεί χαρακτηριστικό γνώρισμα της ανθρώπινης φύσης («θεωρία του φυσικού δικαίου»): ελεύθερη ανάπτυξη της προσωπικότητας + δυνατότητα αυτεξουσιασμού του ατόμου (Σ. 5 παρ.1: ΚΑΘΕΝΑΣ έχει δικαίωμα να αναπτύσσει ελεύθερα την προσωπικότητά του).

Η παραδοσική νομική-συνταγματικοπολιτική σκέψη διαπιστώνει αγεφύρωτη αντίθεση ελευθερίας # ισότητας: υποστηρίζει ότι η ελευθερία οδηγεί στην ανισότητα / ότι η επιβολή της ισότητας καταργεί την ελευθερία> τίθεται το ζήτημα της αυστηρής προτίμησης και προτεραιότητας της μίας αρχής έναντι της άλλης. Αυτές οι σκέψεις προέρχονται από μια ατομικιστική αντίληψη της ελευθερίας που παραγνωρίζει το κοινωνικό της περιεχόμενο, ξένα προς την ανθρώπινη αξία.

Αυτή εδραιώνεται πάνω στην ελευθερία και την ισότητα και προϋποθέτει την ταυτόχρονη ύπαρξη και διαλεκτική σύνθεσή τους: στο πλαίσιο του κοινωνικού ανθρωπισμού, η αφαίρεση της μιας σημαίνει ταυτόχρονα και τον ακρωτηριασμό της ανθρώπινης αξίας. Η ανθρώπινη αξία προσδίδει κοινωνικό + ελευθεριακό περιεχόμενο στην ισότητα, την οποία και οριοθετεί. Η ισότητα + η ελευθερία είναι δυνατές ΜΕΧΡΙ του σημείου που ΔΕΝ προσκρούουν και προσβάλλουν την ανθρώπινη αξία, δηλαδή ΕΦΟΣΟΝ + ΚΑΤΑ ΤΟ ΜΕΤΡΟ που ΔΕΝ μετατρέπεται το ανθρώπινο γένος σε ένα άθροισμα ομοιόμορφων μονάδων (π.χ. τόσο ο άνισος καταμερισμός των δυνατοτήτων για πρόοδο και εξέλιξη στα άτομα της κοινωνίας / όσο και δια της εξισώσεως του καταμερισμού των απολαύσεων μεταξύ του σκνηρού και του φιλέργου, του νωθού και του δραστήριου).

Ως ανωτάτη δικαιοπολιτική αρχή, η ανθρώπινη αξία αποτελεί το θεμελιώδες κριτήριο για την άρση των φιλοσοφικο-οικονομικών συγκρούσεων. Η μεν παραδοσιακή νομική θεωρία και γενικά συνταγματικοπολιτική σκέψη (βασισμένη στα κοινωνικο-οικονομικά δεδομένα της εποχής της επικράτησης της αστικής κοινωνίας και επηρεασμένη από τα -ανύπαρκτα πλέον- πρότυπα του κράτους αποχής και του μεμονωμένου ατόμου) διακρίνει αντιθετικά μεταξύ γενικού / ατομικού συμφέροντος, ως αποτέλεσμα της ατομικιστικής-ετατιστικής αρχής. Η αντίληψη αυτή είναι στην σύγχρονη συνταγματικοπολιτική πραγματικότητα λογικά + συνταγματικά εσφαλμένη, αφού πλέον το κράτος έχει θέσει -ως στόχους του- σκοπούς που κατά τις παλαιότερες αντιλήψεις ήταν απλώς «ιδιωτικές υποθέσεις». Ο συγκερασμός κοινού + προσωπικών συμφερόντων αποτελεί βασική αρχή της νέας ελληνικής συνταγματικής τάξης.

Κατά το Σ. 25 παρ. 2, η αναγνώριση και προστασία των θεμελιωδών δικαιωμάτων του ανθρώπου από την Πολιτεία αποβλέπει στην πραγματοποίηση της κοινωνικής προόδου. Κατά το Σ. 106 παρ. 2, η ιδιωτική οικονομική πρωτοβουλία ΔΕΝ επιτρέπεται να αναπτύσσεται εις βάρος της ελευθερίας και της ανθρώπινης αξιοπρέπειας ή προς βλάβη της εθνικής οικονομίας. Στην σύγχρονη εποχή, η κοινωνικο-οικονομική εξέλιξη οδήγησε στην αλληλεξάρτηση των μελών της κοινωνίας, με το κοινό συμφέρον (ΟΧΙ απλώς να ΜΗΝ είναι αντίθετο, ΑΛΛΑ) να περιλαμβάνει τα προσωπικά συμφέροντα. Ο κανόνας δικαίου (ιδιωτικός / δημόσιος), θεμελιούμενος στην ανθρώπινη αξία, επιδιώκει τον συγκερασμό των συμφερόντων, την ενότητα της σύγχρονης εννόμου τάξεως, την τοποθέτηση στο ίδιο επίπεδο και την σύνθεση δημόσιου-ιδιωτικού, πράγμα που εδραιώνει την μονιστική έννομη τάξη: ΔΕΝ χαράσσονται όρια δημόσιου-ιδιωτικού, ΑΛΛΑ δοκιμάζεται η ανεύρεση κατάλληλων διαδικασιών όπου κάθε ανθρώπινη δραστηριότητα (κράτους / ιδιώτη) θα υπηρετεί την ανθρώπινη αξία, όπως προσδιορίζεται από το Σύνταγμα. Η σχέση αυτή ισοτιμίας προκύπτει και από την δημοκρατική αρχή.

-αλληλεγγύη, ανταγωνισμό, άμιλλα: Εδώ η ανθρώπινη αξία θέτει προσδιορισμούς: το αντιανθρωπιστικό αξίωμα του άκρατου ατομικισμού έδωσε το σύνθημα για την έναρξη ενός αλληλοεξοντωτικού κοινωνικο-οικονομικού αγώνα ανάμεσα στα άτομα ως μονάδες της κοινωνίας, καθιερώνοντας την αρχή “homo homini lupus” («νόμος της θάλασσας και της ζούγκλας») στον κοινωνικό χώρο. Την αντίθεση στον ανταγωνισμό εκφράζει η αλληλεγγύη της χριστιανικής διδασκαλίας.

*Όπως και για το σχήμα «ελευθερία-ισότητα», έτσι και για το σχήμα «αλληλεγγύη-ανταγωνισμός» η παραδοσιακή νομική σκέψη διαπιστώνει αγεφύρωτη αντίθεση.

Η αρχή της αλληλεγγύης επιδιώκει να θεμελιώσει το αξίωμα “homo homini deus”. Η αλληλεγγύη και ο ανταγωνισμός εκφράζουν την διαδικασία για την εκπλήρωση ενός σκοπού. Αυτοσκοπός είναι ΜΟΝΟΝ η ανθρώπινη αξία. Όπως ο απεριόριστος ανταγωνισμός καταλήγει σε αντιανθρωπιστικά αποτελέσματα, έτσι και η απόλυτη, υπερβολική, απεριόριστη αλληλεγγύη ΔΕΝ είναι σύμφωνη με την ανθρώπινη φύση: έτσι, κατευθυνόμαστε στο αξίωμα “homo homini homo”, κατά το οποίο το δίκαιο ΔΕΝ μπορεί να αξιώσει από τον άνθρωπο να φέρεται ως Θεός, μπορεί όμως να του επιβάλλει να φέρεται ως άνθρωπος. Επί τη βάση του κοινωνικού ανθρωπισμού, αλληλεγγύη και ανταγωνισμός ΔΕΝ είναι ασυμβίβαστα: η αρχή της ανθρώπινης αξίας επιβάλλει έναν ανταγωνισμό αλληλέγγυο + μια αλληλεγγύη ανταγωνιστική, κατά διαλεκτική σύνθεση που εκφράζεται δια της «άμιλλας», που τα τρέπει σε συναγωνισμό και ρεαλιστική αλληλοβοήθεια αντιστοίχως. Έτσι ΔΕΝ προσβάλλεται η ανθρώπινη αξία.

ΕΞΟΥΣΙΑ

Το γενικό περιεχόμενο του δικαιώματος περιλαμβάνει το προστατευόμενο αγαθό / την εξουσία / την άσκηση. Η εξουσία αποτελεί το *stricto sensu* περιεχόμενο του δικαιώματος = την εκ του δικαίου αναγνωριζόμενη ικανότητα σχηματισμού και εκτέλεσης αποφάσεων του φορέα του δικαιώματος σχετικά με το προστατευόμενο αγαθό (το αντικείμενο του δικαιώματος). Το ουσιαστικό περιεχόμενο της εξουσίας προσδιορίζεται από το αντικείμενο, όπως συγκεκριμενοποιείται σε κάθε δικαίωμα + οριοθετείται κατά την άσκηση από τις 3 γενικές οριοθετήσεις (νομιμότητα-κοινωνικότητα-χρησιότητα). Η εξουσία παρέχει νομική ικανότητα ενέργεια και νομική αναγνώριση των ενεργειών του φορέως, αποκρούοντας ενδεχόμενη παρεμπόδιση. Είναι μεν ενιαία, αλλά προσλαμβάνει μερικότερο περιεχόμενο όταν αναλύεται σε μερικότερες εξουσίες, με 3 διαστάσεις: αμυντική-προστατευτική-διασφαλιστική.

Η απορρέουσα από το δικαίωμα της ανθρώπινης αξίας εξουσία έχει κατ' αρχήν θετικό-ενεργητικό περιεχόμενο (= επιτρέπει στον φορέα του δικαιώματος να προβαίνει σε διάφορες ενέργειες) / αρνητικό-παθητικό (= παρέχει στον φορέα την δυνατότητα να ΜΗΝ προβαίνει σε ενέργεια, εμποδίζοντας έτσι οποιονδήποτε σχετικό εξαναγκασμό/ να υφίσταται κατά την βούλησή του ενέργειες άλλων).

ΜΕΡΙΚΟΤΕΡΕΣ ΕΞΟΥΣΙΕΣ: Η –εκ του δικαιώματος της ανθρώπινης αξίας απορρέουσα- εξουσία είναι σωματική-υλική (corpus) / πνευματική (animus).

ΔΙΑΣΤΑΣΕΙΣ

1) ΑΜΥΝΤΙΚΟ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΟ

Όπως όλα τα συνταγματικά δικαιώματα, έτσι και το δικαίωμα στην ανθρώπινη αξία έχει αμυντικό περιεχόμενο: προστατεύει τον άνθρωπο από τον άνθρωπο (από επιθετικές ενέργειες των συνανθρώπων = θετικές πράξεις και επιθετικές παραλείψεις) + την διατήρηση της υπάρχουσας κατάστασης, εμποδίζοντας την –από επιθετική ενέργεια- χειροτέρευση της κατάστασης του φορέως – ΔΕΝ λειτουργεί όμως υπέρ της βελτίωσης της θέσης του ατόμου ! (λειτουργία αποτρεπτική, ΟΧΙ ενισχυτική !)-. Το δικαίωμα στην ανθρώπινη αξία είναι απόλυτο, στρεφόμενο ΚΑΤΑ του κράτους + των ιδιωτών = ΚΑΤΑ της (δημόσιας / ιδιωτικής) επιθετικής εξουσίας. Αυτός ο απόλυτος χαρακτήρας θεμελιώνεται στην κατά το Σ. 2 παρ. 1 (υποχρέωση σεβασμού και προστασίας της ανθρώπινης αξίας) και στο Σ. 25 παρ. 1.

- ✓ Σ. 2 παρ.1: Ο σεβασμός της αξίας του ανθρώπου αποτελεί πρωταρχική υποχρέωση της Πολιτείας: ο συντακτικός νομοθέτης υποχρεώνει τη νομοθετική-δικαστική-εκτελεστική εξουσία να σέβεται και να ΜΗΝ παραβιάζει την ανθρώπινη αξία + τα συνταγματικά δικαιώματα που την εξειδικεύουν.

Η αμυντική ενέργεια του δικαιώματος δεσμεύει τη νομοθετική εξουσία, που –κατά την εκτέλεση του νομοθετικού έργου- οφείλει να διαφυλάττει το απαραβίαστο της ανθρώπινης αξίας και να προχωρεί στην ψήφιση διατάξεων απόλυτα σύμφωνων με αυτό. Ο κοινός νομοθέτης ΔΕΝ μπορεί να αφαιρέσει από ανθρώπινη ύπαρξη την ικανότητα δικαίου (υποκείμενο δικαιωμάτων και υποχρεώσεων), που κάθε άνθρωπος έχει εκ του Συντάγματος. Επιπροσθέτως, από την αρχή του απαραβίαστου της ανθρώπινης αξίας συνάγονται δεσμεύσεις της κρατικής εξουσίας στο πεδίο του ποινικού δικαίου (π.χ. για την επιβολή των ποινών).

Η αμυντική ενέργεια του δικαιώματος της ανθρώπινης αξίας δεσμεύει την δικαστική εξουσία, που –κατά την παροχή δικαιοσύνης- οφείλει να διαφυλάττει το περιεχόμενό της.

Δεσμεύει και την εκτελεστική εξουσία, εμποδίζοντας κάθε επιθετική ενέργειά της.

- ✓ Πέραν των σχέσεων «κράτους-πολιτών», το δικαίωμα του Σ. 2 παρ. 1 εφαρμόζεται (μετά την αναθεώτηση του 2001) *expressis verbis* και στις διαπροσωπικές σχέσεις, με το Σ. 25 παρ. 1γ’.

*ΔΕΝ έχουν διαπροσωπική εφαρμογή το προστατευτικό και το διασφαλιστικό περιεχόμενο του δικαιώματος.

2) ΠΡΟΣΤΑΤΕΥΤΙΚΟ

Η προστατευτική διάσταση του δικαιώματος στην ανθρώπινη αξία προκύπτει *expressis verbis* από το Σ. 2 παρ. 1 («το κράτος οφείλει να σέβεται και να προστατεύει την ανθρώπινη ύπαρξη») + προστατεύει τον άνθρωπο από την ίδια πηγή κινδύνων με το αμυντικό, δηλαδή από επιθετικές ενέργειες των συνανθρώπων. Συνίσταται λοιπόν στην αξίωση παροχής βοήθειας στον αμυνόμενο για την απόκρουση της επίθεσης και την αποκατάσταση της βλάβης που υπέστη, που στρέφεται ΠΡΟΣ το κράτος, το οποίο έχει προστατευτική υποχρέωση (ΔΕΝ στρέφεται προς τους ιδιώτες = ΔΕΝ έχει απόλυτο χαρακτήρα = ΔΕΝ τριτενεργεί).

3) ΔΙΑΣΦΑΛΙΣΤΙΚΟ

Στρέφεται προς την διαφύλαξη του ανθρώπου από κινδύνους άλλους ΕΚΤΟΣ των ανθρώπινων επιθετικών ενεργειών, παρέχοντας αξιώσεις για την βελτίωση της θέσης του φορέως του δικαιώματος. Ο συντακτικός νομοθέτης ΔΕΝ αναγνωρίζει εξσφαλιστικό περιεχόμενο του δικαιώματος της ανθρώπινης αξίας, ΑΛΛΑ αναγνωρίζει και κατοχυρώνει τα μέσα διεκδίκησης (π.χ. απεργία, συνέρχεται-συνεταιρίζεται, ελευθερία έκφρασης).

ΑΣΚΗΣΗ-ΟΡΙΟΘΕΤΗΣΕΙΣ

Στο πλαίσιο της γενικής κυριαρχικής σχέσης κράτους-πολιτών / μεταξύ των πολιτών, το δικαίωμα στην αξία του ανθρώπου ΔΕΝ υπόκειται σε κανέναν περιορισμό. ΩΣΤΟΣΟ ΔΕΝ είναι εξουσία άνευ ορίων, ΑΛΛΑ οριοθετείται:

-ΡΗΤΡΑ ΤΗΣ ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΙΚΗΣ ΝΟΜΙΜΟΤΗΤΑΣ: η συνταγματικώς προστατευόμενη -μέσω της αρχής του απαραβιάστου της ανθρώπινης αξίας- δράση όλων των κοινωνιών του δικαίου πρέπει να είναι σύμφωνη με το Σύνταγμα + του σύμφωνους με αυτό νόμους. Η -εκ του δικαιώματος της ανθρώπινης αξίας- απορρέουσα εξουσία πρέπει να ασκείται στο πλαίσιο που θέτει το σύνολο της εννόμου τάξεως.

-ΡΗΤΡΑ ΤΗΣ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΤΗΤΑΣ: Η άσκηση του δικαιώματος ΔΕΝ επιτρέπεται ΕΦΟΣΟΝ προσβάλλει τα δικαιώματα των άλλων, όπως κατοχυρώνονται από το Σύνταγμα + εξειδικεύονται μέσω της κοινής νομοθεσίας.

-ΡΗΤΡΑ ΤΗΣ ΧΡΗΣΤΟΤΗΤΑΣ: τα «χρηστά ήθη» (ως γενική ρήτρα) αποτελούν γενική οριοθέτηση της άσκησης του δικαιώματος της ανθρώπινης αξίας. Απαγορεύεται η εκ του δικαιώματος της ανθρώπινης εξουσίας κατάχρηση, ΟΜΟΙΩΣ και η νομότυπη πλην όμως υπερβολική άσκησή του.

ΙΣΟΤΗΤΑ

Η αρχή αυτή διατυπώθηκε ήδη στην αρχαία Ελλάδα, στο πλαίσιο της στωικής φιλοσοφίας. Ανήκει επίσης στα θεμέλια του Χριστιανισμού, κυρίως ως ισότητα των ανθρώπων ενώπιον του Θεού. Επηρέασε σημαντικά φιλοσοφικά και ιδεολογικοπολιτικά ρεύματα, συνδεόμενη στενά με την δημοκρατία, την δικαιοσύνη και την ελευθερία.

Κατοχυρώνονται σε όλα τα ελληνικά Συντάγματα (σήμερα στο Σ. 4) και σε πλήθος διατάξεων των κοινών νόμων, στην Ε.Σ.Δ.Α., την Οικουμενική Διακήρυξη, σε ξένα Συντάγματα και στον Χάρτη των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρώπης.

ΔΙΦΥΗΣ ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΙΚΗ ΚΑΤΟΧΥΡΩΣΗ: ΑΝΤΙΚΕΙΜΕΝΙΚΗ ΑΡΧΗ & ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΙΚΟ ΔΙΚΑΙΩΜΑ ΙΣΟΤΗΤΑΣ

Σ. 4 παρ. 1: «Οι Έλληνες είναι ίσοι ενώπιον του νόμου». Παρ. 2 (ισότητα των δύο φύλων): «Οι Έλληνες και οι Ελληνίδες έχουν ίσα δικαιώματα + υποχρεώσεις». Καθιερώνεται συνταγματικώς και ρητώς ως αντικειμενική αρχή και ως θεμελιώδης δικαίωμα: αντικειμενικός κανόνας δικαίου και αντικειμενική συνταγματική αρχή της ισότητας (στην παρ. 1) + υποκειμενικό νομικό status - υποκειμενικά νομικά δίκαια - ατομικό δικαίωμα ισότητας κάθε φορέως (πολίτη) > πηγάζουν και προσδιορίζονται από την αντικειμενική ρύθμιση (στην παρ. 2).

Η αρχή της ισότητας ΔΕΝ αποτελεί προγραμματική πρόταση, ΑΛΛΑ ισχύον δίκαιο που αναπτύσσει πλήρη νομική δύναμη. Κατά το Σ. 110 παρ.1, ΔΕΝ υπόκεινται σε αναθεώρηση οι Σ. 4 παρ. 1, 4, 7: «Οι Έλληνες είναι ίσοι ενώπιον του νόμου. ΜΟΝΟΝ Έλληνες πολίτες είναι δεκτοί σε δημόσιες λειτουργίες, ΕΚΤΟΣ από εξαιρέσεις που εισάγονται με ειδικούς νόμους. Τίτλοι ευγενείας / διάκρισης ΔΕΝ απονέμονται ή αναγνωρίζονται σε Έλληνες πολίτες». Αυτές τις διατάξεις επέλεξε ο συντακτικός νομοθέτης να περιβάλει με απόλυτη αυστηρότητα, εντάσσοντάς τες στο «αιώνιο Σύνταγμα».

Οι Σ. 4 παρ. 1-2, ως γενικές διατάξεις περιέχουσες το γενικό δικαίωμα ισότητα, συνεφαρμόζονται παράλληλα με τις ειδικές διατάξεις (π.χ. Σ. 22 παρ. 1β').

ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΙΚΗ ΑΡΧΗ

Η αρχή της ισότητας αποτελεί γενικότερη και θεμελιώδη συνταγματική αρχή που διαχέεται σε ολόκληρο το οικοδόμημα του δικαίου, σε όλη την έννομη τάξη και εμφανίζεται με ειδικότερες μορφές σε όλες τις περιοχές του δικαίου (π.χ. στο οικογενειακό: των συζύγων / στο δικονομικό: των διαδίκων). Εμφανιζόμενη σε κάθε μερικότερο δικαιοκώ κλάδο, προσλαμβάνει ειδικότερο κατά περίπτωση ουσιαστικό περιεχόμενο. Ως γενική αντικειμενική συνταγματική αρχή, αποτελεί και ερμηνευτική αρχή και κανόνα, προσδιορίζουσα το περιεχόμενο άλλων διατάξεων .

ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΙΚΟ ΔΙΚΑΙΩΜΑ

Από την αντικειμενική αρχή της ισότητας απορρέουν θεμελιώδη δικαιώματα. Όπως όλα τα θεμελιώδη δικαιώματα, η αρχή της ισότητας θεσπίσθηκε αρχικά για την προστασία φ.π., προκειμένου να καταργηθεί η πολιτική και κοινωνική ανισότητα μεταξύ των ανθρώπων. Σταδιακά επεκτάθηκε και στα ν.π. (Ν.Π.Δ.Δ. και Ν.Π.Ι.Δ.) και στις ενώσεις προσώπων ΧΩΡΙΣ νομική προσωπικότητα.

Κατά την συνταγματική διατύπωση, φορείς είναι κατ' αρχήν οι Έλληνες πολίτες (ανεξαρτήτως φύλου, επόμενη παράγραφος) : το Ελληνικό κράτος δεσμεύεται να τηρεί την αρχή της ισότητας ΜΟΝΟΝ αναφορικά με Έλληνες. Φορείς του δικαιώματος της ισότητας μπορεί να είναι και αλλοδαποί, ΟΜΩΣ η αναγνώριση του δικαιώματος σε αυτούς συνδέεται στενά με την διάκριση της ισότητας σε πολιτική / κοινωνική / οικονομική.

Το δικαίωμα της ισότητας είναι απαράγραπτο και αναπαλλοτρίωτο, ΜΗ-δεικτικό παραίτησης (που θα προσέκρουε στην προστατευτική υποχρέωση του κράτους).

*Γενική για το μέλλον παραίτηση είναι αντισυνταγματική. ΟΥΤΕ ειδική είναι δυνατή, ΑΝ η ισότητα αφορά προσωπικές ή ανθρώπινες ιδιότητες του φορέως. ΑΝΤΙΘΕΤΑ για ζητήματα περιουσιακής ισότητας: εδώ η αρχή «*volenti non fit injuria*» έχει περιθώρια εφαρμογής.

ΠΡΟΣΤΑΤΕΥΟΜΕΝΟ ΑΓΑΘΟ

Προστατευόμενο έννομο αγαθό και αντικείμενο του δικαιώματος και της αντικειμενικής + υποκειμενικής συνταγματικής ρύθμισης είναι η «ισότητα» = η κατάσταση κατά την οποία περισσότερα υποκείμενα διαθέτουν τα ΙΔΙΑ πολιτικά δικαιώματα + τυγχάνουν της ίδιας αναλογικά μεταχείρισης (ανεξαρτήτως αν έχουν ή όχι συγκεκριμένη υλική ή πνευματική διαφορά) = η –επί της καταστάσεως ισότητας εξουσία-.

Από οντολογική άποψη, η ισότητα αποτελεί κατάσταση, status # αρχή της ισότητας. Ενώ η ανθρώπινη αξία αναφέρεται σε οντότητα, στον άνθρωπο, η ισότητα αναφέρεται σε καταστάσεις ή ιδιότητες που ανάγονται σε αυτόν/ στα μέσα που διαθέτει / στην μεταχείριση που υφίσταται. Η ίδια η έννοια της ισότητας εμπεριέχει συγκριτική αναφορά μεταξύ περισσότερων υποκειμένων, αφού προσδιορίζει την κατάστασή τους συγκριτικά και αναφορικά προς την κατάσταση των άλλων: διανεμητικός-εννοιολογικός προσδιορισμός.

Ως πραγματική κατάσταση, η ισότητα αποτελεί πραγματικό αγαθό – μέσω της συνταγματικής προστασίας καθίσταται έννομο, συνταγματικό αγαθό. Ως τέτοιο, διαθέτει corpus + animus. Το πρώτο παραλλάσσει αναλόγως της ειδικότερης μορφής της ισότητας (π.χ. αμοιβής / κληρονομική). Το δεύτερο έχει ρυθμιστικό χαρακτήρα με αναλογικό-ποιοτικό περιεχόμενο

(ΟΧΙ αναγκαία ποσοτικό-αριθμητικό) = συνιστά ρύθμιση, με την οποία εξοφάζεται ίση μεταχείριση επί όμοιων περιπτώσεων.

ΔΙΑΚΡΙΣΕΙΣ

Διακρίνεται σε νομική (αφορά στον νόμο, ως ισότητα νομικής μεταχείρισης) / πραγματική (σε πραγματική κατάσταση). Όπως προκύπτει από το συνταγματικό κείμενο («Οι Έλληνες είναι ίσοι ενώπιον του νόμου»), κατοχυρώνεται η νομική (ΟΧΙ η πραγματική ισότητα), ΑΝ ΚΑΙ ο νομοθέτης αναφέρεται σε όλο το περιεχόμενο της νομικής ισότητας: η επιτασσομένη από το δίκαιο ισότητα ΔΕΝ συνεπάγεται αυτοδίκαια την απάλειψη των διαφορών και την εγκατάσταση πραγματικής ισότητας.

Η γενικότερη πραγματική ισότητα διακρίνεται σε φυσική (ομοιότητα = ίσα τα υποκείμενα που διαθέτουν τα ίδια φυσικά χαρακτηριστικά) / πραγματική εν στενή εννοία (πραγματική αξία + ισχύς των δικαιωμάτων, ανεξαρτήτως των φυσικών διαφορών των προσώπων – εξαρτάται από τον οικονομικό παράγοντα η πραγματική απόλαυση των δικαιωμάτων).

-ΦΥΣΙΚΗ ΙΣΟΤΗΤΑ-ΟΜΟΙΟΤΗΤΑ: Η ισότητα του Συντάγματος ΔΕΝ είναι φυσική – αντίθετα, αυτό ορίζει ότι και επί φυσικής ανισότητας πρέπει να υπάρχει νομική ισότητα και ίση νομική μεταχείριση. Αν υπήρχε απόλυτη φυσική ισότητα, ΔΕΝ θα υπήρχε λόγος κατοχύρωσης της νομικής ισότητας. Η πρώτη αναφέρεται στις φυσικές (σωματικές + πνευματικές) ιδιότητες των ανθρώπων - ΔΕΝ υπάρχει ομοιότητα μεταξύ τους, αφού οι άνθρωποι εκ φύσεως διαφοροποιούνται από διάφορες αιτίες και αναπόφευκτα ΔΕΝ συμπίπτουν: το Σύνταγμα, καθιερώνοντας την αρχή της ισότητας, ΔΕΝ καταργεί τις μεταξύ των ανθρώπων διαφοροποιήσεις.

-ΝΟΜΙΚΗ ΙΣΟΤΗΤΑ-ΙΣΗ ΜΕΤΑΧΕΙΡΙΣΗ: Οι άνθρωποι έχουν την ίδια αξία, είναι ίσοι, ισοβαρείς = έχουν την ίδια νομική αξία και ίδια νομική βαρύτητα, διαθέτουν τα ίδια δικαιώματα (Σ. 2 παρ. 1). Απαγορεύεται κάθε διάκριση που έρχεται σε αντίθεση με την ανθρώπινη αξία. Η συνταγματική ισότητα ΔΕΝ αναφέρεται στην πνευματική / σωματική υπόσταση του ανθρώπου, ΑΛΛΑ στην κοινωνικο-νομική του υπόσταση. Η ισότητα των φύλων είναι ανεξάρτητη άλλων παραγόντων (π.χ. καταγωγής). Ως «κοινωνική υπόσταση» νοείται η θέση την οποία έχει το άτομο στο κοινωνικό-νομικό περιβάλλον (π.χ. ύπαρξη προνομίων, δυσμενών διακρίσεων, ευνοϊκή ή δυσμενής μεταχείριση). Οι φυσικές διαφοροποιήσεις μεταξύ των ανθρώπων ΔΕΝ συνιστούν λόγο διαφορετικής (προνομιακής / δυσμενούς) νομικής μεταχείρισης. ΟΛΟΙ έχουν ΙΣΑ δικαιώματα και υποχρεώσεις. Το δίκαιο οφείλει να διαγράφει διαδικασίες που να εξασφαλίζουν σε όλους ίση συμμετοχή και ισότητα ευκαιριών, δικαιωμάτων και υποχρεώσεων. Η ισότητα λοιπόν που επιβάλλει ο συντακτικός νομοθέτης είναι νομική ισότητα με ρυθμιστικό περιεχόμενο την θέση του ατόμου στο νομικό σύστημα, είναι ΡΥΘΜΙΣΤΙΚΗ ισότητα.

Η νομική ισότητα διακρίνεται σε ΤΥΠΙΚΗ (ισότητα των πολιτών ενώπιον του νόμου) / ΟΥΣΙΑΣΤΙΚΗ (ισότητα του νόμου ενώπιον των πολιτών). Η πρώτη έχει τυπικό περιεχόμενο και είναι βασικά ισότητα κατά την (διοικητική + δικαστική) εφαρμογή του δικαίου (ισότητα ΕΦΑΡΜΟΓΗΣ). Η δεύτερη αναφέρεται στην ουσία της νομοθετικής ρύθμισης, στο ισοποιητικό περιεχόμενο του νόμου (ισότητα δικαίου + ρύθμισης). Κατ' αυτή την έννοια, ο νομοθέτης οφείλει να παράγει δίκαιο που να ΜΗΝ έρχεται σε αντίθεση προς την αρχή της ισότητας: η ΡΥΘΜΙΣΤΙΚΗ ισότητα δεσμεύει την κρατική εξουσία κατά την θέσπιση κανόνων δικαίου. Δεσμεύει τον νομοθέτη κατά την τέλεση του νομοθετικού έργου + την διοίκηση κατά την έκδοση κανονιστικών πράξεων.

Η ισότητα διακρίνεται σε ΑΡΙΘΜΗΤΙΚΗ (ποσοτική) / ΑΝΑΛΟΓΙΚΗ (ποιοτική). Η πρώτη βασίζεται στο ποσοτικό κριτήριο, συνισταμένη στην εξασφάλιση ίσης ποσότητας σε όλους τους φορείς. Αυτό το περιεχόμενο έχει η πολιτική ισότητα, που βασίζεται στην αρχή της λαϊκής κυριαρχίας Σ. 1) = κάθε πολίτης έχει 1 ψήφο, ίσης βαρύτητας προς την ψήφο των άλλων πολιτών (η πολλαπλή ψήφος προσκρούει στην αρχή της ισότητας). Η θεσπιζόμενη με το Σ. 4 ισότητα ΔΕΝ είναι αριθμητική, αλλά αναλογική: επιβάλλει την ίση μεταχείριση επί τη βάση ποιοτικών (ΟΧΙ ποσοτικών) κριτηρίων – ίση μεταχείριση ομοίων + ΜΗ- ίση μεταχείριση ανόμοιων. Ισότητα υπάρχει ΜΟΝΟ στην ομοιότητα.

ΠΟΛΙΤΙΚΗ-ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ-ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ

Η ισότητα του Συντάγματος είναι κατ' αρχήν ΠΟΛΙΤΙΚΗ, ισότητα πολιτικών δικαιωμάτων και υποχρεώσεων (ισότητα ψήφου-πολιτικών κομμάτων-ίση πρόσβαση στις δημόσιες λειτουργίες). ΟΛΟΙ οι Έλληνες ανεξαιρέτως (ΟΧΙ αλλοδαποί) έχουν τα εκ του Συντάγματος απονεμόμενα πολιτικά δικαιώματα. Κατά το Σ. 4 παρ.4, ΜΟΝΟΝ Έλληνες πολίτες (φορείς) είναι δεκτοί σε όλες τις δημόσιες λειτουργίες, ΕΚΤΟΣ από τις εξαιρέσεις που εισάγονται με ειδικούς νόμους. Ο συντακτικός νομοθέτης καθιερώνει την αρχή της ίσης πρόσβασης των Ελλήνων πολιτών - αδιακρίτως φύλου- στις δημόσιες υπηρεσίες. Αναφέρεται στην στελέχωση της κρατικής μηχανής, επιφυλάσσοντας το προνόμιο υπέρ αυτών. Το Σύνταγμα όμως παρέχει εξουσιοδότηση στον κοινό νομοθέτη να θεσπίζει εξαιρέσεις της αρχής, ώστε να μπορούν να γίνονται δεκτοί και αλλοδαποί: ΔΕΝ πρόκειται όμως για εν λευκώ εξουσιοδότηση, ΑΛΛΑ απαιτείται αυτό να επιβάλλεται από ιδιαίτερους λόγους. Η διάταξη αυτή είναι ΜΗ-αναθεωρήσιμη (Σ. 110 παρ.1) και η ισχύς της ΔΕΝ αναστέλλεται κατά το Σ. 48 παρ. 1.

Η συνταγματική ισότητα είναι επίσης ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ: απαγορεύονται οι τίτλοι ευγενείας και άλλες παρεμφερείς διακρίσεις. Το Σύνταγμα ΔΕΝ αποκλείει a priori ευμενείς διακρίσεις υπέρ των Ελλήνων πολιτών, ΕΦΟΣΟΝ ΔΕΝ βασίζονται σε απαγορευμένα κριτήρια.

Ισχύει οπωσδήποτε και για τους αλλοδαπούς η αρχή της απαγόρευσης των δυσμενών διακρίσεων, όπως προκύπτει από το Σ. 5 παρ. 2 («ΟΛΟΙ όσοι βρίσκονται στην ελληνική επικράτεια απολαμβάνουν απόλυτη προστασία της ζωής-τιμής-ελευθερίας τους, ΧΩΡΙΣ διάκριση. Εξαιρέσεις επιτρέπονται όπου το προβλέπει το διεθνές δίκαιο.»). Κατά το Σ. 4 παρ. 7 (αντίθετα με ξένα δίκαια), «τίτλοι ευγενείας ή διάκρισης ΔΕΝ απονέμονται, ΟΥΤΕ αναγνωρίζονται σε Έλληνες πολίτες» (π.χ. με νόμος / πράξη της Διοίκησης). Κατά το Σ. 4 παρ. 2, «Έλληνες και Ελληνίδες έχουν ίσα δικαιώματα και υποχρεώσεις» (αρχή της ισότητας των φύλων, ως αποτέλεσμα της σύγχρονης ιστορικής εξέλιξης). Με την συνταγματική αναθεώρηση του 2001, το Σ. 116 παρ. 2 πλέον ορίζει ότι «ΔΕΝ αποτελεί διάκριση λόγω φύλου η λήψη θετικών μέτρων για την προώθηση της ισότητας ανδρών-γυναικών. Το Κράτος μεριμνά για την άρση των ανισοτήτων που υφίστανται στην πράξη, ιδίως σε βάρος των γυναικών.» (π.χ. επί ποσοστώσεων υπέρ τους για πρόσληψη στην Δημόσια Διοίκηση). Η κρατική επιταγή προς άρση των ανισοτήτων ΔΕΝ περιορίζεται στις σχέσεις μεταξύ των δύο φύλων, ΑΛΛΑ αφορά και κάθε άλλη μειονεκτούσα κοινωνική ομάδα (π.χ. ομογενείς, παλιννοστούντες, αθίγγανοι), προσδίδοντας έτσι ένα ευρύτερο κανονιστικό περιεχόμενο στην εν λόγω συνταγματική διάταξη. Στην ισότητα των υποχρεώσεων αναφέρεται η σχετική με την στράτευση συνταγματική ρύθμιση του Σ. 4 παρ. 6 («ΚΑΘΕ ΕΛΛΗΝΑΣ που μπορεί να φέρει όπλα είναι υποχρεωμένος να συντελεί στην άμυνα της Πατρίδας, σύμφωνα με τους ορισμούς του νόμου.»). Με την αναθεώρηση του 2001, προσετέθη ερμηνευτική δήλωση που ορίζει κατ' ευχέρεια του νομοθέτη ότι «ΔΕΝ αποκλείεται να προβλέπεται με νόμο η υποχρεωτική προσφορά άλλων υπηρεσιών εντός ή εκτός των ενόπλων δυνάμεων («εναλλακτική θητεία»), από όσους έχουν τεκμηριωμένη αντίρρηση συνείδησης για την εκτέλεση ένοπλης ή γενικά στρατιωτικής υπηρεσίας». ΔΕΝ καθίσταται όμως με αυτήν ατομικό δικαίωμα υπέρ των αντιρρησιών συνειδήσεως.

Το Σύνταγμα ΔΕΝ καθιερώνει ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ισότητα. Εκφάνσεις της αποτελούν η ισότητα αμοιβής εργασίας και η φορολογική ισότητα. Άλλωστε, η υφιστάμενη οικονομική ανισότητα επηρεάζει σημαντικά την άσκηση των θεμελιωδών δικαιωμάτων και απομακρύνει την πραγματική από τη νομική ισότητα. Ο στόχος του κοινωνικού κράτους δικαίου είναι να εξασφαλίσει ένα ελάχιστο όριο διαβίωσης, ώστε να καθίσταται δυνατή σε έναν βαθμό η απόλαυση συνταγματικών δικαιωμάτων (π.χ. παιδεία, υγεία) ΑΝΕΞΑΡΤΗΤΑ από την οικονομική επιφάνεια καθενός.

Η ισότητα που καθιερώνει το Σύνταγμα είναι ισότητα στα δικαιώματα + τις υποχρεώσεις (αρχή της ΦΟΡΟΛΟΓΙΚΗΣ ισότητας): κατά το Σ. 4 παρ. 5, «Οι Έλληνες πολίτες συνεισφέρουν ΧΩΡΙΣ διακρίσεις στα δημόσια βάρη, αναλόγως των δυνάμεών τους.» (αρχή της ανάλογης προς τις οικονομικές δυνάμεις καθενός συμμετοχής τους στην αντιμετώπιση των κρατικών εξόδων) = ΔΕΝ σημαίνει ότι κάθε Έλληνας οφείλει να καταβάλλει το ίδιο αριθμητικά ποσό χρημάτων ως φόρο, ΑΛΛΑ ότι η φορολογική του υποχρέωση είναι ανάλογη προς την φοροδοτική του ικανότητα. Καθιερώνεται «ΧΩΡΙΣ ΔΙΑΚΡΙΣΕΙΣ» = ο συντακτικός νομοθέτης τονίζει την απαγόρευση εισαγωγής φορολογικών εξαιρέσεων. Είναι ΟΜΩΣ σύμφωνη με το Σύνταγμα η απαλλαγή πολύ χαμηλών εισοδημάτων από τον φόρο, ώστε να εξασφαλίζεται ένα ελάχιστο όριο διαβίωσης. Παράλληλα ο συντακτικός νομοθέτης προς την Διοίκηση + την Δικαιοσύνη, επιτάσσοντας την άνευ διακρίσεων αμερόληπτη εφαρμογή των διατάξεων της φορολογικής νομοθεσίας.

ΣΧΕΣΗ ΜΕ ΑΛΛΕΣ ΣΥΝΑΦΕΙΣ ΕΝΝΟΙΕΣ

Η ισότητα – μαζί με την ελευθερία – αποτελούν τους γενικούς συνταγματικούς προσδιορισμούς της ανθρώπινης αξίας, που εξειδικεύεται συνταγματικώς δια των ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Κατά το Σύνταγμα, ανθρώπινη αξία έχει κάθε άνθρωπος, γι' αυτό δικαιούται να απολαμβάνει ελευθερία + ισότητα. Η αρχή της ισότητας απαγορεύει την νομικο-συνταγματική διάκριση των ανθρώπων σε κατηγορίες βάσει του φύλου, των πεποιθήσεων...κλπ. Κάθε άνθρωπος έχει ανθρώπινη αξία, που προστατεύεται ανεξαρτήτως των ιδιαίτερων χαρακτηριστικών γνωρισμάτων της προσωπικότητάς του. Το Σ. 4 παρ. 2, αναφερόμενο στα δικαιώματα (ατομικά, κοινωνικά) και στις υποχρεώσεις καθιερώνει την ισότητα των δύο φύλων. Ομοίως και το Σ. 5 παρ. 2.

Η παραδοσιακή νομική και συνταγματικοπολιτική σκέψη διαπιστώνει αγεφύρωτη αντίθεση ελευθερίας # ισότητας, τιθεμένου έτσι του ζητήματος της βασικής προτίμησης και προτεραιότητας της μιας αρχής έναντι της άλλης (ατομικιστική αντίληψη περί ελευθερίας που παραγνωρίζει το κοινωνικό της περιεχόμενο και είναι ξένη προς την ανθρώπινη αξία).

ΟΜΩΣ η ανθρώπινη αξία εδραιώνεται στην ελευθερία και την ισότητα, προϋποθέτει την ταυτόχρονη ύπαρξή τους και είναι η διαλεκτική σύνθεσή τους: η αφαίρεση της μιας ακρωτηριάζει την ανθρώπινη αξία. Η ανθρώπινη αξία προσδίδει κοινωνικό περιεχόμενο στην ελευθερία, την οποία και οριοθετεί: η ελευθερία του ανθρώπου είναι επιτρεπτή ΕΦΟΣΟΝ ΔΕΝ προσβάλλει την ανθρώπινη αξία. Ταυτόχρονα προσδίδει ελευθεριακό περιεχόμενο στην ισότητα, που είναι δυνατή καθόσον ΔΕΝ μετατρέπει το ανθρώπινο γένος σε ένα άθροισμα ομοιόμορφων μονάδων. Από την αρχή της ισότητας πηγάζει η αρχή της αμεροληψίας, που επιβάλλει την λήψη των απαραίτητων μέτρων για την εξασφάλιση της ίσης μεταχείρισης, της αντικειμενικότητας και το αδιάβλητο των ενεργειών των κρατικών οργάνων.

Επιβάλλει την καθιέρωση ασυμβιβάστου (κωλύματος) ανέμεσα στην άσκηση ορισμένων δραστηριοτήτων και συγκεκριμένων αξιωμάτων (π.χ. Π.τ.Δ., βουλευτού, Υπουργού).

ΕΞΟΥΣΙΑ

Η αρχή της ισότητας εμφανίζεται ως ΘΕΤΙΚΗ (αρχή της ίσης μεταχείρισης)/ ΑΡΝΗΤΙΚΗ (απαγόρευση των ευμενών + δυσμενών διακρίσεων). Η δεύτερη εμφανίζεται ως απαγόρευση, ως επιταγή του δικαίου προς παράλειψη. Επιτρέπονται οι διακρίσεις που ΔΕΝ απαγορεύονται, καθώς η απαγόρευση των διακρίσεων ΔΕΝ συνεπάγεται οπωσδήποτε την ίση μεταχείριση ΑΛΛΑ απαγορεύει τις διακρίσεις βάσει προκαθορισμένων –με κανόνες δικαίου προσδιοριζομένων- κριτηρίων.

ΔΙΑΣΤΑΣΕΙΣ

Το δικαίωμα της ισότητας στρέφεται ΚΑΤΑ του κράτους ως αμυντικό δικαίωμα + ενάντια σε κάθε φορέα (δημόσιας / ιδιωτικής) εξουσίας που μεταχειρίζεται άνισα όμοιες περιπτώσεις. Κατά το Σ. 25 παρ. 1 γ', τα συνταγματικά δικαιώματα ισχύουν και στις σχέσεις μεταξύ ιδιωτών στις οποίες προσιδιάζουν. Το αμυντικό δικαίωμα της ισότητας τριτενεργεί. ΔΕΝ αποδεικνύονται τα επιχειρήματα ότι η εφαρμογή της διαπροσωπικής ενέργειας της ισότητας θα οδηγούσε σε αναίρεση της ιδιωτικής ελευθερίας. Αντίθετα, ΔΕΝ θίγει καθόλου την ελευθερία των συμβάσεων – καθώς καταλήγει στις ίδιες λύσεις που θα κατέληγε και η ορθή εφαρμογή των γενικών ρητρών. Το κράτος οφείλει να τηρεί την αρχή της ισότητας, απέχοντας από κάθε ενέργεια που θα διαφοροποιούσε όμοιες περιπτώσεις-σχέσεις-καταστάσεις = οφείλει να ΜΗΝ παράγει ανισότητα (status negativus του δικαιώματος ισότητας). Το δικαίωμα όμως αυτό στρέφεται και προς το κράτος, ως προστατευτικό: το κράτος υποχρεούται τόσο σε παράλειψη, όσο και σε θετικές πράξεις για την προστασία του ατόμου από διάφορες ανισότητες.

-Αποδέκτης της συνταγματικής επιταγής είναι κατ' αρχήν η κρατική εξουσία στο σύνολό της, ως νομοθετική-δικαστική-εκτελεστική εξουσία. Αρχικά ανεγνωρίσθη ΜΟΝΟΝ η ισότητα ενώπιον του νόμου (τυπική νομική ισότητα – ισότητα εφαρμογής), ΟΧΙ όμως και η ισότητα δικαίου (ουσιαστική – ρύθμισης). Η συνταγματική αρχή της ισότητας δεσμεύει κατ' αρχήν τον νομοθέτη, που υποχρεούται εκ του Συντάγματος να την τηρεί κατά την άσκηση του νομοθετικού έργου = οφείλει να προβαίνει σε ίδια ρύθμιση όμοιων περιπτώσεων, ειδάλλως τίθεται ζήτημα αντισυνταγματικότητας της σχετικής διάταξης, την οποία τα δικαστήρια οφείλουν να ΜΗΝ εφαρμόζουν. Νομοθετικές διαφοροποιήσεις είναι επομένως συνταγματικά επιτρεπτές ΜΟΝΟΝ ΕΦΟΣΟΝ επιβάλλονται από την ανομοιότητα των σχέσεων / καταστάσεων.

-Η αρχή της ισότητας δεσμεύει τον δικαστή κατά την απονομή της δικαιοσύνης, ως στοιχειώδες περιεχόμενο του κράτους δικαίου. Από την συνταγματική αρχή της ισότητας πηγάζουν πολλές μερικότερες αρχές του δικονομικού δικαίου (π.χ. ισότητα των όπλων). Η παραβίαση της αρχής της ισότητας με δικαστική απόφαση έχει ως αποτέλεσμα την αναδρομική (από τον χρόνο έκδοσης) εξαφάνισή της από το αρμόδιο δικαστήριο.

Η διεύρυνση της αρχής της ισότητας με την δέσμευση και του κοινού νομοθέτη είχε ανάλογες επιπτώσεις και στον έλεγχο της συνταγματικότητας των νόμων από τα δικαστήρια, που πλέον ελέγχουν την ουσιαστική συμφωνία του περιεχομένου των νόμων προς την αρχή της ισότητας («ουσιαστικός έλεγχος ποιότητας του νομοθετικού έργου»): το δικαστήριο οφείλει να ελέγξει αν ο νομοθέτης –κατά την τήρηση του νομοθετικού του έργου- τήρησε την αρχή της (αναλογικής) ισότητας = αν εξασφαλίστηκε η ίση νομοθετική μεταχείριση των όμοιων και η άνιση των ανόμοιων. Πρόκειται για έναν ευαίσθητο έλεγχο που εγκυμονεί κινδύνους για την διάκριση των εξουσιών: ο δικαστικός έλεγχος της τήρησης της ρυθμιστικής ισότητας από τον νομοθέτη διαμορφώνεται κυρίως ως έλεγχος ορίων, κι ΟΧΙ επιλογών. Επιπλέον (κατά πάγια νομολογία του Αρείου Πάγου και του Σ.τ.Ε.), όταν τα δικαστήρια διαπιστώσουν ότι διάταξη νόμου θεσπίζει αδικαιολόγητη εξαίρεση από τον κανόνα και είναι αντισυνταγματική, οφείλουν να ΜΗΝ την εφαρμόζουν (Σ. 93 παρ. 4) και – προς αποκατάσταση της ισότητας- να εφαρμόσουν τον κανόνα ΧΩΡΙΣ αυτήν και επί της κατηγορίας των προσώπων που έχει εξαιρεθεί από αυτόν: ΜΟΝΟ κατ’ αυτόν τον τρόπο αίρεται η ανισότητα. Φαίνεται να εγγίζει τα όρια της θέσπισης δικαίου από την δικαστική εξουσία. Κατ’ ουσίαν όμως η δικαστική εξουσία απλά εφαρμόζει το δίκαιο, όπως αυτό διαμορφώνεται μετά την απομάκρυνση της αντισυνταγματικής διάταξης – άλλωστε ο νομοθέτης οφείλει να επέμβει το ταχύτερο δυνατό για την άρση της εισαγομένης με διάταξη νόμου ανισότητας.

-Τέλος, η αρχή της ισότητας δεσμεύει την Διοίκηση και κατευθύνει κάθε μορφή διοικητικής δράσης (έκδοση κανονιστικών-ατομικών πράξεων, διενέργεια υλικών ενεργειών): όλα τα διοικητικά όργανα είναι υποχρεωμένα εκ του Συντάγματος σε ίση μεταχείριση των (όμοιων περιπτώσεων) των πολιτών. Έχει πάντως εφαρμογή ΜΟΝΟ στο πλαίσιο της νομιμότητας, ΟΧΙ επί παρανόμων καταστάσεων («ουκ ισότης εν τη παρανομία»). Η παράβαση της αρχής της ισότητας οδηγεί στην αναδρομική (από τον χρόνο έκδοσης) ακύρωση της σχετικής διοικητικής πράξης. Η αρχή της ισότητας δεσμεύει την Διοίκηση ΕΦΟΣΟΝ ενεργεί κατά διακριτική ευχέρεια – αντίθετα, ΔΕΝ ανακύπτει ζήτημα εφαρμογής της όταν ενεργεί κατά δέσμια αρμοδιότητα.

ΠΡΟΣΤΑΤΕΥΤΙΚΟ

Το προστατευτικό δικαίωμα του πολίτη περί ισότητας στρέφεται ΠΡΟΣ το κράτος, περιέχοντας αξίωση παροχής βοήθειας προς απόκρουση επιθετικής εις βάρος του αμυντικής ισότητας ενέργειας. ΔΕΝ είναι απόλυτο αλλά σχετικό: ΔΕΝ στρέφεται *erga omnes*, αλλά ΜΟΝΟ προς το κράτος (ΟΧΙ τους ιδιώτες). Στο προστατευτικό δικαίωμα αντιστοιχεί προστατευτική υποχρέωση του κράτους: αυτό εξαναγκάζεται δια των οργάνων του (ως νομοθετική-δικαστική-εκτελεστική εξουσία) να ενεργεί προς την κατεύθυνση της προστασίας της ισότητας.

ΔΙΑΣΦΑΛΙΣΤΙΚΟ

Αξιώσεις διαφύλαξης από άλλους κινδύνους ΕΚΤΟΣ των επιθετικών ανθρώπινων ενεργειών και αξιώσεων για την βελτίωση της θέσης του φορέως. Το διασφαλιστικό δικαίωμα ισότητας έχει εξασφαλιστικό και διεκδικητικό περιεχόμενο. Εξασφαλιστικές αξιώσεις βελτίωσης της θέσης του ανθρώπου ΔΕΝ αναγνωρίζει το ισχύον Σύνταγμα.

ΑΣΚΗΣΗ

Η παρεχόμενη με το δικαίωμα ισότητας εξουσία, ασκούμενη στο επίπεδο της γενικής (κυριαρχικής / διαπροσωπικής) σχέσης οριοθετείται από τις γενικές οριοθετήσεις άσκησης.

-ΡΗΤΡΑ ΤΗΣ ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΙΚΗΣ ΝΟΜΙΜΟΤΗΤΑΣ: Η προστατευόμενη μέσω της αρχής της ισότητας δράση όλων των κοινωνιών του δικαίου πρέπει να είναι σύμφωνη με το Σύνταγμα + τους σύμφωνους με αυτό νόμους. Η απορρέουσα από το δικαίωμα ισότητας εξουσία πρέπει να ασκείται μέσα στο πλαίσιο που θέτει το σύνολο της εννόμου τάξεως. Η συνταγματική κατοχύρωση της ισότητας ΔΕΝ παρέχει εξουσία παραβίασης των συνταγματικών διατάξεων. Η ίση μεταχείριση ισχύει ΜΟΝΟ στο πλαίσιο της νομιμότητας = ΟΧΙ αξίωση ίσης παράνομης μεταχείρισης.

-ΡΗΤΡΑ ΤΗΣ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΤΗΤΑΣ: Η άσκηση του δικαιώματος ΔΕΝ επιτρέπεται ΕΦΟΣΟΝ προσβάλλει τα δικαιώματα των άλλων, όπως κατοχυρώνονται από το Σύνταγμα + εξειδικεύονται μέσω της κοινής νομοθεσίας.

-ΡΗΤΡΑ ΤΗΣ ΧΡΗΣΤΟΤΗΤΑΣ: Η προερχόμενη από την ισότητα συνταγματική προστασία της δράσης του ανθρώπου εξικνείται μέχρι του ορίου που θέτουν τα χρηστά ήθη, ως γενική ρήτρα. Απαγορεύεται η κατάχρηση της –εκ του δικαιώματος της ισότητας προερχομένης– εξουσίας. ΟΥΤΕ η νομότυπη, πλην όμως υπερβολική άσκηση του δικαιώματος της ισότητας είναι ανεκτή.

ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ & ΕΛΕΥΘΕΡΗ ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΤΗΣ ΠΡΟΣΩΠΙΚΟΤΗΤΑΣ

Οι διατάξεις του Σ. 5 ανήκουν στα θεμέλια του συνταγματικοπολιτικού συστήματος. Ελευθερία και ισότητα αποτελούν τους δύο βασικούς συνταγματικούς προσδιορισμούς της ανθρώπινης αξίας. Η ελευθερία του ανθρώπου, ως θεμελιώδης δικαιοπολιτική αρχή, διαχέεται στο συνολικό δικαιοϊκό οικοδόμημα, εμπνέοντας φιλοσοφικά ρεύματα και εθνικοαπαλευθερωτικούς και κοινωνικούς αγώνες. Ρυθμίζεται στο Σ. 5, στο Α.Κ. 34, σε ξένα Συντάγματα, στην Ε.Σ.Δ.Α., στο Δ.Σ.Α.Π.Δ., στην Οικουμενική Διακήρυξη και στον Χάρτη Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ε.Ε. .

ΔΙΦΥΗΣ ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΙΚΗ ΠΡΟΣΤΑΣΙΑ

Στην σύγχρονη έννομη τάξη, τα συνταγματικά δικαιώματα έχουν διπλή φύση και υπόσταση, αντικειμενική και υποκειμενική. Η υποκειμενική διατύπωση του Σ. 5 παρ. 1 («Καθένας έχει δικαίωμα να...») φαίνεται να αναφέρεται ευθέως στην αναγνώριση συνταγματικού δικαιώματος - ΟΜΩΣ περιέχεται και αντικειμενικός κανόνας δικαίου: αυτός της προστασίας της ελευθερίας του ανθρώπου ως συνταγματικού αγαθού, αντικειμενικά και ανεξάρτητα από κάθε συγκεκριμένο φορέα του αντίστοιχου ατομικού δικαιώματος. Στο Σύνταγμα κατοχυρώνεται η ελευθερία του ανθρώπου ως συνταγματικού αγαθού, ως αντικειμενική αρχή + ως συνταγματικό δικαίωμα. Από την πρώτη απορρέουν υποκειμενικά δίκαια (δικαιώματα) κάθε φοράς, εδώ το δικαίωμα ελεύθερης ανάπτυξης της προσωπικότητας.

Το Σ. 5 παρ. 1 ΔΕΝ περιέχει προγραμματική πρόταση ΑΛΛΑ ισχύον δίκαιο, κατοχυρώνοντας συνταγματικό δικαίωμα που αναπτύσσει πλήρη νομική δύναμη.

ΣΧΕΣΗ ΜΕ ΑΛΛΕΣ ΔΙΑΤΑΞΕΙΣ

Το Σ. 5 παρ. 1 καλύπτει όλες τις εκδηλώσεις της ανθρώπινης προσωπικότητας, πέραν των μερικότερων εκφάνσεων που κατοχυρώνουν οι μερικότερες διατάξεις. ΔΕΝ έχει επομένως επικουρική, ΑΛΛΑ πρωτεύουσα σημασία: η ταυτόχρονη –με τις ειδικές διατάξεις- επίκλησή της καλύπτει εκδηλώσεις της προσωπικότητας που ΔΕΝ καλύπτονται πλήρως από την μερικότερη διάταξη. Συνήθως αναφέρεται ότι «έχει επικουρική εφαρμογή», εφαρμοζόμενη δηλαδή όπου το Σύνταγμα ΔΕΝ περιέχει ειδικές διατάξεις. Η αντίληψη αυτή είναι μόνον εν μέρει ορθή, δυνάμενη να οδηγήσει σε παρανοήσεις. Πρόκειται επομένως για σχέση συνεφαρμογής (ταυτόχρονης εφαρμογής). Το ειδικό –αναγκαία υπαγόμενο στο γενικό- αποτελεί μερικότερη περίπτωση εφαρμογής του. ΤΡΕΙΣ είναι οι βασικές μορφές της σχέσης γενικού-ειδικού:

- 1) ΣΥΜΦΩΝΙΑ: κατά το μέτρο που η ειδική ρύθμιση επαναλαμβάνει ή εξειδικεύει την γενική, συνεφαρμόζεται το περιεχόμενο και των δύο. Γενικό και ειδικό βρίσκονται σε συμφωνία. Εφαρμόζεται η ειδική διάταξη, αλλά αυτό ΔΕΝ σημαίνει αποκλεισμό της γενικής, της οποίας το κανονιστικό περιεχόμενο εξειδικεύεται και συνεφαρμόζεται.
- 2) ΔΙΑΣΤΑΣΗ: ΕΦΟΣΟΝ η ειδική ρύθμιση προβλέπει διαφορετικά, εφαρμόζεται αυτή κατά τον κανόνα “lex specialis derogate legi generali”. Κατά τα λοιπά εφαρμόζεται το περιεχόμενο της γενικής ρήτηρας.
- 3) ΣΙΩΠΗ ΕΙΔΙΚΗΣ ΡΥΘΜΙΣΗΣ: ΕΦΟΣΟΝ η ειδική ρύθμιση ΔΕΝ αναφέρεται στο περιεχόμενο της γενικής ρήτηρας, η γενική ρήτρα ΔΕΝ αποκλείεται, ΑΛΛΑ ισχύει και εφαρμόζεται: γενική και ειδική ρύθμιση βρίσκονται σε σχέση αλληλοσυμπλήρωσης. Η γενική ρύθμιση είναι τέτοια, ακριβώς διότι ισχύει και εφαρμόζεται και όταν ρητώς ΔΕΝ προβλέπεται, ΧΩΡΙΣ να πρέπει κάθε φορά να επαναλαμβάνεται σε κάθε μερικότερη περίπτωση. Ό,τι ΔΕΝ ρυθμίζεται με την ειδική διάταξη, ρυθμίζεται με το περιεχόμενο της γενικής.

ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΙΚΗ ΑΡΧΗ

Το αντικειμενικό περιεχόμενο των συνταγματικών διατάξεων ΔΕΝ κατοχυρώνει την ελευθερία ως ελευθερία λίγων (των ισχυρών, όπως στο πλαίσιο της έννομης τάξης του ατομικισμού – όπου η ελευθερία αποσυνδέεται από την ισότητα και προηγείται αυτής), ΑΛΛΑ ως αγαθό ΟΛΩΝ των ανθρώπων = ως ελευθερία για ΟΛΟΥΣ. Στην έννομη τάξη του κοινωνικού ανθρωπισμού (την οποία υιοθετεί και το Σύνταγμά μας), το κράτος οφείλει να επεμβαίνει και να εξασφαλίζει την ελευθερία: ελευθερία και ισότητα συνδέονται διαλεκτικά σε μία ενότητα, προσδιορίζοντας και εξειδικεύοντας την έννοια και το περιεχόμενο της «ανθρώπινης αξίας» > αυτή η προστατευτική παρέμβαση «ισοποιεί» την ελευθερία για ΟΛΟΥΣ, την οποία εξασφαλίζει η διαπροσωπική εφαρμογή των θεμελιωδών δικαιωμάτων.

ΩΣΤΟΣΟ, κατά το Σ. 5 παρ. 2, η ελευθερία του ενός βρίσκει τα όριά της εκεί όπου αρχίζουν τα δικαιώματα του άλλου, για τα οποία ΔΕΝ παρέχεται εξουσία παραβίασεως: ο σεβασμός των δικαιωμάτων των άλλων αποτελεί πρωταρχική προϋπόθεση της κοινωνικής συμβίωσης > επέκταση της αμυντικής ενέργειας των θεμελιωδών δικαιωμάτων. Τα δικαιώματα των άλλων αποτελούν τους νομικούς φραγμούς της αντικοινωνικής ανάπτυξης της προσωπικότητας. Αυτό προκύπτει από τον σκοπό της αναγνώρισης και προστασίας των θεμελιωδών δικαιωμάτων, που κατευθύνεται στην πραγματοποίηση της κοινωνικής προόδου (Σ. 25 παρ. 1-2).

Στο πλαίσιο αυτό ανήκει και η απαγόρευση της καταχρηστικής άσκησης των δικαιωμάτων, στο περιεχόμενο της οποίας θα μπορούσαν να υπαχθούν οι περιπτώσεις παραβίασης των θεμελιωδών δικαιωμάτων των άλλων (Σ. 25 παρ. 3). Ναι μεν ο περιορισμός της κρατικής εξουσίας και η νομική κατοχύρωση της ελευθερίας από το κράτος ανήκει στις μεγάλες προσφορές των φιλελεύθερων επαναστάσεων, ΟΜΩΣ η ελευθερία από το κράτος ΔΕΝ εξασφαλίζει την πραγματική ελευθερία. Η ελευθερία ΔΕΝ αυτοπαράγεται και τα δικαιώματα που την κατοχυρώνουν ΔΕΝ είναι αυτοεκτελούμενα (self-executing). Αντιθέτως, είναι αναγκαία η νομοθετική παρέμβαση του κράτους για την δημιουργία των απαραίτητων προϋποθέσεων για την ακώλυτη άσκηση των θεμελιωδών δικαιωμάτων. Έτσι, από την αντίληψη της ελευθερίας από το κράτος οδηγηθήκαμε στην αντίληψη της ελευθερίας ΜΕΣΩ του κράτους.

Νομική και πραγματική ελευθερία ΔΕΝ ταυτίζονται. Ο άνθρωπος, ως κοινωνικό όν (homo soziologicus) υπάρχει και δραστηριοποιείται μέσα στην κοινωνία, επικοινωνώντας και αλληλοεπηρεαζόμενος από άλλα άτομα, που μπορεί να αναπτύσσουν βλαπτική και απειλητική δραστηριότητα για τους συνανθρώπους τους. Επομένως η ζωή του ατόμου, η ελευθερία του και η ανάπτυξη της προσωπικότητάς του στο κοινωνικό περιβάλλον –ΠΕΡΑΝ της κρατικής εξουσίας- απειλείται και από τα άλλα άτομα και ομάδες ατόμων.

Η κατά το Σ. 5 παρ. 1 ελεύθερη ανάπτυξη της προσωπικότητας αποτελεί ρητά διατυπωμένη ΓΕΝΙΚΗ συνταγματική αρχή, που -ως εκ του περιεχομένου της- εφαρμόζεται σε όλους τους μερικότερους δικαιϊκούς χώρους της εννόμου τάξεως. Κατακρίθηκε ως υπερβολικά γενική κι αόριστη, παραβλέποντας ότι η γενικότητά της ανήκει στην φύση της ως γενικής ρήτηρας, αποτελώντας βασικό γνώρισμα για την εκπλήρωση της αποστολής της. Αποτελεί και ΕΡΜΗΝΕΥΤΙΚΗ αρχή, ερμηνευτικό κανόνα που αναφέρεται στην συνολική έννομη τάξη, προσδιορίζοντας το περιεχόμενο των άλλων διατάξεων.

ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΙΚΟ ΔΙΚΑΙΩΜΑ

Η ελεύθερη ανάπτυξη της προσωπικότητας αποτελεί το μητρικό θεμελιώδες δικαίωμα όλων των μερικότερων ελευθεριών: όλες οι ατομικές ελευθερίες περιέχονται σε αυτήν και την εξειδικεύουν, ενώ τελεί σε σχέση γενικού-ειδικού με πολλές άλλες συνταγματικές διατάξεις που κατοχυρώνουν μερικότερες πλευρές της.

Είναι δικαίωμα που προσιδιάζει ΜΟΝΟ σε φ.π. (κάθε άνθρωπος, ημεδαποί-αλλοδαποί-ανιθαγενείς). Εξαιρέσεις είναι δυνατές ΕΦΟΣΟΝ προβλέπονται από το διεθνές δίκαιο. ΩΣΤΟΣΟ, είναι δυνατόν φορείς του αν είναι και ν.π. (δημοσίου ή ιδιωτικού δικαίου), κατά το μέτρο που η άσκηση του δικαιώματος προσιδιάζει στην φύση τους (π.χ. επί οικονομικής ελευθερίας). Γενική για το μέλλον παραίτηση ΔΕΝ είναι δυνατή –.

ΟΥΤΕ ειδική ΕΦΟΣΟΝ αφορά σε προσωπικά ή ανθρώπινα θέματα. Το αντίθετο συμβαίνει όταν η ειδική παραίτηση αφορά σε περιουσιακά θέματα.

ΓΕΝΙΚΟ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΟ ΤΗΣ ΠΡΟΣΩΠΙΚΗΣ ΕΛΕΥΘΕΡΙΑΣ, ΩΣ ΠΡΟΣΤΑΤΕΥΟΜΕΝΟ ΑΓΑΘΟ

«Ελευθερία» = ο –βάσει της βούλησης του ανθρώπου- προσδιορισμός της αναγομένης στο άτομο του υλικής + πνευματικής του δραστηριότητας. Η ελευθερία και η ισότητα αποτελούν τους δύο γενικού συνταγματικούς προσδιορισμούς της ανθρώπινης αξίας. Αντικείμενο της ελευθερίας είναι η ίδια η υπόσταση του φορέως του δικαιώματος, η προσωπικότητά του: πρόκειται για την προσωπική ελευθερία, για ελευθερία της προσωπικότητας. Αντικείμενο της ελευθερίας του ανθρώπου είναι ο ίδιος ο εαυτός του = η εξουσία του ανθρώπου να διαθέτει το άτομό του = αυτοπροσδιορισμός, αυτοδιάθεση του ατόμου προς τις κατευθύνσεις που αυτό επιλέγει (εσωστρεφείς ενέργειες) – ΟΧΙ διάθεση / εξουσία ασκουμένη στους άλλους, εξουσία ετεροκαθορισμού, ανάπτυξης της προσωπικότητας των άλλων ! Η ελευθερία νομιμοποιεί εκείνη την δραστηριότητα του ανθρώπου που ανάγεται και εξαντλείται στο άτομό του, ΜΗ-υπαισυχόμενη στον προστατευτικό κύκλο δικαιωμάτων των άλλων. Η υπόσταση (ο εαυτός) του φορέως του δικαιώματος είναι το αγαθό επί του οποίου ασκείται η –εκ της προσωπικής ελευθερίας προερχόμενη- εξουσία. Οντολογικά λοιπόν η ελευθερία αποτελεί «εξουσία», μορφή υλικής-σωματικής και πνευματικής δράσης του ανθρώπου. Έτσι η ελευθερία συγγενεύει με την έννοια του «δικαιώματος». Κατ' επέκταση, εκφράζει την πραγματική κατάσταση (status), που επιτρέπει την άσκηση εξουσίας του φορέως στο άτομό του. Η ελευθερία, ως πραγματικό και νομικό αγαθό, αποτελείται από corpus + animus:

-ΥΛΙΚΗ ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ (corpus) = το –εκ της βούλησης του φορέως προσδιοριζόμενο- σύνολο της υλικής δράσης του ατόμου, το σύνολο των υλικών ενεργειών που ανάγονται στο άτομό του. Εδώ κατέχει προέχουσα θέση η ελευθερία κίνησης, ως σωματική ελευθερία κίνησης στον χώρο. Η υλική διάσταση της προσωπικότητας περιλαμβάνει την συνολική σωματική υπόσταση του συγκεκριμένου ανθρώπου, προστατεύοντας οποιοδήποτε μέρος του σώματος του συγκεκριμένου φορέως: οποιαδήποτε επέμβαση επί του σώματος του ανθρώπου αντίθετα στην θέλησή του / η άσκηση οποιασδήποτε ψυχολογικής ή σωματικής βίας (vis compulsiva / absoluta), συνιστά προσβολή της προσωπικότητάς του. ΔΕΝ υπάγονται στην διάταξη αυτή και ΔΕΝ προστατεύεται το αποτέλεσμα (προϊόν) της υλικής-σωματικής δραστηριότητας του ανθρώπου (π.χ. χειρωνακτική εργασία).

-ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΗ ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ (animus) = το –από την βούληση του φορέως προσδιοριζόμενο- σύνολο της πνευματικής δράσης του ανθρώπου. Η πνευματική υπόσταση, η πνευματική προσωπικότητα ανάγεται στο «πνεύμα» κάθε συγκεκριμένου ανθρώπου ως λογική-φαντασία-συναισθηματική λειτουργία: προστατεύεται ως ικανότητα και δυνατότητα χρήσης των πνευματικών ιδιοτήτων και ικανοτήτων του ανθρώπου και του ανθρωπίνου πνεύματος. Αυτά αποτελούν αποκλειστικό προνόμιο της ανθρωπίνης φύσης και ταυτόχρονα προστατευόμενο συνταγματικό αγαθό. Η χρήση-ανάπτυξη-αξιοποίησή του (δια του σχηματισμού πεποιθήσεων) ανήκει στην πνευματική υπόσταση του ανθρώπου και προστατεύεται με την προσωπικότητά του. Στην προσωπικότητα αντίκειται τόσο η απόλυτη όσο και η ψυχολογική βία. ΔΕΝ προστατεύονται με την διάταξη της προσωπικότητας τα προϊόντα του ανθρωπίνου πνεύματος, τα πνευματικά δημιουργήματα της προσωπικότητας, οι ιδέες, οι πεποιθήσεις, η προσήλωση σε κάποιο είδος τέχνης, τα συναισθήματα, ως ΜΗ- ανήκοντα στην πνευματική υπόσταση του ανθρώπου (ΔΕΝ θεωρούνται προέκταση της προσωπικότητάς του). Ενδεχομένως όμως να προστατεύονται με άλλες διατάξεις.

Η προστασία της προσωπικότητας συνεπάγεται την προστασία της ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ υπόστασης του ατόμου = τη νομική του αναγνώριση ως υποκειμένου δικαίου (δικαιωμάτων + υποχρεώσεων). Η ικανότητα δικαίου έχει επομένως συνταγματική αναφορά και θεμελίωση – οι διατάξεις του αστικού δικαίου απλά εξειδικεύουν την συνταγματική επιταγή. Στην κοινωνική υπόσταση του ανθρώπου ανήκει και η τιμή.

ΔΙΑΚΡΙΣΕΙΣ ΑΠΟ ΣΥΝΑΦΕΙΣ ΕΝΝΟΙΕΣ

Η ελευθερία είναι εννοιολογικά συγγενής με την λέξη «δικαίωμα», αν και η 2^η είναι σαφώς ευρύτερη, διότι τα δικαιώματα ΔΕΝ έχουν ΜΟΝΟ ελευθεριακό περιεχόμενο. Η ομοιότητά τους οφείλεται στο ότι οντολογικά αμφότερα αποτελούν «εξουσία».

Η ελευθερία αποτελεί το δικαίωμα – η δε προσωπικότητα το αντικείμενο επί του οποίου αυτή ασκείται. Η ελεύθερη δράση του ατόμου αναδεικνύει την προσωπικότητά του, επομένως αυτές αλληλοσυνδέονται στενά και βαίνουν παράλληλα. Η προσωπικότητα μπορεί να αναδειχθεί ΜΟΝΟΝ όταν υπάρχει ελευθερία: ΜΟΝΟΝ ο ελεύθερος άνθρωπος μπορεί να αναπτύξει την προσωπικότητά του. Ως έννοια είδους, η ανθρωπινή αξία ταυτίζεται με την προσωπικότητα, δηλαδή τον ειδικό συνδυασμό των γενικών υλικών-πνευματικών-κοινωνικών γνωρισμάτων του ανθρωπίνου γένους σε συγκεκριμένο άτομο. Η ανθρωπινή αξία προσδίδει ουσιαστικό περιεχόμενο (και ταυτόχρονα οριοθετεί) την προσωπικότητα.

Η ελευθερία του ανθρώπου (προσωπική ελευθερία) είναι υλική (= σωματική, φυσική)-πνευματική-κοινωνική. Στις 3 διαστάσεις της ανθρωπίνης αξίας και προσωπικότητας αντιστοιχούν 3 βασικές πλευρές της ελευθερίας.

Η ελευθερία επίσης διακρίνεται σε ΠΟΛΙΤΙΚΗ-ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ-ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ. Η συνταγματική προστασία της ελεύθερης ανάπτυξης της προσωπικότητας έχει καθολικό χαρακτήρα, αναφέρεται δηλαδή σε οποιαδήποτε εκδήλωση και περιοχή της ανθρώπινης ζωής. Το Σύνταγμα ρητώς ορίζει και διασφαλίζει τον καθολικό αυτόν χαρακτήρα, αναγνωρίζονται 3 γενικού χαρακτήρα δικαιώματα, για συμμετοχή στην αντίστοιχη έκφανση της ζωής της χώρας – καλύπτοντας έτσι όλο το φάσμα της ανθρώπινης ζωής και δραστηριότητας. Τα 3 αυτά δικαιώματα είναι συμμετοχικά και ελευθεριακά = εξασφαλίζουν την ελεύθερη συμμετοχή > καθένας δικαιούται να μετέχει ή να ΜΗ- μετέχει ή να μετέχει στο μέτρο και κατά τον τρόπο που ο ίδιος κρίνει. Αντιστοίχως, το καθένα από τα δικαιώματα αυτά συνιστά μητρικό δικαίωμα των μερικότερων συνταγματικών δικαιωμάτων στον αντίστοιχο χώρο (κοινωνικό-πολιτικό-οικονομικό).

Η ελεύθερη συμμετοχή στην πολιτική ζωή της χώρας κατοχυρώνεται βασικά υπέρ των Ελλήνων πολιτών, αποτελώντας –μαζί με την πολιτική ισότητα- μητρικό δικαίωμα του πολιτικού χώρου, που στρέφεται γύρω από τον άξονα της εξουσίας. Το Σύνταγμα κατοχυρώνει επίσης δικαίωμα συμμετοχής στην οικονομική ζωή της χώρας, δηλαδή δικαίωμα του οικονομικού χώρου, που εξειδικεύεται με σειρά μερικότερων οικονομικών δικαιωμάτων. Κάθε άτομο δικαιούται να συμμετέχει ελεύθερα στον οικονομικό χώρο, που στρέφεται γύρω από τον άξονα της οικονομικής αξίας. Φορείς είναι ημεδαπά και αλλοδαπά φ.π. και ν.π. (ιδιωτικού και δημοσίου δικαίου). Τέλος, το Σύνταγμα κατοχυρώνει δικαίωμα ελεύθερης συμμετοχής στην γενικότερη κοινωνική ζωή = αυτή καλύπτει οποιαδήποτε εκδήλωση της ελεύθερης ανάπτυξης της προσωπικότητας. Όρια θέτει η τριπλή οριοθέτηση: δικαιώματα των άλλων-Σύνταγμα-χρηστά ήθη.

ΕΞΟΥΣΙΑ

Το περιεχόμενο της ελευθερίας διακρίνεται σε θετικό (= ελευθερία να πράττει κάποιος κάτι, να προβαίνει σε μια ενέργεια) / αρνητικό (= ελευθερία να ΜΗΝ προβαίνει σε αυτήν). Είναι αντίθετος προς το αρνητικό περιεχόμενο της ελευθερίας οποιοσδήποτε εξαναγκασμός σε πράξη ή παράλειψη που ανήκει στο περιεχόμενο του δικαιώματος.

3 ΒΑΣΙΚΕΣ ΜΕΡΙΚΟΤΕΡΕΣ ΕΛΕΥΘΕΡΙΕΣ

- 1) Status libertatis: κοινωνική ελευθερία = «ελεύθερος άνθρωπος» είναι καταρχάς εκείνος που ΔΕΝ είναι δούλος, που ΔΕΝ υπόκειται στην ιδιοκτησία ή παρεμφερή εξουσία άλλου. Αυτή η κατάσταση ελευθερίας (status libertatis) είναι αντίθετη προς την κατάσταση δουλείας (status servitutis), αποδίδεται μάλιστα σε φυσικού δικαίου θεμελίωση («ελευθέρους άφηκε πάντας θεός, ουδένα δούλον η φύσις πεποίηκεν»). Άξιοι αναφοράς εδώ είναι και οι εθνικοαπελευθερωτικοί αγώνες εναντίον ξένου δυνάστη.

Αυτή η στοιχειώδης έννοια της ελευθερίας συνδέεται με την αναγνώριση του ανθρώπου ως υποκειμένου δικαιωμάτων και υποχρεώσεων και με την ισότητα.

- 2) Ως υλική-φυσική διάσταση της προσωπικής ελευθερίας (και «προσωπική ελευθερία εν στενή έννοια») νοείται η ελευθερία επί του σώματος του ανθρώπου, ως σωματικού αυτοκαθορισμού και ελευθερία διάθεσής του. Προστατεύει καταρχάς το ίδιο το σώμα του ανθρώπου, στο οποίο επεμβάσεις ΔΕΝ είναι συνταγματικώς ανεκτές. Σε αυτήν συμπεριλαμβάνεται η ελευθερία κίνησης στον φυσικό χώρο και στο φυσικό περιβάλλον (= ο ελεύθερος άνθρωπος μπορεί να μεταβαίνει όπου επιθυμεί, κατά τον χρόνο που ο ίδιος προσδιορίζει και κατά το μέσον που επιλέγει > τοπική + χρονική + τροπική διάσταση), καθώς και η ελευθερία εγκαταστάσεως. Στην έννοιά της υπάγονται τόσο η ελευθερία εκκίνησης, όσο και η ελευθερία προορισμού. Είναι αδιάφορος ο σκοπός της κίνησης (π.χ. για διασκέδαση, για εργασία...κλπ). Στην εξασφάλιση αυτής της ελευθερίας αποσκοπούν οι συνταγματικές διατάξεις περί προσωπικής ασφαλείας του Σ. 6-7. Διακρίνεται επίσης σε ελεύθερη διακίνηση προσώπων / αγαθών. Οι Έλληνες είναι ελεύθεροι να μεταβούν οπουδήποτε στην επικράτεια (ΧΩΡΙΣ την χορήγηση άδειας) και να μεταφέρουν οτιδήποτε: επομένως, η ελευθερία κίνησης έχει μεγάλη οικονομική σημασία, ανήκουσα στις βάσεις της ελευθερίας του εμπορίου. Περιλαμβάνει την ελευθερία εισόδου στην χώρα-κίνησης στην ελληνική επικράτεια-εγκατάστασης στο ελληνικό έδαφος-εξόδου από την χώρα (ελευθερία αποδημίας).

Η ελευθερία ΕΙΣΟΔΟΥ στην ελληνική επικράτεια αφορά την είσοδο των Ελλήνων πολιτών, ΟΧΙ των αλλοδαπών: είναι ελευθερία του πολίτη, ΟΧΙ του ανθρώπου. Πάντως κάθε άνθρωπος έχει δικαίωμα εισόδου στην χώρα της οποίας έχει την υπηκοότητα. Εξαιρούνται όμως οι κοινοτικοί αλλοδαποί ! Ο αλλοδαπός που εισέρχεται στην χώρα πρέπει να είναι εφοδιασμένος με διαβατήριο / άλλο ταξιδιωτικό έγγραφο. Η διεθνούς δικαίου υποχρέωση κάθε κράτους (της Ελλάδας κατά το Σ. 28 παρ.1) να ΜΗΝ εμποδίζει την είσοδο των υπηκόων της ΔΕΝ υπόκειται σε εξαιρέσεις. Ελευθερία ΕΞΟΔΟΥ είναι η ελευθερία του φορέως του δικαιώματος να εξέλθει από τα σύνορα της χώρας προσωρινά / οριστικά.

ΜΟΝΟ τα ανελεύθερα καθεστώτα απαγορεύουν την έξοδο, μετατρέποντας έτσι την επικράτεια σε ένα τεράστιο στρατόπεδο συγκέντρωσης. ΠΑΡΟΤΙ αυτή διεκηρύχθη με την Magna Charta το 1215, η αμερικανική και η γαλλική επανάσταση ΔΕΝ την συμπεριέλαβαν στις διακηρύξεις τους, ενώ στα Συντάγματα εμφανίζεται παρθενικά μετά τον Β'.Π.Π. Το δικαίωμα εξόδου από την Ελλάδα προκύπτει από το Σ. 5 παρ. 3 («η προσωπική ελευθερία είναι απαραβίαστη»). Ακολουθώντας, ο συντακτικός νομοθέτης ορίζει ρητώς ότι απαγορεύονται τα ατομικά διοικητικά μέτρα που περιορίζουν σε οποιονδήποτε Έλληνα την έξοδο από την χώρα: επομένως, κάθε Έλληνας που ΔΕΝ τελεί νομίμως σε κράτηση έχει αυτό το δικαίωμα όποτε το θελήσει.

Η ελευθερία εξόδου έχει προσωπικό και ανθρώπινο περιεχόμενο, ΟΧΙ περιουσιακό (ως ελευθερία εξαγωγής περιουσιακών αντικειμένων). Την κατοχυρώνει η ΜΗ- νομικά δεσμευτική Οικουμενική Διακήρυξη, το Δ.Σ.Α.Π.Δ., το 4^ο Πρωτόκολλο της Ε.Σ.Δ.Α. (το οποίο ΔΕΝ έχει υπογράψει η Ελλάδα). Αναγκαία είναι βεβαίως η κατοχή διαβατηρίου (που αποτελεί δικαίωμα καθενός Έλληνα), του οποίου η έκδοση ανήκει στο πεδίο της δεσμευμένης Διοίκησης (ΟΧΙ διακριτική ευχέρεια). Η Διοίκηση ΔΕΝ μπορεί να αρνηθεί την έκδοση, ΠΑΡΑ ΜΟΝΟ για τους νομοθετικά οριζόμενους λόγους, που ασφαλώς θα πρέπει να είναι σύμφωνοι προς τις διατάξεις του Συντάγματος. Η έξοδος σε κάθε περίπτωση πρέπει να είναι εκούσια, ΠΟΤΕ ακούσια = επιβαλλομένη (ως πρόσκαιρη / οριστική) από το κράτος. Απαγορεύεται εκ του Συντάγματος η έκδοση / απέλαση Ελλήνων πολιτών. ΔΕΝ κατοχυρώνεται απέναντι στα άτομα που ΔΕΝ είναι φορείς δημόσιας εξουσίας, ΑΛΛΑ ΜΟΝΟ απέναντι στα κρατικά όργανα. ΕΦΟΣΟΝ το Σύνταγμα ρυθμίζει την συνολική κοινωνικοκρατική συνύπαρξη, ΟΡΘΟΤΕΡΟ είναι να θεωρηθεί ότι η διάταξη περιέχει γενικό κανόνα που στρέφεται προς κάθε κατεύθυνση. Οι διατάξεις της ποινικής νομοθεσίας εξειδικεύουν την συνταγματική διάταξη (Σ. 5 παρ. 3 : απαγόρευση κάθε αυθαίρετου περιορισμού της «εν στενή εννοία προσωπικής ελευθερίας»). Η επιβολή περιορισμών είναι δυνατή δια νόμου.

- 3) Η ελευθερία του ανθρώπου είναι και πνευματική = ελευθερία σκέψης, στοχασμών και ιδεών – ως αδιάσπαστη ενότητα που προστατεύεται στο Σ. 5. Ειδικές εκφάνσεις τους προστατεύονται με μερικότερες συνταγματικές διατάξεις.

ΔΙΑΣΤΑΣΕΙΣ

Η ελευθερία ως δικαίωμα έχει κατά πρώτον ΑΜΥΝΤΙΚΟ περιεχόμενο, αποκρούουσα οποιαδήποτε επιθετική ενέργεια που εμποδίζει τον αυτοκαθορισμό του ατόμου και στρεφόμενη ΚΑΤΑ ΠΑΝΤΟΣ (= κράτους + ιδιωτών > erga omnes, απόλυτο περιεχόμενο, Σ. 25 παρ. 1 γ'). Το δικαίωμα της ελεύθερης ανάπτυξης της προσωπικότητας έχει ΠΡΟΣΤΑΤΕΥΤΙΚΟ περιεχόμενο, στρεφόμενο ΠΡΟΣ το κράτος (αποκλειστικά κρατική κατεύθυνση) και ΜΗ- παράγοντας δέσμευση για τους ιδιώτες: αυτοί οφείλουν να ΜΗΝ προσβάλλουν, ΟΧΙ ΟΜΩΣ ΚΑΙ να προστατεύουν την ελευθερία του άλλου (ΟΧΙ διαπροσωπική ενέργεια). Το ΔΙΑΣΦΑΛΙΣΤΙΚΟ (εξασφαλιστικό-διεκδικητικό) περιεχόμενο του δικαιώματος ελεύθερης ανάπτυξης της προσωπικότητας στρέφεται προς την διαφύλαξη του φορέως από κοινωνικοοικονομικά εμπόδια (= κινδύνους άλλους ΕΚΤΟΣ των ανθρώπινων ενεργειών) και εμπεριέχει αξιώσεις για την βελτίωση της θέσης του ανθρώπου. Ο συντακτικός νομοθέτης ΔΕΝ αναγνωρίζει εξασφαλιστικό δικαίωμα (για τα μέσα της) ελεύθερης ανάπτυξης της προσωπικότητας –

ΟΜΩΣ αναγνωρίζει το διεκδικητικό της περιεχόμενο (διεκδίκηση της βελτίωσής της) μέσα από συγκεκριμένες συνταγματικές διατάξεις (απεργία, συνδικαλισμός, εκλογική διαδικασία...).

ΑΣΚΗΣΗ

Η γενικότερη άσκηση του δικαιώματος ελεύθερης ανάπτυξης της προσωπικότητας πραγματοποιείται σε 2 επίπεδα (γενικό + ειδικό). Το δικαίωμα ασκείται στο πλαίσιο της γενικής (κυριαρχικής, διαπροσωπικής) σχέσης, εντός της οποίας αναπτύσσεται το ευρύτερο περιεχόμενό του (γενικό περιεχόμενο). Εντός της γενικής σχέσης, το δικαίωμα ελεύθερης ανάπτυξης της προσωπικότητας οριοθετείται (ΑΛΛΑ ΔΕΝ περιορίζεται = ανεπίτρεπτος ο περιορισμός – συρρίκνωση του γενικού του περιεχομένου, καθόσον θα αντέβαινε στην ελεύθερη δημοκρατική τάξη): μέσω των γενικών ρητρών χαράσσονται τα άκρα όρια της επιτρεπόμενης άσκησής του δια παρεμποδίσεων τόπου-χρόνου-τρόπου. ΔΕΝ πρόκειται πάντως περί «περιορισμών» ΑΛΛΑ περί «απλών οριοθετικών επιβαρύνσεων-επιδράσεων» επιβαλλομένων εκ της φύσεως του πράγματος και της συμβίωσης-συνύπαρξης περισσότερων φορέων.

*Την διάκριση αυτή ΔΕΝ κάνει η παλαιά ατομικιστική προσέγγιση της ελευθερίας, που εκλαμβάνει οτιδήποτε ως περιορισμό.

Το Σ. 5 παρ. 1 επιτρέπει μεν την ελεύθερη ανάπτυξη της προσωπικότητας, ΑΛΛΑ την υπάγει σε 3 κανόνες για ΜΗ- προσβολή των δικαιωμάτων των άλλων / ΜΗ- παραβίαση του Συντάγματος / των χρηστών ηθών > πρόκειται για ρήτρες υπαγόμενες στις γενικότερες ρήτρες νομικότητας-κοινωνικότητας-χρησιότητας.

-Τα δικαιώματα των άλλων αποτελούν τμήμα της γενικότερης ρήτηρας της κοινωνικότητας, στην οποία ανήκει και το γενικό συμφέρον – έτσι σχετικοποιείται η ελευθερία. Στην ανάπτυξη της προσωπικότητας ενός εκάστου ασκούνται παντοειδείς επιδράσεις προερχόμενες από τα δικαιώματα των άλλων > παραμένουν απλές επιδράσεις διαμορφούσες το δικαίωμα (π.χ. απαγόρευση διατάραξης της κοινής ησυχίας) - ΟΧΙ περιορισμοί συρρικνώντες το γενικό περιεχόμενό του: προσβολή δικαιώματος θα υπάρχει όταν ο επιτιθέμενος φορέας υπεισέρχεται στον προστατευτικό κύκλο του αμυνομένου φορέως (π.χ. ζωγραφική σε ξένο τοίχο). Σε πολλές περιπτώσεις, ο κοινός νομοθέτης επεμβαίνει και καθορίζει τρόπους συμπεριφοράς που να είναι συμβατοί με τα δικαιώματα των άλλων.

-Η επίκληση της ελεύθερης ανάπτυξης της προσωπικότητας ΟΧΙ ΜΟΝΟ ΔΕΝ μπορεί να παραβιάζει το Σύνταγμα, ΑΛΛΑ οφείλει να υπακούει στις επιταγές του («αρχή της συνταγματικής νομιμότητας»). Ως «Σύνταγμα» νοείται το σύνολο των συνταγματικών κανόνων + των συμφωνών προς αυτούς κανόνων του κοινού δικαίου. Ελευθερία αναγνωρίζεται ΜΟΝΟ στη νομιμότητα, ΟΧΙ και στην παρανομία.

-Τα χρηστά ήθη αποτελούν τμήμα της γενικότερης ρήτηρας της χρηστότητας, ΜΗΝ-επιτρέποντας συμπεριφορές αντίθετες προς αυτά: η κατά τόπο-χρόνο-τρόπο άσκηση της εκ της προσωπικότητας απορροούσης εξουσίας πρέπει να είναι σύμφωνη προς τις αντιλήψεις και πεποιθήσεις του μέσου τίμιου ανθρώπου.

*Το Σ. 5 παρ. 2 ΔΕΝ υπόκειται σε αναστολή κατά το Σ. 48 παρ. 1. Ρητός περιορισμός προβλέπεται στην περίπτωση της ειδικής σχέσης καταστάσεως πολιορκίας (Σ. 5 παρ. 4): δυνατή θα είναι τότε η επιβολή ατομικών διοικητικών μέτρων περιοριστικών της ελευθερίας εισόδου-εξόδου από την χώρα και ελεύθερης κίνησης-εγκατάστασης στην επικράτεια. Μορφές περιοριστικών μέτρων αποτελούν η απέλαση και η εκτόπιση.

*Είναι δυνατή η λήψη περιοριστικών μέτρων που επιβάλλονται για την προστασία της δημόσιας υγείας ή της υγείας των ασθενών (όπως νόμος ορίζει) / για την είσοδο στον θεσμό του γάμου (η απαγόρευση αυτή συνιστά γνήσιο περιορισμό που συρρικνώνει την ατομική ελευθερία).

*Στο πλαίσιο της ειδικής κυριαρχικής ΠΟΙΝΙΚΗΣ σχέσης, ο συντακτικός νομοθέτης εισάγει 2 περιορισμούς στο Σ. 5: α) την λήψη περιοριστικών μέτρων ΜΟΝΟ ως παρεπόμενη ποινής με απόφαση ποινικού δικαστηρίου (Σ. 5 παρ. 4), β) την απαγόρευση εξόδου με πράξη του Εισαγγελέως, εξαιτίας ποινικής δίωξης (Σ. 5, ερμηνευτική δήλωση). Περιορισμός εισάγεται επίσης στο Σ. 6: επιτρέπεται η σύλληψη με αιτιολογημένο δικαστικό ένταλμα και στα αυτόφωρα εγκλήματα.

Η στέρηση της ελευθερίας αποτελεί έντονο περιορισμό της ελευθερίας, που απαντά και στην ποινική σχέση: η ελευθερία προσαρμόζεται θεσμικά στο πλαίσιο της ποινικής σχέσης και των ποινικών θεσμών. Το Σύνταγμα ΔΕΝ αναφέρεται μεν ρητώς στον περιορισμό της ελευθερίας των κρατουμένων, ΑΛΛΑ γνωρίζει τον θεσμό των φυλακών και την φυλάκιση ως ποινή.

Τα περιοριστικά της ελεύθερης διακίνησης μέτρα διακρίνονται σε γενικά (αφορώντα σε όλους) / ατομικά-ειδικά, σε νομοθετικά (επιβαλλόμενα από τον νομοθέτη) / διοικητικά (από την Διοίκηση). Ο συντακτικός νομοθέτης επιτρέπει κατ' αρχήν γενικής φύσης μέτρα > Σ. 5 παρ. 3 : «ΚΑΝΕΝΑΣ ΔΕΝ περιορίζεται με οποιονδήποτε τρόπο, ΠΑΡΑ ΜΟΝΟΝ όταν και όπως ορίζει ο νόμος». Το Σύνταγμα απαγορεύει τα ατομικά διοικητικά μέτρα > Σ. 5 παρ.4: «Απαγορεύονται ατομικά διοικητικά μέτρα που περιορίζουν σε οποιονδήποτε Έλληνα την ελεύθερη κίνηση / εγκατάσταση / είσοδο-έξοδο από την Χώρα. Τέτοιου είδους περιορισμοί είναι δυνατόν να επιβληθούν ΜΟΝΟΝ ως παρεπόμενη ποινή με απόφαση ποινικού δικαστηρίου, σε εξαιρετικές περιπτώσεις ανάγκης και ΜΟΝΟ για την πρόληψη αξιόποινων πράξεων, όπως νόμος ορίζει.».

Ομοίως απαγορεύεται και η λήψη διοικητικών μέτρων. Η αρχή της απαγόρευσης των περιοριστικών της ελευθερίας διακίνησης μέτρων κάμπτεται σε ρητά από τον συντακτικό νομοθέτη καθορισμένες περιπτώσεις, με αποκλειστική απαρίθμηση (numerus clausus), ΧΩΡΙΣ να μπορεί ο νομοθέτης να προσθέσει άλλες.

Περιορισμό της ελευθερίας στο πλαίσιο της ποινικής σχέσεως αποτελεί και η έκδοση = ακούσια απομάκρυνση (από την Ελλάδα) προσώπου που διώκεται / καταδικάσθηκε σε ορισμένες ποινές από το δικαστήριο του εκζητούντος κράτους. Είναι δυνατόν να γίνει εκουσίως έκδοση, ΕΦΟΣΟΝ ο εκδιδόμενος συναινεί στην παράδοσή του στο εκζητούν κράτος. Κατά το Σ. 5 παρ. 2, «Απαγορεύεται η –ακούσια- έκδοση αλλοδαπού (ή ανιθαγενούς) που διώκεται (ΔΕΝ χρειάζεται να έχει καταδικασθεί κιόλας) για την δράση του υπέρ της ελευθερίας (ΟΧΙ όμως και τρομοκρατική ενέργεια).».

Η εκτόπιση ΔΕΝ πρέπει να αντιμετωπίζεται ως περιορισμός, ΑΛΛΑ ως στέρηση της ελευθερίας. Η αναγκαστική απομάκρυνση από τον τόπο κατοικίας / διαμονής και η αναγκαστική επανεγκατάσταση σε τόπο τον οποίον ΔΕΝ επιτρέπεται να εγκαταλείψει ισοδυναμεί με φυλακή. ΔΕΝ επιτρέπεται η επιβολή της ΑΝ ΔΕΝ έχει τελεσθεί αξιόποινη πράξη και ΧΩΡΙΣ απόφαση ποινικού δικαστηρίου, ΑΛΛΑ ΜΟΝΟ με απόφαση της Διοίκησης.

ΖΩΗ

Αποτελεί το υπέρτατο, το κατά κυριολεξίαν πρωταρχικό αγαθό: ΧΩΡΙΣ την προστασία αυτού περισεύει οποιαδήποτε άλλη προστασία. Σύμφυτη στην ανθρώπινη ύπαρξη, η ζωή αποτελεί την βάση της ανθρώπινης αξίας. Απειλείται από διάφορους παράγοντες της κρατικής και ιδιωτικής εξουσίας. Κατοχυρωνόταν και σε προηγούμενα Συντάγματα – πλέον στο Σ. 5 παρ. 2, σε αστικές διατάξεις, σε ποινικές (εγκλήματα κατά της ζωής, όπου τιμωρείται η προσβολή τόσο της πλήρους ζωής όσο και τα πρώτα στάδια δημιουργίας της), στην Ε.Σ.Δ.Α. , στον Χάρτη των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ε.Ε., στην Οικουμενική Διακήρυξη των Δικαιωμάτων του ανθρώπου (1948), στο Δ.Σ.Α.Π.Δ. του Ο.Η.Ε. (1966) και σε ξένα Συντάγματα.

ΔΙΦΥΗΣ ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΙΚΗ ΠΡΟΣΤΑΣΙΑ

Η διατύπωση του Σ. 5 παρ. 2 (που αναφέρεται αντικειμενικά στην προστασία της ανθρώπινης ζωής) κατοχυρώνει την αντικειμενική αρχή της προστασίας + απαραβιάστου της ανθρώπινης ζωής. Από αυτήν την αντικειμενική κατοχύρωση (αντικειμενικό δικαίο) απορρέει η υποκειμενική προστασία = το δικαίωμα της ζωής ενός εκάστου (υποκειμενικά δίκαια) > υπάρχει επομένως διπλή συνταγματική κατοχύρωση.

Η διάταξη αυτή αποτελεί ισχύον δικαίο και παράγει πλήρη νομική δεσμευτικότητα. Κατά το Σ. 110 παρ. 1 ΔΕΝ υπόκειται σε αναθεώρηση οι Σ. 5 1 και 3, άρα είναι δυνατή η αναθεώρηση της παρ. 2. ΕΚΤΟΣ της Σ. 5 παρ.2, η ανθρώπινη ζωή ρυθμίζεται επίσης με το Σ. 7 παρ. 3 (θανατική ποινή)-ειδική διάταξη έναντι της γενικής Σ. 5 παρ.2 / το Σ. 5 παρ.1 (συμμετοχή στην κοινωνική-οικονομική-πολιτική ζωή).

Η συνταγματική προστασία της ανθρώπινης ζωής (ως πρωταρχική και αναγκαία συνέπεια της καταστατικής αρχής του απαραβιάστου της ανθρώπινης αξίας) αποτελεί αντικειμενικό κανόνα δικαίου με καθολική εφαρμογή στην συνολική έννομη τάξη.

Το συνταγματικό δικαίωμα της ζωής είναι ΜΗΤΡΙΚΟ, ΑΤΟΜΙΚΟ και δικαίωμα ΥΠΟΣΤΑΣΗΣ. Αποτελεί την προϋπόθεση όλων των άλλων δικαιωμάτων και πρωταρχικό κοινωνικό κι ανθρώπινο μάθημα. ΔΕΝ ανήκει στα ατομικά δικαιώματα του κλασικού καταλόγου, ΑΛΛΑ αναγνωρίζεται σε κάθε άτομο (ατομικός χαρακτήρας). Το δικαίωμα στην ζωή αφορά στην επιβίωση και υπόσταση του ατόμου, είναι κοινωνικό δικαίωμα με την στενή έννοια του όρου. Η ανθρώπινη ζωή ως ανώτατο συνταγματικό αγαθό προστατεύεται απεριορίστα, τόσο ως πλήρης όσο και κάθε μορφή αυτής (π.χ. nasciturus).

Η εκ του Συντάγματος παρεχόμενη προστασία είναι απόλυτη, ΧΩΡΙΣ να είναι επιτρεπτή η εισαγωγή εξαιρέσεων (όπως ορίζεται στο Σ. 5 παρ. 2) =

απαγορεύεται ρητώς η άσκηση ευγονικής πολιτικής, καθώς ΔΕΝ θεωρείται πως υπάρχουν ανάξιοι προς το ζην > Η ανθρώπινη ζωή προστατεύεται ανεξάρτητα από οποιαδήποτε αξιολόγηση.

ΦΟΡΕΙΣ του αμυντικού δικαιώματος της ζωής είναι όλα τα φ.π. (ανθρώπινο δικαίωμα, με φορέα του κάθε άνθρωπο: ημεδαπούς-αλλοδαπούς-ανιθαγενείς). Τα ν.π. ΔΕΝ έχουν ζωή (κατά κυριολεξία) – έχουν όμως δικαίωμα υπόστασης. Είναι δικαίωμα ανεπίδεκτο παραίτησης = ΔΕΝ επιτρέπεται παραίτηση από την προστασία που παρέχει το δίκαιο.

Αντικείμενο και προστατευόμενο αγαθό της συνταγματικής προστασίας είναι η ζωή. Είναι φυσικό-βιολογικό, βασικό και πρωταρχικό αγαθό, ΧΩΡΙΣ το οποίο περιπεύει κάθε άλλη προστασία. Δια της συνταγματικής προστασίας, το βιολογικό φαινόμενο του φυσικού αγαθού της ανθρώπινης ζωής ανάγεται και σε συνταγματικά προστατευόμενο έννομο συνταγματικό αγαθό, που προστατεύεται αντικειμενικά. Η νομικοσυνταγματική όμως έννοια της ζωής (ως προστατεύουσα την ανθρώπινη ζωή) είναι στενότερη της πραγματικής. Ως πραγματικό και έννομο αγαθό, η ζωή έχει υλικοπνευματική υπόσταση. Συγχρόνως όμως αποτελεί και κοινωνικό φαινόμενο, αναφορικά προς το κοινωνικό γίνεσθαι (π.χ. πολιτική / κοινωνική ζωή).

ΕΞΟΥΣΙΑ

Ενώ τα περισσότερα συνταγματικά δικαιώματα έχουν αρνητική και θετική μορφή, το δικαίωμα στην ζωή έχει ΜΟΝΟΝ θετικό (ΟΧΙ αρνητικό) περιεχόμενο = το Σύνταγμα προστατεύει το δικαίωμα της ζωής ως διατήρηση αυτού του θείου δώρου-αποκορύφωσης της δημιουργίας: απαγόρευση τερματισμού της ζωής απευθύνεται τόσο σε κάθε άλλον άνθρωπο όσο και στον ίδιο τον φορέα του δικαιώματος (απαγόρευση της αυτοκτονίας !), καθώς το Σύνταγμα αναγνωρίζει δικαίωμα στην ζωή, ΟΧΙ στον θάνατο. Η συνταγματική προστασία της ζωής και τα απορρέοντα εξ αυτής δικαιώματα παρέχουν σε κάθε άνθρωπο την εξουσία διατήρησης και διαμόρφωσης της ζωής του. Η εκ του δικαιώματος της ζωής απορρέουσα εξουσία παρέχει στον φορέα ένα σύνολο μερικότερων εξουσιών που ανάγονται στο corpus + animus της ζωής. Κάθε φορέας δικαιούται να προσδιορίζει μέσω των ενεργειών του το περιεχόμενο της υλικής και πνευματικής του ζωής. Ως θεμελιώδες δικαίωμα, το δικαίωμα στην ζωή έχει αμυντική-προστατευτική-διασφαλιστική διάσταση.

-Πέραν της συντακτικής διατύπωσης της συνταγματικής διάταξης, που διαγράφει το δικαίωμα στην ζωή ως προστατευτικό δικαίωμα, υφίσταται και η ΑΜΥΝΤΙΚΗ του διάσταση: ως τέτοιο, έχει απόλυτο χαρακτήρα, στρεφόμενο κατά παντός (erga omnes) > απόλυτη ενέργεια και προστασία.

Αποδέκτες της αμυντικής του ενέργειας είναι τόσο η κρατική όσο και η ιδιωτική εξουσία (τρίτενέργεια & διαπροσωπική ενέργεια υποχρεώνουν κάθε άνθρωπο να σέβεται την ζωή του άλλου).

Επομένως το Σύνταγμα απαγορεύει την προσβολή της ανθρώπινης ζωής ανεξαρτήτως της πηγής του κινδύνου. «ΟΛΟΙ όσοι βρίσκονται στην Ελληνική Επικράτεια απολαμβάνουν την ΑΠΟΛΥΤΗ προστασία της ζωής...». Στρεφόμενο κατά του κράτους, το δικαίωμα της ζωής δεσμεύει τη νομοθετική-δικαστική-εκτελεστική εξουσία.

-Το δικαίωμα της ζωής κατοχυρώνεται επίσης ρητώς στο Σύνταγμα και ως προστατευτικό δικαίωμα («προστασία»). Η ζωή ανήχθη σε προστατευτικό αντικείμενο του κράτους ήδη από την εποχή του φιλελευθερισμού. Η μόνη αμυντική διάσταση ΔΕΝ θα ήταν επαρκής. Φορέας της προστατευτικής αξίωσης είναι κάθε άνθρωπος, ΧΩΡΙΣ οποιαδήποτε διάκριση. Η προστατευτική αξίωση στρέφεται ΠΡΟΣ την κρατική ΜΟΝΟ εξουσία, που οφείλει να σέβεται + να προστατεύει την ανθρώπινη ζωή, λαμβάνοντας όλα τα αναγκαία μέτρα για την προστασία της ζωής. Ο ιδιώτης υποχρεούται ΜΟΝΟ να σέβεται την ζωή των άλλων (ΟΧΙ και να την προστατεύει !), επομένως η προστατευτική αξίωση του δικαιώματος στην ζωή ΔΕΝ αναπτύσσει διαπροσωπική ενέργεια. ΩΣΤΟΣΟ, στο πλαίσιο της εκπλήρωσης του χρέους της εθνικής και κοινωνικής αλληλεγγύης (στο πλαίσιο της γενικής διαπροσωπικής σχέσης), ο κοινός νομοθέτης μπορεί να αξιώσει την ενεργοποίηση των συνανθρώπων για την προστασία της ανθρώπινης ζωής – όπως και έπραξε, καθώς μεσολάβησε η ποινική διάταξη περί υποχρέωσης λύτρωσης άλλου από κίνδυνο ζωής. Επίσης, προστατευτική υποχρέωση της ζωής διαπλάσσεται μέσω της κοινής νομοθεσίας και σε ορισμένες διαπροσωπικές σχέσεις (π.χ. γονέα-τέκνου). Στην προστατευτική αυτή αξίωση αντιστοιχεί ανάλογη προστατευτική υποχρέωση της κρατικής εξουσίας, προκύπτουσα τόσο από τις γενικές διατάξεις (Σ. 2 παρ. 1 και 25), όσο και από την διάταξη που προστατεύει ειδικά την ζωή. Ρητά ορίζει ο συντακτικός νομοθέτης ότι «Όλοι όσοι βρίσκονται στην Ελληνική Επικράτεια απολαμβάνουν την απόλυτη προστασία της ζωής». Η νομοθετική εξουσία είναι υποχρεωμένη να λαμβάνει όλα τα απαιτούμενα νομοθετικά μέτρα για την προστασία της ανθρώπινης ζωής (π.χ. Π.Κ. 299-307) – η εκτελεστική δεσμεύεται συνταγματικά να λειτουργεί προς την κατεύθυνση της προστασίας της ανθρώπινης ζωής (διοικητικά μέτρα) – η δικαστική εξουσία οφείλει επίσης να προστατεύει το υπέρτατο αυτό αγαθό κατά την απονομή της δικαιοσύνης.

-Ο συντακτικός νομοθέτης ΔΕΝ αναφέρεται ρητώς στο ευαίσθητο αυτό θέμα της τυχόν ύπαρξης διασφαλιστικής διάστασης της συνταγματικής προστασίας της ζωής.

Όπως όμως προκύπτει από την συνδυασμένη ερμηνεία των Σ. 2 παρ. 1, 5 παρ. 2, 7 παρ. 3, 21 και 25 παρ.4, η παροχή των στοιχειωδών-ελάχιστων έστω μέσων για την επιβίωση του ανθρώπου φαίνεται να αποτελεί επιταγή του Συντάγματος: αυτό προκύπτει από την θεμελιώδη αρχή του απαραβίαστου της ανθρώπινης αξίας, την συνταγματική κατοχύρωση του δικαιώματος στην ζωή – ως στοιχειώδες περιεχόμενο της αρχής της κοινωνικής & εθνικής αλληλεγγύης. Έτσι διαμορφώνεται ένα «δικαίωμα επιβίωσης».

ΑΣΚΗΣΗ

Στο πλαίσιο της γενικής σχέσης (γενική κυριαρχική σχέση κράτους-πολιτών + γενική διαπροσωπική σχέση μεταξύ των πολιτών), η προστασία της ζωής είναι απόλυτη. Οι γενικές οριοθετικές ρήτρες ΔΕΝ φαίνεται να βρίσκουν πεδίο εφαρμογής, καθώς εκ της φύσεώς του το δικαίωμα της ζωής ΔΕΝ επιδέχεται οριοθετήσεις και περιορισμούς. Η άσκηση του δικαιώματος της ζωής ΔΕΝ μπορεί να αντιβαίνει στα χρηστά ήθη-στα δικαιώματα των άλλων-στην συνταγματική νομιμότητα. Δυνατός είναι ΜΟΝΟΝ ο έσχατος περιορισμός, η εσχάτη των ποινών (ως συνολικός και μόνιμος περιορισμός, που ισοδυναμεί με απώλεια του δικαιώματος): η θανατική ποινή ! Η ποινική σχέση πολιτείας και δράστη αποτελεί ειδική κυριαρχική σχέση ιδιαίτερης έντασης και δοκιμασίας των συνταγματικών δικαιωμάτων: σε αυτό το πλαίσιο επέτρεπε η προηγούμενη συνταγματική ρύθμιση την επιβολή της για ορισμένα εγκλήματα. Η κατάργησή της με την αναθεώρηση του 2001 απολυτοποίησε το δικαίωμα στην ζωή.

Κατά το Σ. 7 παρ. 3 β', «Θανατική ποινή ΔΕΝ επιβάλλεται, ΕΚΤΟΣ από τις περιπτώσεις που προβλέπονται στον νόμο για κακουργήματα που τελούνται εν καιρώ πολέμου και σχετίζονται με αυτόν.» > ως έσχατο μέσο αυτοάμυνας της Χώρας στις έκτακτες συνθήκες κινδύνου της εθνικής ακεραιότητας λόγω (πραγματικών συνθηκών, ΟΧΙ απλή κήρυξη) πολέμου. Το Σ. 5 παρ. 2 ΔΕΝ υπόκειται σε αναστολή κατά το Σ. 48 παρ. 1.

Ζήτημα αφαίρεσης της ζωής υφίσταται πλέον επί εμπολέμου καταστάσεως/ άμυνας (ειδική πραγματική σχέση ως αναγκαία προσβολή του επιτιθεμένου, στην οποία προβαίνει το άτομο για να υπερασπισθεί τον εαυτό του ή άλλον από άδικη και παρούσα επίθεση που στρέφεται εναντίον του) / θεμιτής διακοπής της εγκυμοσύνης.

ΧΡΗΣΗ ΟΠΛΩΝ ΑΠΟ ΑΣΤΥΝΟΜΙΚΑ ΟΡΓΑΝΑ

ΔΕΝ αντίκειται κατ' αρχήν στην συνταγματική προστασία της ανθρώπινης ζωής, ΕΦΟΣΟΝ ΟΜΩΣ η χρήση αυτή γίνεται σε εξαιρετικές περιπτώσεις και, κυρίως, για λόγους προστασίας της ζωής των αστυνομικών οργάνων ή ιδιωτών και υπό την απαραβίαστη προϋπόθεση της τήρησης της αρχής της αναλογικότητας. Ο σχετικός νόμος του 2003 προέβη στις αναγκαίες σταθμίσεις των συγκρουομένων εννόμων αγαθών.

Διακρίνει την χρήση όπλων σε εκφοβιστική / κατά πραγμάτων / ακινητοποίηση / εξουδετέρωσης. Απαιτεί για την χρήση όπλων από αστυνομικούς: την δήλωση της ιδιότητας του αστυνομικού οργάνου / την σαφή προειδοποίηση για την επικείμενη χρήση όπλου με παροχή επαρκούς χρόνου ανταπόκρισης / να έχουν εξαντληθεί όλα τα ηπιότερα του πυροβολισμού μέσα (π.χ. παραινήσεις, χρήση χημικών) / η χρήση του όπλου να ΜΗΝ συνιστά υπερβολικό μέτρο σε σχέση με το είδος της απειλουμένης βλάβης και την επικινδυνότητα της απειλής. Επιβάλλεται η χρήση όπλου που συνεπάγεται την μικρότερη δυνατή και αναγκαία προσβολή κατά την προαναφερθείσα κλιμάκωση. Ειδικά ο πυροβολισμός ακινητοποίησης επιτρέπεται ΑΝ αυτό απαιτείται στις περιπτώσεις που περιοριστικώς αναφέρονται στον νόμο (π.χ. απόκρουση ένοπλης επίθεσης/ αποτροπή τέλεσης ορισμένων κακουργημάτων...). Ομοίως ο πυροβολισμός εξουδετέρωσης ή ακινητοποίησης προβλέπονται ΜΟΝΟ σε συγκεκριμένες περιπτώσεις.

ΥΓΕΙΑ

Στην κλίμακα της αναγκαιότητας και της σημασιολογικής κατάταξης, μετά την ζωή ακολουθεί η υγεία του ανθρώπου, έπεται επομένως οντολογικά της ζωής αλλά συνδέεται στενά με αυτήν. Είναι πρωταρχικό αγαθό, που καθιστά επιβεβλημένη την συνταγματική της προστασία. Η φυσική του κατάσταση αποτελεί την βάση και την προϋπόθεση της άσκησης πολλών συνταγματικών δικαιωμάτων/ Η υγεία αποτελεί φυσικό αγαθό που δέχεται παντοειδείς απειλές (φυσικοί λόγοι + ανθρώπινες ενέργειες της κρατικής εξουσίας / των ιδιωτών, άμεσες-έμμεσες, π.χ.: βασανιστήρια # καταστροφή του περιβάλλοντος). Η υγεία αφορά στην υπόσταση του ανθρώπου και το ευ ζην. Η συνταγματική της προστασία από Σύνταγμα σε Σύνταγμα ποικίλει (ακεραιότητα, απαγόρευση των βασανιστηρίων...κλπ), ενώ νεότερες διατάξεις προστατεύουν την υγεία του ανθρώπου από βιοϊατρικές εξετάσεις.

Το Ελληνικό Σύνταγμα περιέχει εκτεταμένη ρύθμιση για την προστασία της υγείας: στο Σ. 5 παρ. 5 (κατοχυρώνει το δικαίωμα του καθενός στην προστασία της υγείας, συνδυάζοντάς το με το ειδικότερο δικαίωμα στην προστασία της «γενετικής ταυτότητας» - σύμφωνα με την ίδια διάταξη εξάλλου, εξουσιοδοτείται ο κοινός νομοθέτης να ορίσει τα σχετικά με την προστασία του προσώπου έναντι των βιοϊατρικών εξετάσεων) / το 7 παρ. 2/ το 21 παρ. 3. Όλες αυτές οι διατάξεις προστατεύουν μερικότερες πλευρές του ίδιου συνταγματικού δικαιώματος της υγείας - ΟΡΘΟΤΕΡΟ είναι να γίνεται λόγος για «δικαίωμα της υγείας». Η υγεία και η σωματική ακεραιότητα προστατεύονται με πολλές διατάξεις του κοινού ποινικού και αστικού δικαίου, που εξειδικεύουν την συνταγματική ρύθμιση / στον Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Χάρτη του Συμβουλίου της Ευρώπης / στην Ε.Σ.Δ.Α. και τα πρόσθετα Πρωτόκολλά της / στον Χάρτη Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ε.Ε. και σε ξένα Συντάγματα.

ΔΙΦΥΗΣ ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΙΚΗ ΚΑΤΟΧΥΡΩΣΗ

«Υγεία» = η φυσική-σωματική-πνευματική κατάσταση του ανθρώπου. Προστατευτικό αντικείμενο της συνταγματικής κατοχύρωσης του δικαιώματος της υγείας είναι η ίδια η υγεία, ως φυσικό αγαθό, περιέχουσα σωματικό-πνευματικό περιεχόμενο: (corpus η σωματική υγεία + animus η ψυχική). Λαμβάνει την ονομασία του από το περιεχόμενό της. Το ισχύον Σύνταγμα προστατεύει την υγεία αντικειμενικά, ως συνταγματικό αγαθό + υποκειμενικά ως συνταγματικό δικαίωμα. Από τον αντικειμενικό κανόνα της προστασίας της ανθρώπινης υγείας απορρέουν τα ατομικά δικαιώματα υγείας (υποκειμενική προστασία). Επί του αντικειμένου της υγείας ασκείται η εκ του δικαιώματος απορρέουσα εξουσία, κι από το αντικείμενο αυτό προσδιορίζεται το εύρος αυτής της συνταγματικής προστασίας + το κανονιστικό προστατευτικό περιεχόμενο της υγείας.

Η υγεία προστατεύεται απέναντι και στις δύο βασικές πηγές κινδύνων: τις επιθετικές ενέργειες + την κοινωνικοοικονομική ανάγκη (κοινωνική ασφάλιση, Σ. 23 παρ. 5).

Είναι ΑΤΟΜΙΚΟ δικαίωμα (έχει ατομικό χαρακτήρα, παρεχόμενο ατομικά σε κάθε άτομο) ΜΗ- περιλαμβανόμενο στον «κλασικό κατάλογο». Ανήκον στον ευρύτερο κοινωνικό χώρο, είναι ΚΟΙΝΩΝΙΚΟ δικαίωμα με την ευρύτερη έννοια του όρου (ΟΧΙ πολιτικό-οικονομικό) + δικαίωμα ΥΠΟΣΤΑΣΗΣ (αναγόμενο στην υπόσταση του ανθρώπου). Προστατεύοντας ο συντακτικός νομοθέτης αντικειμενικά το φυσικό αγαθό της υγείας, το ανάγει σε συνταγματικό αγαθό και του προσδίδει συνταγματικό περιεχόμενο. Η υγεία ανάγεται σε βασικό συνταγματικό αγαθό για την δυνατότητα απόλαυσης άλλων συνταγματικών δικαιωμάτων, προστατευόμενη αντικειμενικά. Αποτελεί άλλωστε αναγκαία συνέπεια της καταστατικής αρχής του απαραβιάστου της ανθρώπινης αξίας. Διακρίνεται σε σωματική / πνευματική, ατομική / δημόσια.

ΦΟΡΕΙΣ του δικαιώματος υγείας μπορούν ως εκ της φύσεώς τους να είναι ΜΟΝΟ και ΚΑΘΕ φ.π. (ημεδαποί, αλλοδαποί, ανιθαγενείς). Για τα ν.π. ΔΕΝ τίθεται δικαίωμα υγείας. Φορείς του διασφαλιστικού δικαιώματος υγείας είναι ΜΟΝΟΝ οι Έλληνες πολίτες, όπως προκύπτει από το γράμμα της συνταγματικής διατάξεως (Σ. 21 παρ. 3 – «το κράτος μεριμνά για την υγεία των πολιτών»). Γενική για το μέλλον παραίτηση είναι ανίσχυρη, ως αντιβαίνουσα στο Σύνταγμα. Ειδική παραίτηση για συγκεκριμένη περίπτωση επίσης ΔΕΝ είναι δυνατή. Το δικαίωμα υγείας ανήκει στα «ΠΡΟΣΩΠΙΚΑ-ΑΝΘΡΩΠΙΝΑ» δικαιώματα που -ενσωματώνοντας ανθρώπινη αξία- είναι ανεπίδεκτα παραιτήσεως. Το Σύνταγμα ΔΕΝ παρέχει στο άτομο εξουσία βλάβης της υγείας του > ΔΕΝ έχει ιδιαίτερη νομική αξία η «συναίνεση του παθόντος» επί σοβαρής βλάβης της (π.χ. ακρωτηριασμός, βασανιστήρια...κλπ). Στο πλαίσιο της γενικής σχέσης, η συναίνεση ΔΕΝ νομιμοποιεί συνταγματικά την επέμβαση, ανεξαρτήτως του λόγου πραγματοποίησής της.

Ο θετικός χαρακτήρας της αρχής της προστασίας της υγείας περιλαμβάνει αμυντικό + προστατευτικό περιεχόμενο, ενώ η διασφαλιστική-εξασφαλιστική διάσταση αμφισβητείται. Οι Σ. 5 παρ. 5, 7 παρ. 2, 21 παρ. 3 ΔΕΝ περιλαμβάνονται στο «αιώνιο Σύνταγμα» του Σ. 110 παρ. 1, επομένως είναι δυνατή η αναθεώρησή τους. Πρόκειται για παραπληρωματικές διατάξεις, με κοινό αντικείμενο το ίδιο συνταγματικό αγαθό, την υγεία του ανθρώπου: εκ του περιεχομένου τους συνθέτουν και κατοχυρώνουν το ίδιο δικαίωμα, ΑΝ ΚΑΙ το κανονιστικό τους περιεχόμενο διαφοροποιείται (αμυντικό περιεχόμενο του Σ. 7 παρ. 2 / προστατευτικό του Σ. 5 παρ. 2 / διασφαλιστικό του Σ. 21 παρ. 3).

ΕΞΟΥΣΙΑ

Η υγεία, ως προστατευόμενο αγαθό, προσδιορίζει το περιεχόμενο της εξουσίας που απορρέει από το ομώνυμο δικαίωμα: αυτή έχει κυρίως ΘΕΤΙΚΟ περιεχόμενο + ΕΝΕΡΓΗΤΙΚΗ / ΠΑΘΗΤΙΚΗ μορφή. Το δικαίωμα της υγείας παρέχει στον φορέα την εξουσία να προβαίνει + να δέχεται τις απαραίτητες ενέργειες για την διαφύλαξη και την προάσπιση της υγείας του. Το συνολικό δικαίωμα της υγείας εμφανίζεται ως δύο μερικότερα δικαιώματα: της σωματικής + πνευματικής υγείας. Περιέχει αμυντική-προστατευτική-διασφαλιστική διάσταση.

- 1) Η υγεία προστατεύεται κατ' αρχήν ως ΑΜΥΝΤΙΚΟ δικαίωμα (απόλυτο, erga omnes), αποκρούοντας επιθετικές ενέργειες των συνανθρώπων (φορέων δημόσιας εξουσίας / ιδιωτών) που στρέφονται κατά της υγείας, ως αξίωση σωματικής + ψυχικής ακεραιότητας (Σ. 7 παρ. 2 κατά βάση, συμπληρούμενο από τα Σ. 5 παρ. 5 και 21 παρ. 3). Ως απόλυτο, στρέφεται τόσο κατά του κράτους όσο και κατά οποιασδήποτε ΜΗ- κρατικής εξουσίας απειλεί την υγεία του ανθρώπου = αποκρούει οποιαδήποτε επιθετική ενέργεια, ανεξαρτήτως του είδους / προελεύσεως της απειλής. Το αμυντικό δικαίωμα αναπτύσσει διαπροσωπική ενέργεια, όπως όλα τα αμυντικά δικαιώματα.
- 2) Το προστατευτικό περιεχόμενο του δικαιώματος υγείας κατοχυρώνεται *expressis verbis* πρωτευόντως στο Σ. 5 παρ. 5 > στρέφεται ΠΡΟΣ το κράτος, που υποχρεούται να σέβεται (= να ΜΗΝ παραβιάζει) + να προστατεύει την υγεία από επιθετικές ενέργειες των συνανθρώπων. ΔΕΝ αναπτύσσει διαπροσωπική ενέργεια, ΔΕΝ τριτενεργεί. Το κράτος –ως αποδέκτης της προστατευτικής ενέργειας + φορέας συνταγματικής υποχρέωσης- εκλαμβάνεται ως αρωγός της υγείας. Στην προστατευτική του υποχρέωση ανήκει κυρίως η μέριμνα για την λήψη όλων των απαραίτητων νομοθετικών μέτρων για την (αστική-ποινική) προστασία της υγείας.
- 3) Ο συντακτικός νομοθέτης αναφέρεται κυρίως στην διασφαλιστική διάσταση του δικαιώματος υγείας, όταν αναφέρει στο Σ. 21 παρ. 3 ότι «το κράτος μεριμνά για την υγεία των πολιτών + παίρνει ειδικά μέτρα για την προστασία της νεότητας, του γήρατος, της αναπηρίας και για την περίθαλψη των απόρων». Μιας και η υγεία κινδυνεύει τόσο από επιθετικές ενέργειες των συνανθρώπων όσο και από τυχαίους και άλλους παράγοντες (π.χ. ασθένειες, ατυχήματα, γήρας), απαραίτητη είναι η πραγματοποίηση δαπανών για την αποκατάσταση και την φροντίδα της υγείας. Το Σύνταγμα αναφέρεται στην υγεία ως αμυντικό-διασφαλιστικό-κοινωνικό δικαίωμα, έχουσα πρωταρχική και καθοριστική σημασία για την άσκηση όλων των άλλων δικαιωμάτων του ανθρώπου.

Η εξασφάλιση της υγείας + η απαίτηση για την διασφάλιση βασικών μέσων ιατροφαρμακευτικής περίθαλψης είναι επομένως η ελάχιστη αξίωση που μπορεί να έχει ο σύγχρονος άνθρωπος από το σύγχρονο κοινωνικό κράτος. ΟΜΩΣ το Σύνταγμα ΔΕΝ καθιερώνει τέτοια υποχρέωση, ΟΥΤΕ δικαίωμα «δωρεάν υγείας», όπως στην παιδεία: «μεριμνά». Ο ειδικότερος τρόπος της μέριμνας αυτής και η συγκεκριμενοποίηση της πολιτικής υγείας είναι ζήτημα αναγόμενο στα αρμόδια πολιτικά όργανα. Ο συντακτικός νομοθέτης ΔΕΝ κατοχυρώνει εξασφαλιστικό δικαίωμα υγείας (ΔΕΝ κατοχυρώνεται συνταγματικά ως θέσει κοινωνικό αγαθό), ΑΛΛΑ λαμβάνει μέτρα για την προστασία του. Η κρατική επέμβαση που αποβλέπει στο εξασφαλιστικό περιεχόμενο του δικαιώματος υγείας είναι δυνατόν να πραγματοποιείται με 3 τρόπους, καθώς το Σύνταγμα ΔΕΝ αποκλείει κανέναν από αυτούς: ως γενική και προς όλους με τους ίδιους όρους παροχή / ως κοινωνική πρόνοια προς ασθενέστερες ομάδες του πληθυσμού / στο πλαίσιο της κοινωνικής ασφάλισης βασιζομένης στην αρχή της ανταποδοτικότητας. Ζήτημα γεννάται αν μπορεί να γίνει λόγος για «υγειονομικό κεκτημένο».

ΑΣΚΗΣΗ

Η άσκηση του δικαιώματος υγείας + η –για την προστασία της υγείας του ανθρώπου αναλαμβανόμενη- δράση υπόκειται στις γενικές οριοθετήσεις (αρχή της νομιμότητας-χρησιότητας-κοινωνικότητας) = ΔΕΝ πρέπει να είναι αντίθετη στις διατάξεις της κειμένης νομοθεσίας / να προσκρούει στα χρηστά ήθη / να προσβάλλει τα δικαιώματα των άλλων.

ΕΙΔΙΚΕΣ ΣΧΕΣΕΙΣ & ΠΕΡΙΟΡΙΣΜΟΙ

- ✓ Στο πλαίσιο της ειδικής κυριαρχικής ποινικής σχέσης ΔΕΝ επιτρέπεται βλάβη / περιορισμός του δικαιώματος της υγείας. Τα βασανιστήρια απαγορεύονται, είτε ως ανακριτικό σύστημα / είτε ως ποινή. Παλαιότερα επιβαλλόμενες ποινές (π.χ. μαστίγωμα, ακρωτηριασμοί) ΔΕΝ είναι ανεκτοί στην σύγχρονη έννομη τάξη.
- ✓ Στο πλαίσιο της ειδικής κυριαρχικής σχέσης της κατάστασης πολιτορκίας ΔΕΝ επιτρέπεται υποχώρηση ή περιορισμός του δικαιώματος υγείας. Οι Σ. 5 παρ. 5, 7 παρ. 2 και 21 παρ. 3 ΔΕΝ περιλαμβάνονται στην απαρίθμηση του Σ. 48 παρ. 1 και ΔΕΝ μπορούν να ανασταλούν.
- ✓ Ιδιαίτερης μορφής περιορισμό και συρρίκνωση του περιεχομένου του δικαιώματος υγείας αποτελεί η ΣΥΝΑΙΝΕΣΗ στο πλαίσιο ειδικής (ΟΧΙ γενικής !) σχέσης. Το δικαίωμα της υγείας προσαρμόζεται θεσμικά, που σχετικοποιεί το περιεχόμενο, συνιστώντας υποχώρηση του δικαιώματος > κατ' εξαίρεση επιτρέπει παρεμβάσεις στην προστατευόμενη περιοχή, ΕΦΟΣΟΝ γίνονται σύμφωνα με την θέληση του φορέα του δικαιώματος.

Οι αποκλίσεις αφορούν τις ιατρικές επεμβάσεις μετά από συναίνεση του ασθενούς, περιορίζοντας το αμυντικό δικαίωμα υγείας που αποκρούει οποιαδήποτε επέμβαση: η συναίνεση του ασθενούς νομιμοποιεί την επέμβαση του ιατρικού + νοσηλευτικού προσωπικού επί την υποστάσεώς του και αίρει τον αντισυνταγματικό χαρακτήρα της επέμβασης, ισχυούσης της αρχής “volenti non fit injuria”- στο ΜΕΤΡΟ που υπάρχει ΑΙΤΙΩΔΗΣ ΣΥΝΑΦΕΙΑ δικαιώματος-σχέσης, δηλαδή υφίσταται ασθένεια και η επέμβαση είναι (κατά τους κανόνες της επιστήμης) απαραίτητη για την αντιμετώπισή της (περιορισμός δικαιώματος χάριν του ίδιου δικαιώματος). Αναφορά μπορεί να γίνει και στις επεμβάσεις για αισθητικούς λόγους αλλά και στις μεταμοσχεύσεις ανθρωπίνων ιστών κι οργάνων. Η –για λόγους οικονομικής εκμετάλλευσης- επέμβαση και εμπορία προσκρούει τόσο στο δικαίωμα υγείας του δότη όσο και στο κανονιστικό περιεχόμενο του απαραβιάστου της ανθρώπινης αξίας – εξαιρούνται οι περιπτώσεις ανιδιοτελούς προσφοράς, κυρίως μεταξύ συνδεδεμένων με στενό συγγενικό δεσμό προσώπων.

- ✓ Με ρητά διατυπωμένη επιφύλαξη ως προς την ΔΗΜΟΣΙΑ ΥΓΕΙΑ στην ερμηνευτική δήλωση του Σ. 5 παρ. 4, ο συντακτικός νομοθέτης αναγνωρίζει ειδική κυριαρχική υγειονομική σχέση: ΕΦΟΣΟΝ η ασθένεια αποτελεί σοβαρή απειλή της υγείας των άλλων και της δημόσιας υγείας, δημιουργείται ιδιάζουσα πραγματική κατάσταση που επιβάλλει αποκλίσεις από τις γενικές ρυθμίσεις και καθιστά δυνατό τον περιορισμό του αμυντικού δικαιώματος υγείας ή άλλων δικαιωμάτων (π.χ. περιορισμός της ελεύθερης κίνησης). Για την προστασία της δημόσιας υγείας / της υγείας νοσούντων ατόμων, κυρίως επί επικίνδυνων μεταδοτικών ασθενειών, είναι δυνατή η αναγκαστική εξέταση / θεραπεία ΚΑΙ ΠΑΡΑ την θέληση του φορέως + επιτρέπεται η λήψη των αναγκαίων περιοριστικών μέτρων της ελεύθερης κίνησης ή εγκατάστασης. Δυνατή είναι επίσης η εισαγωγή περιορισμών κατά τα Σ. 18 παρ. 3 και 22 παρ. 4.
- ✓ Τα ΒΑΣΑΝΙΣΤΗΡΙΑ (= κάθε μεθοδευμένη πρόκληση έντονου σωματικού πόνου / σωματικής εξάντλησης επικίνδυνης για την υγεία Ή ψυχικού πόνου ικανού να επιφέρει σοβαρή ψυχική βλάβη + κάθε παράνομη χρησιμοποίηση μέσων με σκοπό να κάμψουν την βούληση του θύματος, π.χ. ανιχνευτής ψεύδους) + οποιαδήποτε σωματική κάκωση-βλάβη της υγείας-άσκηση ψυχολογικής βίας-προσβολή της ανθρώπινης αξιοπρέπειας, αποδοκιμαζόμενα από το δίκαιο, απαγορεύονται και τιμωρούνται, όπως νόμος ορίζει (Σ. 7 παρ. 2). Η ίδια απαγόρευση περιέχεται και στον Π.Κ. . Αφορά τόσο την κρατική εξουσία όσο και τους ιδιώτες (έχει γενικό περιεχόμενο). Η υποχρέωση σεβασμού της υγείας των άλλων προκύπτει από το Σ. 2 παρ. 1 και 5 παρ. 1.

- ✓ Το δικαίωμα στην υγεία (Σ. 21 παρ. 3) ενδέχεται να θέσει ζήτημα σύγκρουσής του με άλλες συνταγματικές διατάξεις: αυτό προέκυψε όταν λόγω της νομοθετικής ένταξης στο Ε.Σ.Υ. νοσοκομείων που ιδρύθηκαν με δωρεά / διάταξη τελευταίας βούλησης υπέρ κοινωφελών σκοπών – ΠΑΡΟΤΙ απαγορεύεται από το Σ. 109 η μεταβολή των σχετικών όρων των τελευταίων. Το Σ.τ.Ε. έκρινε ότι ΔΕΝ υπάρχει απαγόρευση, λόγω εξυπηρέτησης του γενικότερου δημοσίου συμφέροντος (προαγωγή της υγείας των πολιτών).

ΠΡΟΣΩΠΙΚΗ ΑΣΦΑΛΕΙΑ

ΠΑΡΟΤΙ το περιεχόμενό της έχει παραδοσιακά προσανατολισθεί στις συνταγματικές εγγυήσεις της ποινικής προστασίας του ατόμου (σύλληψη + προσωρινή κράτηση, Σ. 6), εδώ θα δοθεί πολύ ευρύτερος κανονιστικός ορισμός αυτής, που θα αφορά γενικότερα την ζωή του ανθρώπου και το δικαίωμα να διάγει ασφαλή βίο πέρα και μακριά από παντοειδείς διακινδυνεύσεις προερχόμενες από την δημόσια / ιδιωτική εξουσία (π.χ. αεροπορικά ταξίδια, εγκληματικότητα, τρομοκρατία, νοθεία φαρμάκων). Αυτή είναι η σύγχρονη διαμόρφωση του γενικού δικαιώματος ασφαλείας, που αναφέρεται στην διατήρηση της σωματικής + πνευματικής κατάστασης του ατόμου. Έτσι μάλιστα νοείται και στον Χάρτη Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ε.Ε. . Η ασφάλεια –ως προφύλαξη από μελλοντικούς κινδύνους- αναδεικνύεται σε θεμελιώδες κοινωνικό-συνταγματικό αγαθό.

Η αρχή της ασφαλείας προστατευόταν και σε παλαιότερα Ελληνικά Συντάγματα. Το ισχύον ΔΕΝ αναφέρεται *expressis verbis* στο ευρύτερο δικαίωμα προσωπικής ασφαλείας, αλλά σχετικές είναι οι διατάξεις των Σ. 2 παρ. 1 / 5 παρ. 1, 2, 5 / 25 παρ. 1 / 19 παρ. 1 και 48 παρ. 1 («εθνική ασφάλεια») / 11 παρ. 2 («κοινωνική ασφάλεια»). Εξειδικεύεται με πολλές (αστικές-ποινικές) διατάξεις της κοινής νομοθεσίας, ενυπάρχει στην Συνθήκη του Σένγκεν για την σταδιακή κατάργηση των ελέγχων στα σύνορα / στην Ε.Σ.Δ.Α. / στο Δ.Σ. για τα οικονομικά-κοινωνικά-μορφωτικά δικαιώματα / στον Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Χάρτη / σε πλήθος διεθνών συμβάσεων (και διμερών) για την καταστολή βομβιστικών επιθέσεων και την καταπολέμηση της διεθνούς τρομοκρατίας / στον Χάρτη των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ε.Ε. / σε ξένα Συντάγματα.

ΔΙΠΛΗ ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΙΚΗ ΠΡΟΣΤΑΣΙΑ

Ο συντακτικός νομοθέτης ΔΕΝ αφιερώνει ειδική παράγραφο στην συνταγματική προστασία της ασφαλείας, ΑΛΛΑ αναφέρεται σε αυτήν άμεσα + έμμεσα επ' ευκαιρία άλλων ρυθμίσεων. Η έλλειψη ειδικής διάταξης έχει τροφοδοτήσει συζητήσεις γύρω από την σκοπιμότητα κι αναγκαιότητα της συνταγματικής αναγνώρισης της ασφαλείας ως αντικειμενικής αρχής + συνταγματικού δικαιώματος – ΑΝ ΚΑΙ ΔΕΝ θεωρούμε ότι μπορεί να προέλθει κίνδυνος από την αναγνώριση αυτής στο συνταγματικό κείμενο, ΑΛΛΑ από την κακή συνεφαρμογή των συνταγματικών διατάξεων. Πάντως η υποχρέωση του κράτους να παρέχει ασφάλεια γίνεται αποδεκτή. Οι σύγχρονες κοινωνικοοικονομικές συνθήκες ζωής εκθέτουν σε μείζονα κίνδυνο την σωματική και πνευματική υπόσταση του ανθρώπου, καθιστώντας έτσι αναγκαία την αναγνώριση ενός αυτόνομου δικαιώματος ασφαλείας, που θα προστατεύεται από την κρατική + την δημόσια εξουσία.

Θα ήταν πλαστό ένα δίλημμα που θα αναφερόταν στην ικανοποιητική παροχή προστασίας από την συνταγματική καθιέρωση που παρέχει κάθε ένα δικαίωμα, αφού το περιεχόμενό τους ΔΕΝ επικαλύπτεται (το μερικό ΔΕΝ αναιρεί την ύπαρξη του γενικού !).

Το Σύνταγμα καθιερώνει με τα Σ. 2 παρ. 1 και 25 παρ. 1 την αντικειμενική-θεσμική συνταγματική αρχή της προσωπικής ασφάλειας (θεσμική εγγύηση, ως αντικειμενικό δίκαιο > ΓΕΝΙΚΗ αρχή της εννόμου τάξεως που διαχέεται σε ολόκληρο το δικαιοϊκό οικοδόμημα και που, ΑΝ ΚΑΙ ΜΗ- ρητώς διατυπωμένη, συνάγεται επαγωγικά από τις ειδικότερες-μερικότερες ρυθμίσεις των Σ. 2 παρ. 1, 5 παρ. 1-2-5, 25 παρ. 1 για «ΜΟΝΟΝ εν ασφαλεία ελεύθερη, ανεμπόδιστη, ακώλυτη άσκηση των συνταγματικών δικαιωμάτων» και το πνεύμα του συνολικώς ισχύοντος δικαίου + ΕΡΜΗΝΕΥΤΙΚΗ αρχή για τον προσδιορισμό του περιεχομένου άλλων διατάξεων), από την οποία απορρέουν και προκύπτουν τα ατομικά δικαιώματα ασφαλείας (υποκειμενικά δίκαια, υποκειμενική υπόσταση) > το δικαίωμα προσωπικής ασφαλείας του κάθε φορέως. Έτσι εισάγεται διπλή (αντικειμενική-υποκειμενική) συνταγματική κατοχύρωση της ασφαλείας.

Είναι δικαίωμα ΑΤΟΜΙΚΟ (υπέρ ενός εκάστου φορέως), ΓΕΝΙΚΟ (συναγόμενο από ΜΗ- ρητώς διατυπωμένη αρχή και εμπεριεχόμενο στα διάφορα άλλα δικαιώματα – χρήσιμο στην σύγχρονη εποχή), ΥΠΟΣΤΑΣΗΣ (προστατεύει την σωματική + πνευματική υπόσταση του ανθρώπου) και ΠΡΟΣΩΠΙΚΟ (ΟΧΙ περιουσιακό).

Δικαίωμα προσωπικής ασφάλειας έχουν κατ' αρχήν ΟΛΑ τα φ.π. (ανθρώπινο δικαίωμα Ελλήνων-αλλοδαπών-ιθαγενών > προστατεύεται η σωματική + πνευματική τους υπόσταση) – δευτερευόντως και τα ν.π. . Γενική για το μέλλον παραίτηση ΔΕΝ είναι σύμφωνη με το Σύνταγμα, ΟΥΤΕ ειδική συναίνεση ή παραίτηση ΕΦΟΣΟΝ αφορά προσωπικές ή ανθρώπινες ιδιότητες του φορέα.

Η αρχή της προσωπικής ασφαλείας είναι θετική δεσμευτική συνταγματική αρχή που αναπτύσσει πλήρη και άμεση δεσμευτική δύναμη: αποτελεί ισχύον δίκαιο, ΟΧΙ προγραμματική πρόταση. ΔΕΝ απαιτείται η διαμεσολάβηση τυπικού νόμου. Αναγομένη η συνταγματική προστασία της προσωπικής ασφαλείας στο Σ. 2 παρ. 2, ΔΕΝ υπόκειται σε αναθεώρηση και ανήκει στο «αιώνιο Σύνταγμα»: ΔΕΝ μπορεί να ελαττωθεί η συνταγματική προστασία, ενώ αντίθετα μπορεί να ενισχυθεί το συνταγματικό της περιεχόμενο. Υπόκειται στην αρχή της τυπικής ισοδυναμίας, διαθέτουσα ΙΣΗ τυπική δύναμη με εκείνη όλων των άλλων συνταγματικών διατάξεων > ΔΕΝ είναι δυνατή η -κατόπιν σταθμίσεως- υποχώρηση άλλων συνταγματικών δικαιωμάτων έναντι της αρχής της ασφαλείας = ΔΕΝ αποτελεί λόγο επιβολής περιορισμών άλλων συνταγματικών δικαιωμάτων που ΔΕΝ επιβάλλονται από την αιτιώδη συνάφεια στο πλαίσιο ειδικών σχέσεων.

Ως γενική αρχή, η αρχή της προσωπικής ασφαλείας συντρέχει και συνεφαρμόζεται με τις ειδικές διατάξεις, υπακούοντας στους ίδιους κανόνες. Το δικαίωμα στην ασφάλεια προστατεύει από ενδεχόμενους μελλοντικούς κινδύνους # ενώ το «ασφαλειακό περιεχόμενο» των διάφορων συνταγματικών δικαιωμάτων αναφέρεται στην αντιμετώπιση των παρόντων και υπαρκτών, που έχουν ήδη εκδηλωθεί, ΧΩΡΙΣ να καλύπτουν και την διάσταση της πρόληψης: η ασφάλεια επομένως αποτελεί μια επιπλέον συνταγματική φροντίδα, δημιουργώντας ένα περιβάλλον αποτροπής δημιουργίας + έλλειψης κινδύνου ήδη πριν την δημιουργία της απειλής (προληπτικό δικαίωμα που βασίζεται στη πιθανολόγηση του κινδύνου).

ΓΕΝΙΚΟ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΟ

«Προσωπική ασφάλεια» = η πραγματική κατάσταση που εμποδίζει την γένεση κινδύνου προερχομένου από ανθρώπινες ενέργειες + προληπτικά εξασφαλίζει την διατήρηση της υπάρχουσας υλικής-πνευματικής υπόστασης του ατόμου από πιθανούς μελλοντικούς κινδύνους.

Αντικείμενο του δικαιώματος ασφαλείας είναι η ασφάλεια του προσώπου (η «προσωπική ασφάλεια»). Από και δια της συνταγματικής προστασίας, η οντολογική-πραγματική κατάσταση της ασφαλείας (έλλειψη κινδύνου, ΜΗ- διακινδύνευση της υπόστασης του ανθρώπου) καθίσταται έννομο και συνταγματικό αγαθό. Αποτελείται από corpus (υλική διάσταση: όλες οι υλικές ενέργειες που την εξασφαλίζουν) + animus. Στρέφεται εναντίον της πιθανής γένεσης του κινδύνου καταπολεμώντας την δημιουργία του (ΟΧΙ εναντίον του εκδηλωμένου κινδύνου) = ΠΡΟΛΗΨΗ (ως μορφή περαιτέρω προστασίας). Αυτή είναι και η διαφορά του δικαιώματος ασφαλείας από τα άλλα συνταγματικά δικαιώματα, όπου ο κίνδυνος είναι παρών, βέβαιος και ορατός, ΟΧΙ μελλοντικός, αβέβαιος και υποθετικός: από την στιγμή που θα εκδηλωθεί ο κίνδυνος, ενεργοποιείται το σχετικό δικαίωμα. Αντίθετα, η ασφάλεια δημιουργεί ακριβώς ένα ασφαλές περιβάλλον για την άσκηση των διαφόρων δικαιωμάτων, προλαμβάνοντας τον κίνδυνο. Η προληπτική αυτή λειτουργία του δικαιώματος ασφαλείας για διαφύλαξη από οποιονδήποτε κίνδυνο (από ανθρώπινες ενέργειες, πράξεις και παραλείψεις / άλλους, π.χ. καιρικά φαινόμενα - στο ιδιωτικό / δημόσιο δίκαιο) συντρέχει με την αμυντική + προστατευτική λειτουργία διαφόρων επιμέρους δικαιωμάτων. Το σύγχρονο κράτος οφείλει να αναλαμβάνει τις απαιτούμενες και κατάλληλες πρωτοβουλίες, ενέργειες και μέτρα # άλλως η απειλούμενη διακινδύνευση οφείλεται σε επιθετική παράλειψη που εκθέτει σε κίνδυνο την ζωή, υγεία και φυσική υπόσταση του ατόμου.

Επίσης, ΟΡΘΟΤΕΡΟ είναι να γίνει δεκτό ότι το γενικό δικαίωμα της προσωπικής ασφαλείας αναφέρεται στην σωματική + πνευματική υπόσταση του ανθρώπου, αναφέρεται δηλαδή στο «Είναι», κι ΟΧΙ στο «Έχειν». ΔΕΝ αναφέρεται στην ασφάλεια περιουσιακών στοιχείων, που αποτελεί αντικείμενο άλλων ρυθμίσεων.

ΑΣΦΑΛΕΙΑ-ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ

Όπως το ελευθεριακό περιεχόμενο διαχέεται σε περισσότερα δικαιώματα, έτσι και το δικαίωμα ασφαλείας αφορά περισσότερα δικαιώματα. Προσωπική ελευθερία + ασφάλεια επικαλύπτονται κατά ένα μέρος: η συνταγματική κατοχύρωση της μιας εμπεριέχεται στην άλλη. Προηγήθηκε η συνταγματική κατοχύρωση της ελευθερίας, και σε αυτήν πρέπει να αναζητηθούν τα πρώτα ίχνη συνταγματικής κατοχύρωσης της ασφαλείας. Παλαιότερα, οι διατάξεις που αφορούσαν την ποινική προστασία εθεωρούντο ότι προστατεύουν και την ελευθερία + την ασφάλεια του ατόμου, κάτι που φαίνεται στο Σ. 6 και τον Ευρωπαϊκό Χάρτη. Πέραν όμως της παράλληλής τους πορείας, οι μεταξύ τους σχέσεις αποκτούν ενίοτε αντιθετικό περιεχόμενο, όπου ίσως αλληλοαποκλείονται > πρόκειται για δίλημμα που πολλάκις αντιμετώπισε η σύγχρονη αντιπρομοκρατική νομοθεσία. ΩΣΤΟΣΟ συνδέονται πολύ στενά μεταξύ τους ΔΕΝ τίθεται ζήτημα επιλογής, ως αποτέλεσμα κάποιας αόριστης στάθμισης – το δε δίλημμα μπορεί να βρει λύση στο γενικότερο πλαίσιο της θεσμικής εφαρμογής: περιορισμοί της ελευθερίας ΔΕΝ είναι δυνατοί στο πλαίσιο της γενικής σχέσης, ΑΛΛΑ είναι αποδεκτοί στο πλαίσιο ειδικών σχέσεων + θεσμών, ΜΟΝΟΝ ΕΦΟΣΟΝ συνδέονται με δεσμό αιτιώδους συνάφειας. Η αντίθεση πρέπει λοιπόν να οδηγεί στην σύνθεσή τους.

ΕΞΟΥΣΙΑ & ΔΙΑΣΤΑΣΕΙΣ

Η εξουσία που παρέχει το δικαίωμα προσωπικής ασφαλείας αναλύεται σε μερικότερες εξουσίες (π.χ. λήψη προπαρασκευαστικών-προληπτικών μέτρων). Η απορρέουσα από το δικαίωμα στην ασφάλεια εξουσία έχει ΘΕΤΙΚΟ / ΕΝΕΡΓΗΤΙΚΟ περιεχόμενο, που επιτρέπει στον φορέα να προβαίνει σε διάφορες θετικές ενέργειες σχετικές προς την ασφάλειά του. Παράλληλα έχει και ΑΡΝΗΤΙΚΟ / ΠΑΘΗΤΙΚΟ περιεχόμενο, που παρέχει στον φορέα την δυνατότητα να ΜΗΝ προβαίνει σε θετική ενέργεια, προκειμένου έτσι να προασπίσει την ασφάλειά του.

- 1) Το δικαίωμα στην ασφάλεια έχει αμυντική διάσταση, προστατεύοντας τον άνθρωπο από τον άνθρωπο = από επιθετικές ενέργειες συνανθρώπων του, που θα μπορούσαν να οδηγήσουν στην δημιουργία κινδύνων. Προστατεύεται η διατήρηση της υπάρχουσας κατάστασης και εμποδίζεται η γένεση κινδύνων που θα μπορούσαν να οδηγήσουν στην χειροτέρευση της κατάστασης του φορέως – το δικαίωμα ασφαλείας ΔΕΝ λειτουργεί υπέρ της βελτίωσης της θέσης του ατόμου (αποτρεπτική, ΟΧΙ ενισχυτική λειτουργία !) > η αμυντική ενέργεια του δικαιώματος ασφαλείας προλαμβάνει τις επιθετικές πράξεις, που, ΕΦΟΣΟΝ εκδηλωθούν, αποκρούει το αντίστοιχο συνταγματικό δικαίωμα. Είναι απόλυτο, στρεφόμενο κατά του κράτους + των ιδιωτών, κατά της επιθετικής δημόσιας + ιδιωτικής εξουσίας.

Πιο συγκεκριμένα, η κατά του κράτους κατεύθυνση προκύπτει με σαφήνεια από την υποχρέωση σεβασμού (Σ. 2 παρ. 1, Σ. 25) που έχουν οι 3 εξουσίες, περί ΜΗ- παραβίασεως των συνταγματικών δικαιωμάτων. Το αμυντικό δικαίωμα (ΟΧΙ το προστατευτικό + το διασφαλιστικό) ασφαλείας εφαρμόζεται και στις διαπροσωπικές σχέσεις: μετά την αναθεώρηση του 2001, κατοχυρώνεται *expressis verbis* με το Σ. 25 παρ. 1 γ'.

- 2) Ως ΠΡΟΣΤΑΤΕΥΤΙΚΟ δικαίωμα, προστατεύει τον άνθρωπο από την ίδια πηγή κινδύνων με το αμυντικό (από επιθετικές ενέργειες των συνανθρώπων). Προκύπτει κι αυτό *expressis verbis* από το Σ. 2 παρ. 1 («το κράτος οφείλει να σέβεται και να ΠΡΟΣΤΑΤΕΥΕΙ τα συνταγματικά δικαιώματα) > αξίωση παροχής βοήθειας στον φορέα, περί λήψεως όλων των απαραίτητων μέτρων για την αποτροπή της εκδήλωσης του κινδύνου (π.χ. παροχή αστυνόμευσης). Έχει σχετικό χαρακτήρα, καθώς η υλοποίηση της προστασίας πραγματοποιείται κατά τον τρόπο + τα μέσα που το ίδιο το κράτος προσδιορίζει. Παράλληλα, σχετική είναι και η αποτελεσματικότητα της προστατευτικής λειτουργίας του κράτους, που ΔΕΝ μπορεί να οδηγήσει στην εξαφάνιση των κινδύνων (εξαφάνιση της εγκληματικότητας...κλπ). Η προστατευτική αξίωση του δικαιώματος ασφαλείας στρέφεται ΠΡΟΣ το κράτος, που οφείλει να λαμβάνει προληπτικά και άλλα μέτρα για την έγκαιρη και αποτελεσματική αποτροπή του κινδύνου (ΟΧΙ προς τους ιδιώτες > ΔΕΝ έχει απόλυτο χαρακτήρα, όπως η αμυντική αξίωση = ΔΕΝ τριτενεργεί, ΕΚΤΟΣ ΑΠΟ το πλαίσιο ειδικών σχέσεων και θεσμών, π.χ. οικογένεια, εργασιακή σχέση).
- 3) Το ΔΙΑΣΦΑΛΙΣΤΙΚΟ περιεχόμενο του δικαιώματος στρέφεται προς την διαφύλαξη του ανθρώπου από κινδύνους άλλους ΠΕΡΑΝ των ανθρώπινων ενεργειών, παρέχοντας αξιώσεις για την βελτίωση της θέσης του φορέως του δικαιώματος. Ο συντακτικός νομοθέτης ΔΕΝ αναγνωρίζει εξασφαλιστικό περιεχόμενο του δικαιώματος ασφαλείας, ΑΛΛΑ αναγνωρίζει και κατοχυρώνει τα μέσα διεκδίκησης (π.χ. απερχία, συνέρχεσθαι-συνεταιρίζεσθαι, ελευθερία έκφρασης, εκλογική διαδικασία).

ΑΣΚΗΣΗ

Στο πλαίσιο της γενικής κυριαρχικής σχέσης κράτους-πολιτών + της διαπροσωπικής σχέσης μεταξύ των πολιτών, το δικαίωμα στην ασφάλεια ΔΕΝ υπόκειται σε περιορισμό. Αυτό ΔΕΝ σημαίνει ότι είναι εξουσία άνευ ορίων, υπεράνω του Συντάγματος - αντιθέτως, ΟΡΙΟΘΕΤΕΙΤΑΙ:

-Ρήτρα της συνταγματικής νομιμότητας: η προστατευόμενη μέσω του δικαιώματος ασφαλείας δράση όλων των κοινωνιών του δικαίου πρέπει να είναι σύμφωνη με το Σύνταγμα + τους σύμφωνους προς αυτό νόμους, η δε εξουσία που απορρέει από το δικαίωμα ασφαλείας πρέπει να ασκείται μέσα στο πλαίσιο που θέτει το σύνολο της έννομης τάξης, ΧΩΡΙΣ να παραβιάζει τις συνταγματικές διατάξεις.

-Ρήτρα της κοινωνικότητας: Η άσκησή του ΔΕΝ επιτρέπεται ΕΦΟΣΟΝ προσβάλλει τα δικαιώματα των άλλων.

-Ρήτρα της χρηστότητας: χρηστά ήθη, ως γενική ρήτρα. Απαγορεύεται επίσης η κατάχρηση της από το δικαίωμα ασφαλείας προερχομένης εξουσίας. ΟΥΤΕ η νομότυπη ΑΛΛΑ υπερβολική άσκηση του δικαιώματος ασφαλείας είναι ανεκτή.

ΕΙΔΙΚΕΣ ΣΧΕΣΕΙΣ & ΠΕΡΙΟΡΙΣΜΟΙ

- ✓ Η ποινική σχέση, ως ειδική σχέση, είναι δυνατόν να συνεπάγεται περιορισμούς της προσωπικής ασφαλείας, ΕΦΟΣΟΝ αυτοί επιβάλλονται από την αιτιώδη συνάφεια. ΟΧΙ όμως άρση του προστατευτικού πλέγματος !
- ✓ ΔΕΝ είναι δυνατή η αναστολή των ειδικότερων εκφάνσεων του δικαιώματος ασφαλείας που περιέχονται στα Σ. 2 παρ. 1 + 25 παρ. 1.

ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΑΣΦΑΛΙΣΗ

Η κοινωνική ασφάλιση ΔΕΝ αποτελεί φυσικό, ΑΛΛΑ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟ αγαθό, μέσο για την προστασία της υγείας και της ζωής του ανθρώπου. Συνδέεται με το σύγχρονο αίτημα εξασφάλισης του ανθρώπου από τους κοινωνικούς κινδύνους + την μεταβολή του κράτους αποχής ΣΕ κοινωνικό κράτος.

Κατοχυρώνετο σε προηγούμενα ελληνικά Συντάγματα και πλέον στο Σ. 22 παρ. 5 («το κράτος μεριμνά για την κοινωνική ασφάλιση, όπως νόμος ορίζει»: κατά ασθενείας / γήρατος / θανάτου / αναπηρίας / ανεργίας / μητρότητας / οικογενειακών βαρών / προσάτη οικογενείας / εργατικού ατυχήματος. Ο συντακτικός νομοθέτης ΔΕΝ προσδιορίζει το περιεχόμενο και το είδος της μέριμνας, ΑΛΛΑ εξουσιοδοτεί τον κοινό νομοθέτη προς τούτο. Εξειδικεύεται λοιπόν δια του κοινού δικαίου, με διεθνή κατοχύρωση στην Οικουμενική Διακήρυξη των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, το Δ.Σ.Α.Π.Δ., τον Χάρτη Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ε.Ε., τις διάφορες πολυμερείς συμβάσεις της Δ.Ο.Ε. και του Συμβουλίου της Ευρώπης, τον Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Χάρτη, τον Ευρωπαϊκό Κώδικα Κοινωνικής Ασφαλείας, την Ευρωπαϊκή Σύμβαση Κοινωνικής Ασφάλειας, την Ευρωπαϊκή Σύμβαση για κοινωνική & ιατρική βοήθεια και σε ξένα Συντάγματα.

ΔΙΠΛΗ ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΙΚΗ ΠΡΟΣΤΑΣΙΑ

Στο Σ. 22 παρ. 5 εμπεριέχεται διπλή συνταγματική κατοχύρωση, που καθιερώνει αντικειμενική συνταγματική αρχή (αντικειμενικό δίκαιο, ως θεσμός + αγαθό): την προστασία της κοινωνικής ασφάλισης, από την οποία απορρέουν ατομικά δικαιώματα (υποκειμενικά δίκαια), δηλαδή το δικαίωμα κοινωνικής ασφάλισης ενός εκάστου. ΔΕΝ θεμελιώνει όμως αγωγή αξίωση κατά του κράτους, ΠΑΡΑ ΜΟΝΟΝ ΑΝ έχει νομοθετικά εξειδικευθεί. Είναι κοινωνικό δικαίωμα (ΟΧΙ πολιτικό / οικονομικό), ΥΠΟΣΤΑΣΗΣ και ΔΕΝ έχει ελευθεριακό περιεχόμενο, αφού έχει υποχρεωτικό χαρακτήρα και περιεχόμενο: το κράτος μπορεί να υποχρεώνει τους εργαζομένους σε κοινωνική ασφάλιση = από την αντικειμενική αρχή της κοινωνικής ασφάλισης απορρέουν δικαιώματα + υποχρεώσεις. Χαρακτηρίζεται ως «έννομη σχέση» (ex lege ενοχή δημοσίου δικαίου, όταν ο ασφαλιστικός φορέας είναι Ν.Π.Δ.Δ. / ενώ όταν είναι ιδιωτικού δικαίου, η έννομη αυτή σχέση διέπεται από τις διατάξεις που ισχύουν για το κατ' ιδίαν νομικό πρόσωπο), καθώς υπάρχουν νομικοί δεσμοί μεταξύ των υποκειμένων δικαιωμάτων + υποχρεώσεων από την υπαγωγή στην κοινωνική ασφάλιση: ασφαλιστικοί φορείς, ασφαλισμένοι και τρίτοι (π.χ. εργοδότες, μέλη της οικογένειας του ασφαλισμένου).

ΦΟΡΕΙΣ του δικαιώματος κοινωνικής ασφάλισης είναι ΜΟΝΟ τα φ.π. που είναι εργαζόμενοι (ημεδαποί, αλλοδαποί, ανιθαγενείς), ΟΧΙ τα ν.π. .

Μέσω της συνταγματικής προστασίας, η κοινωνική ασφάλιση ανάγεται σε συνταγματικό αγαθό. Το κράτος υποχρεούται να φροντίζει για την ύπαρξη συστήματος κοινωνικής ασφάλισης – ΔΕΝ ορίζει την ειδικότερη μορφή του, αφού αναθέτει την διαμόρφωσή του στον κοινό νομοθέτη, που υποχρεούται να καλύψει τον ενεργό πληθυσμό της χώρας, καθορίζοντας ελεύθερα την μορφή και την έκταση της ασφαλιστικής προστασίας. ΩΣΤΟΣΟ επιτάσσει σε κάθε περίπτωση την ύπαρξή του («εγγύηση θεσμού», «συνταγματική εντολή»). ΔΕΝ υπάρχει συμφωνία για το τι περιέχεται στον πυρήνα του θεσμού, που πάντως περιλαμβάνει την κάλυψη ορισμένων κινδύνων + την υποχρέωση του νομοθέτη να θεσπίσει τις απαιτούμενες προϋποθέσεις, ώστε η άσκηση του δικαιώματος να είναι εφικτή. ΔΕΝ περιλαμβάνει τον τρόπο χρηματοδότησης της κοινωνικής ασφάλισης, ΟΥΤΕ τον τρόπο οργάνωσης και λειτουργίας των οικείων φορέων, λόγω της ιδιαιτερότητας των κανόνων που διέπουν καθέναν εξ αυτών.

Το Σύνταγμα καθιερώνει την ύπαρξη + λειτουργία συστήματος κοινωνικής ασφάλισης για τους εργαζομένους = για καθέναν που ασκεί επαγγελματική δραστηριότητα (δημόσιοι και ιδιωτικοί υπάλληλοι). ΩΣΤΟΣΟ το Α.Ε.Δ. έκρινε ότι καλύπτει ΜΟΝΟΝ όσους παρέχουν έμμισθη εργασία, ΟΧΙ για εκείνους που υπηρετούν με σχέση δημοσίου δικαίου.

Ο θετικός χαρακτήρας της αρχής της προστασίας της κοινωνικής ασφάλισης προκύπτει από την συνταγματοποίησή της: πρόκειται για θετική δεσμευτική συνταγματική αρχή, ΟΧΙ για προγραμματική πρόταση. ΜΗ- περιεχόμενη στο Σ. 110 παρ. 1, υπόκειται σε αναθεώρηση. Σύμφωνα με την αρχή της τυπικής ισοδυναμίας, έχει την ΙΔΙΑ τυπική δύναμη με οποιαδήποτε άλλη συνταγματική διάταξη. Εντάσσεται στο περιεχόμενο της καταστατικής αρχής του απαραβιάστου της ανθρώπινης αξίας.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΟ

Η κοινωνική ασφάλιση ρυθμίζει ποιες παροχές πρέπει να χορηγήσει ένας ασφαλιστικός φορέας στα πρόσωπα που υπάγονται σε αυτόν, ΕΦΟΣΟΝ συμπληρώνουν τις απαιτούμενες χρονικές + οικονομικές προϋποθέσεις + κινδυνεύουν από μείωση των εσόδων / αύξηση των δαπανών τους. Το σύστημα της κοινωνικής ασφάλισης αποτελεί απόκλιση από το σύστημα της γενικής + καθολικής προς όλους παροχής. Η παροχή εξασφαλίζεται σε εκείνον που συμμετέχει στην αντιμετώπιση της δαπάνης της: για την παροχή που εξασφαλίζεται στους ασφαλισμένους έχει καταβληθεί ασφαλιστική εισφορά (αντίθετα με την κοινωνική πρόνοια). Η κοινωνική ασφάλιση βασίζεται επομένως στον συγκερασμό της αρχής της κοινωνικής αλληλεγγύης (δια της αναδιανομής των εισοδημάτων + την καθιέρωση αναλογίας μεταξύ εισφορών και εισοδήματος) ΜΕ την αρχή της ανταπόδοσης.

Το δικαίωμα στην κοινωνική ασφάλιση συνδέεται με την προστασία της αξίας του ανθρώπου (Σ. 2 παρ. 1) + την ελεύθερη ανάπτυξη της προσωπικότητας (Σ. 5 παρ. 1). Το Σύνταγμα κατοχυρώνει άλλα 2 κοινωνικά δικαιώματα: αυτό στην κοινωνική πρόνοια (παρέχεται στους ΜΗ- εργαζομένους, δεδομένου ότι οι εργαζόμενοι καλύπτονται από την κοινωνική ασφάλιση) + σε κοινωνικές υπηρεσίες υγείας (Σ. 21 παρ. 1-4). ΩΣΤΟΣΟ, το Σύνταγμα ΔΕΝ καθιερώνει ως θεσμό την κοινωνική ασφάλιση, που να αποβλέπει να εξασφαλίσει σε κάθε άτομο + σε όλες τις περιπτώσεις επελεύσεως των κοινωνικών κινδύνων ένα ελάχιστο όριο καλύψεως των στοιχειωδών του αναγκών μέσω της ευρύτερης αναδιανομής των εισοδημάτων που επιτυγχάνεται με την φορολογία.

ΕΞΟΥΣΙΑ

Στο γενικότερο περιεχόμενο του δικαιώματος πρόσβασης στην κοινωνική ασφάλιση ανήκουν: το δικαίωμα πρόσβασης στην κοινωνική ασφάλιση + απόλαυσης των ωφελημάτων του συστήματος αυτής.

- 1) Η κοινωνική ασφάλιση προστατεύεται κατ' αρχήν ως ΑΜΥΝΤΙΚΟ δικαίωμα που αποκρούει επιθετικές ενέργειες των συνανθρώπων που στρέφονται κατά της κοινωνικής ασφάλισης και προκαλούν άμεσα ή έμμεσα βλάβη, ανεξαρτήτως του ειδικότερου τρόπου με τον οποίον προκαλείται. Το κράτος ή άλλο δημόσιο ή ιδιωτικό υποκείμενο έχει υποχρέωση να απέχει από οποιαδήποτε συμπεριφορά ικανή να προσβάλλει την κοινωνική ασφάλιση των εργαζομένων. Η άσκηση του δημοσίου συμφέροντος και της διακριτικής ευχερείας της Διοικήσεως ασκείται λαμβάνοντας υπ' όψιν την υποχρέωση αυτή του κράτους. Ο νομοθέτης μπορεί να περιορίσει το δικαίωμα της κοινωνικής ασφάλισης βάσει των αρχών της ισότητας + της αναλογικότητας, ΔΕΝ μπορεί όμως να το καταργήσει ολοκληρωτικά ή να παραβιάσει τον πυρήνα του.
- 2) Το κράτος υποχρεούται να μεριμνά και να λαμβάνει μέτρα για την ύπαρξη συστήματος κοινωνικής ασφάλισης των εργαζομένων, καλύπτοντάς τους ασφαλιστικά. Η επάρκεια της κάλυψης κρίνεται βάσει των διεθνών συμβάσεων για τα ελάχιστα όρια κοινωνικοασφαλιστικής προστασίας + τις διατάξεις του Συντάγματος για προστασία της αξίας του ανθρώπου. Ο εργαζόμενος δικαιούται κοινωνικοασφαλιστικής προστασίας για τους καθιερωμένους ασφαλιστικούς κινδύνους από το κοινωνικοασφαλιστικό σύστημα της χώρας. Στην προστατευτική αξίωση ΠΡΟΣ το κράτος αντιστοιχεί προστατευτική υποχρέωση του κράτους (υποχρεούται να σέβεται + να προστατεύει το δικαίωμα).
- 3) Το Σύνταγμα αναφέρεται και στην ΔΙΑΣΦΑΛΙΣΤΙΚΗ υπόσταση του κοινωνικού αυτού δικαιώματος υποστάσεως > η κοινωνική ασφάλιση έχει καθοριστική σημασία για την υγεία + την ζωή του ανθρώπου και την άσκηση όλων των άλλων δικαιωμάτων του.

Ανήκει επομένως στις ελάχιστες απαιτήσεις που μπορεί να αξιώσει ο σύγχρονος άνθρωπος από το σύγχρονο κοινωνικό κράτος, ως ελάχιστη απαίτηση για την διασφάλιση των βασικών μέσων ιατροφαρμακευτικής περίθαλψης. Η συγκεκριμενοποίηση της πολιτικής της κοινωνικής ασφάλισης είναι ζήτημα αναγόμενο στα αρμόδια πολιτικά όργανα. Πρόκειται για ΔΙΕΚΔΙΚΗΤΙΚΟ δικαίωμα.

ΑΣΚΗΣΗ

Υπόκειται στις οριοθετήσεις που απορρέουν από τις γενικές ρήτρες της νομιμότητας / κοινωνικότητας / χρηστότητας.

Το Σ.τ.Ε. έχει κρίνει ότι η υποχρεωτική (κύρια + επικουρική) κοινωνική ασφάλιση αποτελούν αποκλειστική αρμοδιότητα του κράτους, δυνάμει να ανατεθεί ΜΟΝΟ σε Ν.Π.Δ.Δ. .

ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝ

Έχει μεγάλη σημασία, καθώς συνδέεται με την υγεία και την ζωή του ανθρώπου: καταστρέφοντας ο άνθρωπος το περιβάλλον, αυτοκαταστρέφεται, πριονίζει το κλαδί στο οποίο κάθεται. Η συνταγματική προστασία του περιβάλλοντος επιβάλλεται από την καταστροφή του περιβάλλοντος κατά τα τελευταία χρόνια. Αποτελεί προστασία της ίδιας της υπόστασης, της υγείας του ανθρώπου, ως κατάστασης πλήρους φυσικής-διανοητικής-κοινωνικής ευεξίας του ατόμου ή του συνόλου του πληθυσμού.

Κατοχυρώνεται στο Σ. 24 (και σε προηγούμενα Συντάγματα), στο κοινό δίκαιο (νόμοι, υπουργικές αποφάσεις), Διεθνείς Συμβάσεις (Βρυξέλλες, Ραμσάς, Λονδίνο-Μεξικό-Μόσχα-Ουάσινγκτον, CITES, MARPOL, Βέρνη, Γενεύη, Βόννη, Παγκόσμιος Χάρτης για την Φύση των Ηνωμένων Εθνών, Σύμβαση του Ρίο για τις κλιματικές αλλαγές 1992, Σύμβαση του Ρίο για την βιοποικιλότητα 1992, Ελσίνκι, Λουγκάνο, Άαρχους, Κιότο 1998), σε ξένα Συντάγματα, στον Χάρτη Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ε.Ε., στο ενωσιακό δίκαιο (Ενοποιημένες Συνθήκες-Άμστερνταμ, Κανονισμοί, Οδηγίες).

ΔΙΠΛΗ ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΙΚΗ ΠΡΟΣΤΑΣΙΑ

Το Σ. 24 θεσπίζει διπλή συνταγματική κατοχύρωση του περιβάλλοντος (ολοκληρωμένη συνταγματική προστασία): την αντικειμενική συνταγματική αρχή της προστασίας του περιβάλλοντος και ταυτόχρονα καθιερώνει συνταγματικό δικαίωμα περιβάλλοντος ενός εκάστου φορέως (ανήκοντος στον ευρύτερο κοινωνικό χώρο > «κοινωνικό δικαίωμα υπόστασης»). Αυτό γίνεται και λεκτικά εμφανές: «Η προστασία του φυσικού και πολιτιστικού περιβάλλοντος αποτελεί υποχρέωση του Κράτους & δικαίωμα του καθενός». Ο συντακτικός νομοθέτης κατοχυρώνει το περιβάλλον αντικειμενικά-θεσμικά, καθιερώνοντας «θεσμική εγγύηση». Ως «προστασία του περιβάλλοντος» νοείται το σύνολο των ενεργειών-μέτρων-έργων που έχουν ως στόχο την πρόληψη της υποβάθμισης του περιβάλλοντος-αποκατάσταση-διατήρηση-διαφύλαξη-βελτίωσή του. Σε αυτήν υπάγονται: η διατήρηση του χαρακτήρα του φυσικού περιβάλλοντος / η βελτίωση των διαμορφωθείσων σχέσεων μεταξύ των στοιχείων του οικοσυστήματος / η προστασία του από τις ζημιογόνες επιπτώσεις των δραστηριοτήτων και παρεμβάσεων του ανθρώπου / η διαφύλαξη του πολιτιστικού περιβάλλοντος και των ιστορικών χώρων στους οποίους διεμορφώθη / ο έλεγχος της αξιοποίησης των φυσικών πόρων και της αναπτύξεως των δραστηριοτήτων, προς τον σκοπό της εναρμόνισης των σχέσεων μεταξύ του φυσικού-πολιτιστικού περιβάλλοντος + της οικονομικής δράσης του ανθρώπου.

Αποτελεί θετική συνταγματική αρχή που αναπτύσσει πλήρη και άμεση δεσμευτική ισχύ, ΧΩΡΙΣ να προϋποτίθεται η μεσολάβηση διάταξης του κοινού δικαίου.

Ως αντικειμενική συνταγματική αρχή, στρέφεται προς ΟΛΕΣ τις κατευθύνσεις (κράτος + ιδιώτες). ΜΗ- περιλαμβανόμενο στο Σ. 110 παρ. 1, είναι δυνατή η αναθεώρησή του. Η αρχή της προστασίας του περιβάλλοντος υπόκειται στην αρχή της τυπικής ισοδυναμίας, διαθέτουμε την ίδια τυπική δύναμη με κάθε άλλη συνταγματική διάταξη. Ιδιαίτερως συνδέεται η προστασία του περιβάλλοντος (Σ. 24) με την ανθρώπινη αξία (Σ. 2 παρ. 1) + την υγεία (Σ. 21 παρ. 3).

ΦΟΡΕΑΣ του δικαιώματος στο περιβάλλον είναι κάθε φ.π. (ημεδαποί-αλλοδαποί-ανιθαγενείς), τα ν.π. και οι ενώσεις προσώπων που ΔΕΝ έχουν νομική προσωπικότητα. Είναι δικαίωμα ανεπίδεκτο παραίτησεως, ενώ οποιασδήποτε μορφής συναίνεση στην καταστροφή του περιβάλλοντος ΔΕΝ παράγει έννομα αποτελέσματα.

«ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝ» = το σύνολο των φυσικών και ανθρωπογενών παραγόντων και στοιχείων που βρίσκονται σε αλληλεπίδραση και επηρεάζουν την οικολογική ισορροπία / την ποιότητα της ζωής / την υγεία των κατοίκων / την ιστορική και πολιτιστική παράδοση και τις αισθητικές αξίες. Σε αυτό ανήκει οτιδήποτε περιβάλλει τον άνθρωπο, φυσικό + πολιτιστικό περιβάλλον που ο άνθρωπος δημιουργεί. Το περιβάλλον αποτελεί πραγματικό αγαθό με καθοριστική σημασία για την υπόσταση και διαμόρφωση του ανθρώπου, και –προστατευόμενο– καθίσταται συνταγματικό αγαθό. Ό,τι είναι περιβάλλον στην πραγματικότητα, είναι και αγαθό κατά δίκαιο: αυτά συμπίπτουν. Είναι κοινό αγαθό (ως ανήκον σε ΟΛΟΥΣ), ΟΧΙ ιδιωτικό. Διαθέτει υλική + πνευματική υπόσταση (corpus + animus).

ΔΙΑΚΡΙΣΕΙΣ

Ο άνθρωπος περιβάλλεται από «πράγματα» και άλλους ανθρώπους, επομένως και το περιβάλλον διακρίνεται σε ΠΡΑΓΜΑΤΙΚΟ / «ΑΝΘΡΩΠΙΝΟ» (το οποίο απαρτίζουν οι άνθρωποι ως υποκείμενα δικαίου-εδώ ανήκει το κοινωνικό και οικογενειακό περιβάλλον). Αντικείμενο δικαίου είναι το πραγματικό περιβάλλον, στο οποίο συγκαταλέγονται τα «πράγματα», τα αγαθά. ΦΥΣΙΚΟ είναι ο περιβάλλον τον άνθρωπο χερσαίος-θαλάσσιος-εναέριος χώρος με την εν αυτό χλωρίδα, πανίδα και φυσικών πόρων. Αποτελείται από την φύση (τον φυσικό κόσμο, οργανικό κι ανόργανο), τον αέρα, το νερό και το έδαφος – που διαμορφώνονται ΔΙΧΩΣ την παρέμβαση του ανθρώπινου παράγοντος. Αντίθετα, το ΤΕΧΝΗΤΟ περιβάλλον απαρτίζεται από ανθρώπινα δημιουργήματα. Διακρίνεται μάλιστα σε ΟΙΚΙΣΤΙΚΟ / ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΟ (= τα ανθρωπογενή στοιχεία πολιτισμού και χαρακτηριστικά, όπως αυτά διαμορφώθηκαν από την παρέμβαση και τις σχέσεις του ανθρώπου με το φυσικό περιβάλλον, περιλαμβανομένων των ιστορικών χώρων και της καλλιτεχνικής-πολιτιστικής κληρονομιάς της χώρας).

Η δραστηριότητα του ανθρώπου (κυρίως η παραγωγική) αλλοιώνει το φυσικό περιβάλλον. Η αλόγιστη όμως εκμετάλλευση του φυσικού περιβάλλοντος αποτελεί εν τέλει αντιοικονομική δραστηριότητα που οδηγεί στην εξάντληση των φυσικών πόρων. Συνθετική προσέγγιση αποτελεί η «αιφόρος / βιώσιμη ανάπτυξη» = η σύμφωνη, ελεγχόμενη κι εναρμονισμένη (ποιοτικά + ποσοτικά) προς το περιβάλλον, που ΔΕΝ οδηγεί στην εξάντληση των φυσικών πόρων, ΑΛΛΑ τους διαχειρίζεται με γνώμονα την διαφύλαξή τους στο παρόν και το μέλλον. Μέσω της αειφορίας επιδιώκεται η βιωσιμότητα και η αξιοποίηση του περιβάλλοντος, ώστε να καθίσταται βιώσιμη και η οικονομική ανάπτυξη – ΟΧΙ η μείωση ή υποβάθμιση των (χερσαίων, υδάτινων και θαλάσσιων) οικοσυστημάτων. Το δικαίωμα στο περιβάλλον είναι εμπράγματο, ως «δικαίωμα επί του πράγματος» = παρέχει εξουσία πάνω σε πράγματα. Διαφέρει όμως από το δικαίωμα ιδιοκτησίας, καθώς ΔΕΝ έχει ιδιοκτησιακό χαρακτήρα. Είναι δικαίωμα σε κοινό, ΟΧΙ ιδιωτικό αγαθό. Το δικαίωμα ιδιοκτησίας, ασκούμενο σε συγκεκριμένη περιβαλλοντολογική περιοχή, προσαρμόζεται θεσμικά ανάλογα με την ειδικότερη φυσιογνωμία της, ΜΗΝ- παρέχοντας εξουσία στον ιδιοκτήτη να προβαίνει σε χρήση της ιδιοκτησίας του κατά τρόπο αντίθετο προς συγκεκριμένες περιβαλλοντολογικές συνιστώσες. Ο κοινός νομοθέτης οφείλει να εξειδικεύει αυτή την συνταγματική επιταγή. Οι κατ' εφαρμογή των προστατευτικών του πολιτιστικού περιβάλλοντος μέτρων περιορισμοί που επιβάλλονται στα ιδιοκτησιακά δικαιώματα μπορούν να υπερβούν τα όρια της θεμιτής κατά το Σ. 17 ρυθμιστική επέμβαση του νομοθέτη / της κανονιστικά δρώσης Διοίκησης κατά τον εκάστοτε καθορισμό του περιεχομένου του δικαιώματος, ΑΛΛΑ ΔΕΝ μπορούν να εκμηδενίζουν την ιδιοκτησία.

Στο γενικότερο δικαίωμα περιβάλλοντος περιλαμβάνονται: το δικαίωμα διατήρησης ή και αποκατάστασης του περιβάλλοντος + το δικαίωμα απόλαυσης αυτού. Ως θεμελιώδες δικαίωμα, έχει 3πλή διάσταση:

-Έχει κατ' αρχήν ΑΜΥΝΤΙΚΟ περιεχόμενο, με απόλυτη (erga omnes) κατεύθυνση (κατά της κρατικής εξουσίας + των ιδιωτικών εξουσιών) και αποκρούει επιθετικές (κατά του περιβάλλοντος) ενέργειες των ανθρώπων. Ο συντακτικός νομοθέτης απαγορεύει οποιαδήποτε βλάβη αυτού, προκαλούμενη άμεσα ή έμμεσα από ανθρώπινη ενέργεια, ανεξάρτητα από τον τρόπο που αυτή προκαλείται.

-ΠΡΟΣΤΑΤΕΥΤΙΚΟ περιεχόμενο: στην προστατευτική αξίωση του κάθε φορέως του δικαιώματος αντιστοιχεί (συνταγματική) προστατευτική υποχρέωση (αποκλειστικά) του κράτους, που –για την διαφύλαξή του– υποχρεούται να το σέβεται (= να ΜΗΝ παραβιάζει) + να το προστατεύει από επιθετικές ενέργειες των συνανθρώπων, λαμβάνοντας ιδιαίτερα προληπτικά ή κατασταλτικά μέτρα, στο πλαίσιο της αρχής της αειφορίας (Σ. 24 παρ. 1). Πρόκειται για υποχρέωση της νομοθετικής, δικαστικής και διοικητικής εξουσίας.

Το δικαίωμα στο περιβάλλον οριοθετεί τα άλλα δικαιώματα και οριοθετείται από αυτά. Οριοθετεί την ιδιοκτησία (Σ. 17) + την ιδιωτική οικονομική πρωτοβουλία (Σ. 106 παρ. 2). Ο συντακτικός νομοθέτης ρυθμίζει τα δικαιώματα αυτά ως αρμονικώς ασκούμενα, ΟΧΙ ως συγκρουόμενα δικαιώματα.

ΔΑΣΗ

Υπάρχει ειδική συνταγματική πρόνοια (Σ. 24 παρ. 1 + 117 παρ. 3-4). Νόμος ορίζει τα σχετικά με την προστασία των δασών και γενικά των δασικών εκτάσεων, ενώ η σύνταξη δασολογίου ορίζεται ρητώς ως υποχρέωση του κράτους (Σ. 24 παρ. 1). ΑΠΑΓΟΡΕΥΕΤΑΙ η μεταβολή του προορισμού τους, ΕΚΤΟΣ ΑΝ προέχει για την εθνική οικονομία / αγροτική εκμετάλλευση / άλλη τους χρήση (Σ. 24 παρ. 1 ε'). Δημόσια ή ιδιωτικά δάση και δασικές εκτάσεις που κατεστράφησαν ή καταστρέφονται από πυρκαγιά ή με άλλον τρόπο αποψιλώθηκαν ή αποψιλώνονται ΔΕΝ αποβάλλουν για τον λόγο αυτό τον προηγούμενο χαρακτήρα τους, κηρύσσονται υποχρεωτικά αναδασωτέες και αποκλείεται να διατεθούν για άλλον προορισμό (Σ. 117 παρ. 3). Με την αναθέωρηση του 2001, προσετέθη ερμηνευτική δήλωση για τον ορισμό του «δάσους» και της «δασικής εκτάσεως». Η αναγκαστική απαλλοτριώση δασών ή δασικών εκτάσεων που ανήκουν σε φ.π. / Ν.Π.Ι.Δ. ή Ν.Π.Δ.Δ. επιτρέπεται ΜΟΝΟΝ υπέρ του Δημοσίου με τους όρους του Σ. 17 για λόγους δημόσιας ωφελείας –διατηρείται πάντως η μορφή τους αμετάβλητη ως δασική (Σ. 117 παρ. 4).

ΧΩΡΟΤΑΞΙΑ

Το Σύνταγμα καθιερώνει χωροταξικό κρατικό έλεγχο (Σ. 24 παρ. 2). Η χωροταξική αναδιάρθρωση της χώρας, η διαμόρφωση-ανάπτυξη-πολεοδόμηση-επέκταση των οικιστικών περιοχών υπάγεται στην ρυθμιστική αρμοδιότητα + τον έλεγχο του κράτους, με σκοπό να εξυπηρετείται η λειτουργικότητα και η ανάπτυξη των οικισμών, εξασφαλιζόμενων έτσι των καλύτερων δυνατών όρων διαβίωσης.

Ρυθμίζονται ειδικά στα Σ 24 παρ. 3-5. Για να αναγνωρισθεί μια περιοχή ως «ΟΙΚΙΣΤΙΚΗ» και να ενεργοποιηθεί πολεοδομικά, οι ιδιοκτησίες που περιλαμβάνονται σε αυτήν συμμετέχουν υποχρεωτικά -ΧΩΡΙΣ αποζημίωση από τον οικείο φορέα- στην διάθεση των εκτάσεων που είναι απαραίτητες για την δημιουργία δρόμων-πλατειών-χώρων για κοινωφελείς γενικά χρήσεις και σκοπούς + στις δαπάνες για την εκτέλεση των βασικών κοινόχρηστων πολεοδομικών έργων, όπως νόμος ορίζει. Νόμος μπορεί να προβλέπει την συμμετοχή των ιδιοκτητών περιοχής που χαρακτηρίζεται ως «οικιστική» στην αξιοποίηση και γενική διαρρύθμισή της, σύμφωνα με εγκεκριμένο σχέδιο-παροχή ακινήτων ίσης αξίας ή τμημάτων ιδιοκτησίας κατ' όροφο, από χώρους που καθορίζονται τελικά ως οικοδομήσιμοι / κτίρια της περιοχής αυτής. Οι διατάξεις αυτές εφαρμόζονται και για την αναμόρφωση των ήδη υπάρχουσών οικιστικών περιοχών.

Οι ΕΛΕΥΘΕΡΕΣ εκτάσεις που προκύπτουν από την αναμόρφωση διατίθενται για την δημιουργία κοινόχρηστων χώρων / εκποιούνται για να καλυφθούν οι δαπάνες της πολεοδομικής αναμόρφωσης, όπως νόμος ορίζει. Ιδιαίτερη σημασία έχει η αναφερόμενη στο «πολεοδομικό κεκτημένο» νομολογία του Σ.τ.Ε.: ο κοινός νομοθέτης μπορεί να τροποποιεί τις πολεοδομικές διατάξεις ΜΟΝΟ προς την κατεύθυνση της μεγαλύτερης προστασίας του περιβάλλοντος + εξασφάλισης ευνοϊκότερων συνθηκών διαβίωσης των κατοίκων. Αντίθετα, τροποποιήσεις που ευνοούν τους όρους δόμησης και επιτρέπουν μεγαλύτερες περιβαλλοντικές επιβαρύνσεις είναι αντισυνταγματικές.

Εκτός από την γενική διάταξη για την προστασία του πολιτιστικού περιβάλλοντος (Σ. 24 παρ. 1), ο συντακτικός νομοθέτης αναφέρεται ειδικότερα στους ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΟΥΣ ΧΩΡΟΥΣ (Σ. 18 παρ. 1) / στα ΜΝΗΜΕΙΑ / τις ΠΑΡΑΔΟΣΙΑΚΕΣ ΠΕΡΙΟΧΕΣ-ΣΤΟΙΧΕΙΑ (Σ. 24 παρ. 6): προστατεύονται από το κράτος. Νόμος θα ορίσει τα –αναγκαία για την πραγματοποίηση της προστασίας αυτής- περιοριστικά μέτρα της ιδιοκτησίας και τον τρόπο-είδος της αποζημίωσης των ιδιοκτητών. Ο συντακτικός νομοθέτης επιβάλλει αυξημένη κρατική προστασία γι' αυτά, δια της λήψεως νομοθετικών μέτρων για την προστασία του πολιτιστικού περιβάλλοντος εκ μέρους του Υπουργείου Πολιτισμού: προκειμένου να διενεργηθούν οι οικοδομικές εργασίες, απαιτείται η έκδοση ειδικής διοικητικής πράξης με την οποία επιβάλλονται θεμιτοί περιορισμοί στην ατομική ιδιοκτησία. Ο χαρακτηρισμός χώρου ή οικοδομήματος ως «αρχαιολογικού» προκύπτει κατ' αρχήν από τον ίδιο τον νόμο / με Κ.Δ.Π., ΕΦΟΣΟΝ αφορά περιοχή - επειδή η πράξη επιβάλλει σοβαρούς περιορισμούς στην ιδιοκτησία, πρέπει να καθορίζει με σαφήνεια την έκταση και τα όρια της περιοχής που χαρακτηρίζεται ως τέτοια. ΕΦΟΣΟΝ αφορά ορισμένο αντικείμενο ή περιορισμένο χώρο, ο χαρακτηρισμός διενεργείται με Α.Δ.Π. . Η απαγόρευση εκτέλεσης ορισμένων έργων σε χώρους χαρακτηρισμένους ως «αρχαιολογικούς» αποτελεί θεμιτό περιορισμό της ιδιοκτησίας.

ΑΘΛΗΤΙΣΜΟΣ

Είναι μεγάλη η συμβολή του αθλητισμού στην ισόρροπη πνευματική-σωματική-κοινωνική ανάπτυξη του ανθρώπου («νους υγιής εν σώματι υγιεί»). Σήμερα έχει προσλάβει παγκόσμιες διαστάσεις με ποικιλία μερικότερων μορφών, αποτελώντας βασικό κριτήριο της πολιτισμικής ανάπτυξης κάθε χώρας. Ενσάρκωση της ιδέας περί ελεύθερης άθλησης και του αθλητικού ιδεώδους είναι οι Ολυμπιακοί Αγώνες.

Στο ισχύον Σύνταγμα κατοχυρώνεται στο Σ. 16 παρ. 9 («Ο αθλητισμός τελεί υπό την προστασία και την ανώτατη εποπτεία του Κράτους»). Το Κράτος επιχορηγεί κι ελέγχει τις ενώσεις των αθλητικών σωματείων κάθε είδους, όπως νόμος ορίζει. Νόμος ορίζει και την διάθεση των ενισχύσεων που παρέχονται κάθε φορά στις επιχορηγούμενες ενώσεις, σύμφωνα με τον προορισμό τους. Η ρύθμιση των αθλητικών εννόμων σχέσεων έχει αναχθεί τα τελευταία χρόνια σε ιδιαίτερο κλάδο δικαίου. Ο συνταγματικός νομοθέτης, με επιφύλαξη νόμου, εξουσιοδοτεί τον κοινό νομοθέτη να εξειδικεύσει τις συνταγματικές επιταγές. Κατοχυρώνεται επίσης σε Διεθνείς Συμβάσεις (Διεθνής Καταστατικός Χάρτης του Αθλητισμού της UNESCO), στον Χάρτη Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ε.Ε. και σε ξένα Συντάγματα.

ΔΙΠΛΗ ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΙΚΗ ΠΡΟΣΤΑΣΙΑ

Η προστασία του αθλητισμού έχει διπλό χαρακτήρα: αντικειμενικό + υποκειμενικό. Το Σύνταγμα προστατεύει (ως ισχύον δίκαιο, θετική συνταγματική αρχή που εκπέμπει νομική δεσμευτικότητα) τον αθλητισμό αντικειμενικά ως θεσμό, από αυτή δε την αντικειμενική προστασία απορρέουν συνταγματικά δικαιώματα. Ως ΜΗ- ανήκον στο άρθρο Σ. 110 παρ. 1, είναι δυνατή η αναθεώρηση του Σ. 16 παρ. 9. Έχει την ΙΔΙΑ τυπική δύναμη με όλες τις άλλες συνταγματικές διατάξεις (αρχή της τυπικής ισοδυναμίας) – ο αθλητισμός προστατεύεται σε πλήρη αρμονία με όλα τα άλλα συνταγματικά αγαθά, επομένως οι πραγματικές συγκρούσεις στο πεδίο του αθλητισμού ΔΕΝ αποτελούν και νομικές συγκρούσεις = οι πραγματικές συγκρούσεις ΔΕΝ αίρονται μέσω στάθμισης, ΑΛΛΑ προϋποτίθεται η θεσμική προσαρμογή των δικαιωμάτων και ο εντοπισμός ενδεχόμενης αιτιώδους συνάφειας.

Η λεκτική διατύπωση της συνταγματικής ρύθμισης του Σ. 16 παρ. 9 αναδεικνύει την αντικειμενική διάσταση της συνταγματικής προστασίας = την αντικειμενική κατοχύρωσή του ως θεσμού («θεσμική εγγύηση»): «Ο αθλητισμός τελεί υπό την προστασία + την ανώτατη εποπτεία του κράτους». Από αυτήν απορρέει αυτοτελές συνταγματικό αθλητικό δικαίωμα ενός εκάστου.

ΦΟΡΕΙΣ του δικαιώματος στον αθλητισμό είναι ΟΛΑ τα φ.π., οι αθλητές και οι φίλαθλοι (Έλληνες πολίτες και αλλοδαποί). Είναι επίσης και τα ν.π. (δημοσίου / ιδιωτικού δικαίου), στο μέτρο που η άσκησή τους προσιδιάζει στην ιδιαίτερη φύση τους (αθλητικά σωματεία-ενώσεις-εταιρίες > είναι υποκείμενα δικαιωμάτων και υποχρεώσεων που απορρέουν από την αθλητική δραστηριότητα) - άλλωστε η ρητή αναφορά του νομοθέτη στα ν.π. ενισχύει αυτή την ερμηνευτική κατεύθυνση. Παραίτηση από το αθλητικό δικαίωμα ΔΕΝ είναι δυνατή.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΟ

Ο εννοιολογικός προσδιορισμός του αθλητισμού ΔΕΝ είναι ευχερής, ιδιαίτερος λόγω της πολυμορφίας της αθλητικής δραστηριότητας και των ποικίλων μορφών εκδήλωσής του: απαραίτητος είναι ο γενικότερος προσδιορισμός της νομικής έννοιας αυτού, ώστε να καταστεί δυνατή η οριοθέτηση του βιοτικού χώρου και της κοινωνικής δραστηριότητας επί των οποίων τυγχάνουν εφαρμογή οι διατάξεις που ρυθμίζουν την αθλητική δραστηριότητα. Ο αθλητισμός ανάγεται στην φυσική υπόσταση του ανθρώπου, αποτελώντας σύνολο ενεργειών για την εκγύμναση του ανθρωπίνου σώματος. Παράλληλα αποτελεί μερικότερη βιοτική περιοχή στην οποία ασκούνται διάφορα συνταγματικά δικαιώματα. Στοχεύει στην βελτίωση της φυσικής-σωματικής-πνευματικής κατάστασής του, στην καλλιέργεια του σώματος και του πνεύματός του. Εμπεριέχει μια προσπάθεια μυϊκή (κυρίως) , σωματική και πνευματική, για την επίτευξη του καλύτερου δυνατού αποτελέσματος εκ μέρους του αθλητή.

Ως προστατευόμενο συνταγματικό αγαθό, ο αθλητισμός αποτελείται από corpus + animus. Στην πνευματική διάσταση του αθλητισμού ανήκει το αθλητικό πνεύμα, η αθλητική ιδέα, το αθλητικό μήνυμα. Η ιδέα του αθλητισμού και του «ευ αγωνίζεσθαι» γεννήθηκε στην ελληνική αρχαιότητα και διαδραμάτισε σπουδαίο ρόλο στην ανάπτυξη του ανθρώπου, ακόμα και σε διακρατικό επίπεδο: συμβάλλει στην συναδέλφωση των λαών προωθεί την παγκόσμια ειρήνη με την καλλιέργεια του πνεύματος της αλληλεγγύης-υπευθυνότητας-αρμονικής συνεργασίας-προβολή πανανθρώπινων ηθικών αρχών, ιδανικών και αξιών. Το ολυμπιακό αθλητικό ιδεώδες προϋποθέτει την ανθρώπινη αξία κι ελευθερία, αποτελώντας δείκτη του πολιτισμού μιας χώρας. Ενσάρκωσή του αποτελούν οι Ολυμπιακοί Αγώνες. Στο animus του αθλητισμού ανήκει η αθλητική συνείδηση, το αθλητικό πιστεύω των αγωνιζομένων και των φιλάθλων. Στην υλική του διάσταση ανήκει το σύνολο των εγκαταστάσεων-οργάνων-υλικών μέσων-ενεργειών που καθιστούν δυνατή την άσκηση του αθλητισμού και την υλοποίηση του αθλητικού ιδεώδους. Το εννοιολογικό μήκος και πλάτος της νομικής έννοιας συμπίπτει με αυτό της πραγματικής.

ΔΙΑΚΡΙΣΕΙΣ

ΚΛΑΣΙΚΟΣ (αγωνίσματα στίβου) / ΤΩΝ ΣΠΟΡ (π.χ. ποδόσφαιρο, κολύμβηση, ιππασία). ΕΡΑΣΙΤΕΧΝΙΚΟΣ / ΕΠΑΓΓΕΛΜΑΤΙΚΟΣ: αντίθετα με τους ερασιτέχνες, οι επαγγελματικοί αθλητές-προπονητές-διαιτητές-στελέχη της αθλητικής Διοίκησης-αθλητικές ενώσεις-ομοσπονδίες αποκομίζουν υλικό κέρδος. Σε αυτόν μπορούν να συμμετέχουν οποιαδήποτε φ.π. (θεατής, μαθητής, φίλαθλοι, αθλούμενοι) και ν.π. .

ΕΞΟΥΣΙΑ

Το προστατευόμενο αγαθό του αθλητισμού προσδιορίζει το περιεχόμενο της εξουσίας που απορρέει από το αντίστοιχο δικαίωμα. Η αθλητική ελευθερία, το δικαίωμα στον αθλητισμό παρέχει στον φορέα την εξουσία να προβεί σε διάφορες αθλητικές ενέργειες. Είναι ΘΕΤΙΚΗ (ελευθερία συμμετοχής) / ΑΡΝΗΤΙΚΗ (αποχής, ΜΗ- συμμετοχής στον αθλητισμό). Το Σύνταγμα ΔΕΝ επιτρέπει τον εξαναγκασμό σε άθληση / επιβολή συγκεκριμένου αθλήματος. Είναι δικαίωμα ΕΝΕΡΓΗΤΙΚΟ (ενεργητικής συμμετοχής στον αθλητισμό – αφορά στους αθλητές) / ΠΑΘΗΤΙΚΟ (παθητικής συμμετοχής – φίλαθλοι).

Στην αθλητική ελευθερία εμπεριέχονται μερικότερες αθλητικές ελευθερίες και δικαιώματα που περιστρέφονται γύρω από τους δύο βασικούς πόλους (corpus + animus) του αθλητισμού (ΧΩΡΙΣ να αποκλείεται η ταυτόχρονη αναφορά τους στα δύο αυτά στοιχεία). Στην πνευματική ελευθερία του αθλητισμού ανήκουν κυρίως η ελευθερία επιλογής αθλήματος, ομάδας...κλπ / η ελευθερία αθλητικής συνειδησης / έκφρασης του αθλητικού φρονήματος (κατά συνδυασμένη ερμηνεία των Σ. 14 παρ. 1 και 16 παρ. 9). Η αθλητική ελευθερία παρέχει στον φορέα την εξουσία να προβαίνει σε υλικές ενέργειες που συνιστούν άσκηση του δικαιώματος αθλητισμού. Στην αθλητική ελευθερία ανήκει η ελευθερία προπόνησης (επιλογή χρόνου-τόπου-τρόπου), συμμετοχής στις αθλητικές διοργανώσεις...κλπ.

Στην διατύπωση του Σ. 16 παρ. 9 δίνεται ιδιαίτερη έμφαση στο ΠΡΟΣΤΑΤΕΥΤΙΚΟ + ΔΙΑΣΦΑΛΙΣΤΙΚΟ περιεχόμενο του συνταγματικού δικαιώματος στον αθλητισμό («Ο αθλητισμός τελεί υπό την προστασία και την ανωτάτη εποπτεία του Κράτους. Το Κράτος επιχορηγεί...Νόμος ορίζει την διάθεση των ενοσχύσεων...»). ΠΑΡ' ΟΛ' ΑΥΤΑ ΔΕΝ πρέπει να υποτιμάται και το ΑΜΥΝΤΙΚΟ περιεχόμενο του δικαιώματος: Η αθλητική ελευθερία έχει erga omnes περιεχόμενο, που προστατεύει τον φορέα από επιθετικές ενέργειες του κράτους και των ιδιωτών. Η αθλητική ελευθερία ενός εκάστου φορέως προστατεύεται συνταγματικά και έναντι των αθλητικών ενώσεων. Υφίσταται συνταγματική αξίωση του κάθε πολίτη για αποχή του κράτους από ρυθμίσεις και δραστηριότητες που περιορίζουν ή και αναιρούν την δυνατότητα άθλησης. Expressis verbis αναγνωρίζεται η ΠΡΟΣΤΑΤΕΥΤΙΚΗ διάσταση στο Σ. 16 παρ. 9: προστατευτικό δικαίωμα κάθε φορέως + προστατευτική υποχρέωση του κράτους («ο αθλητισμός τελεί υπό την προστασία και ανωτάτη εποπτεία του κράτους»).

Ρητή αναφορά γίνεται και στην ΔΙΑΣΦΑΛΙΣΤΙΚΗ διάσταση: ο κοινός νομοθέτης εξουσιοδοτείται να ρυθμίσει την κρατική επιχορήγηση + τον έλεγχο των ενώσεων των αθλητικών σωματείων. Νόμος ορίζει την διάθεση των ενισχύσεων που παρέχονται στις επιχορηγούμενες ενώσεις, σύμφωνα με τον προορισμό τους.

ΑΣΚΗΣΗ

Η αθλητική ελευθερία, ασκούμενη εντός της γενικής σχέσης, οριοθετείται από τις γενικές οριοθετήσεις (απλές δεσμεύσεις) ΑΛΛΑ ΔΕΝ περιορίζεται. Η άσκησή της ΔΕΝ μπορεί να υπερβαίνει τα όρια που θέτουν τα δικαιώματα των άλλων / το Σύνταγμα / τα χρηστά ήθη, ΟΥΤΕ είναι ανεκτή η καταχρηστική άσκησή της (π.χ. βία). Μέσα στην γενική σχέση, η αθλητική ελευθερία υπόκειται και σε ειδική εφαρμογή εντός μερικότερων εννόμων σχέσεων και θεσμών. Ο περιορισμός της αθλητικής ελευθερίας στην γενική σχέση ΔΕΝ είναι σύμφωνος προς το Σύνταγμα # στο πλαίσιο ειδικών σχέσεων ή θεσμών, κατά το μέτρο που επιβάλλεται από κοινό αντικειμενικό στοιχείο δικαιώματος και θεσμού.

Ο αθλητισμός, πέρα από συνταγματικό αγαθό και αντικείμενο του σχετικού συνταγματικού δικαιώματος, αποτελεί μερικότερο βιοτικό χώρο και περιοχή στην οποία ασκούνται τα σύμφωνα προς τον χώρο αυτόν αθλητικά δικαιώματα + όλα τα άλλα συνταγματικά δικαιώματα: είναι μερικότερο πεδίο ειδικής-θεσμικής εφαρμογής συνταγματικών δικαιωμάτων μέσα στον οποίο τα συνταγματικά δικαιώματα εφαρμόζονται, υφιστάμενα θεσμική εφαρμογή (π.χ. το δικαίωμα στον αθλητισμό προσλαμβάνει ιδιαίτερο περιεχόμενο στο πλαίσιο της ειδικής σχέσης των κρατουμένων ως εξασφάλιση συνθηκών άθλησης, προσαρμοσμένων βέβαια στις ιδιαιτερότητες της κυριαρχικής σχέσης στην οποία βρίσκονται). Η συρροή του Σ. 16 παρ. 9 ΜΕ άλλες διατάξεις συνταγματικών δικαιωμάτων οδηγεί στην δημιουργία μεικτών δικαιωμάτων του αθλητικού χώρου (π.χ. το αθλητικό συνέρχεσθαι του Σ. 11 και 16 παρ. 9 / το αθλητικό συνεταιρίζεσθαι του Σ. 12 και 16 παρ. 9 / η προστασία του αθλητικού τύπου): εδώ κυρίαρχο θέμα είναι η σύνθεση των διατάξεων σε ένα ΕΝΙΑΙΟ σύνολο, ΟΧΙ η επιλογή μίας. Βασικός κανόνας της συνθετικής αυτής ερμηνείας αποτελεί η παροχή όσο το δυνατόν μεγαλύτερης συνταγματικής προστασίας.

*Ζήτημα γεννάται για το ΑΝ η ΑΘΛΗΤΙΚΗ ΣΥΝΑΝΤΗΣΗ αποτελεί συνάθροιση προστατευόμενη από το Σύνταγμα: συγκεντρώνει όλα τα χαρακτηριστικά αυτής, και γι' αυτό είναι ορθότερη η κατάταξή της εδώ. Ενόψει του Σ. 11 παρ. 2, η παρουσία της αστυνομίας σε αθλητικές συναντήσεις βρίσκει κατ' αρχήν την νομική της δικαιολόγηση στην συναίνεση των διοργανωτών.

Το Σ. 16 ΔΕΝ περιέχεται στον κατάλογο του Σ. 48 παρ. 1, επομένως ΔΕΝ είναι δυνατή –στο πλαίσιο της ειδικής σχέσης κατάστασης πολιορκίας- η αναστολή της ισχύος του συνόλου ή μέρους της αθλητικής ελευθερίας.

Διαφορετική είναι η περίπτωση μεικτών αθλητικών δικαιωμάτων, στον οποίων το περιεχόμενο υπάγεται δικαίωμα που ανήκει στον κατάλογο του Σ. 48 παρ. 1 (π.χ. αθλητικό συνεταιρίζεσθαι, αθλητικός τύπος...κλπ).

Ιδιαίτερο νομικό και κοινωνιολογικό ενδιαφέρον έχει το φαινόμενο του χουλιγκανισμού (βία στα γήπεδα) και της φαρμακοδιέγερσης (ντόπινγκ), δια της χρήσεως ειδικών ουσιών από αθλητές, προκειμένου να επιτύχουν υψηλές επιδόσεις, θέτοντας σε σοβαρό κίνδυνο την υγεία τους.

ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΗ ΥΠΟΣΤΑΣΗ ΤΟΥ ΑΝΘΡΩΠΟΥ

Το Σύνταγμα προστατεύει την υλική-φυσική υπόσταση του ανθρώπου (corpus), την ζωή, τη σωματική ακεραιότητα, την υγεία και την σωματική ελευθερία. Παράλληλα προστατεύει το ανθρώπινο πνεύμα (animus) = την πνευματική υπόσταση του ανθρώπου, ως διαστάσεως της ανθρώπινης αξίας και ως φυσικό συνταγματικό αγαθό. Στον προστατευόμενο πνευματικό χώρο ανήκουν οι κάθε μορφής πεποιθήσεις του ανθρώπου (π.χ. κοινωνικές, θρησκευτικές, πολιτικές...κλπ), όπου κεντρική θέση κατέχει η σκέψη, ως κορυφαία λειτουργία του ανθρώπινου εγκεφάλου. Η πνευματική υπόσταση προστατεύεται αντικειμενικά (ως συνταγματικό αγαθό και γενικότερη αρχή της «ελευθερίας των ιδεών») + υποκειμενικά (ως συνταγματικό δικαίωμα): ΑΤΟΜΙΚΟ συνταγματικό δικαίωμα κάθε ανθρώπου στην πνευματική του υπόσταση. Είναι ΜΗΤΡΙΚΟ δικαίωμα μερικότερων δικαιωμάτων πνευματικής υπόστασης, παιδείας, θρησκευτικών και πολιτικών πεποιθήσεων...κλπ (Σ. 5 παρ. 2, Σ. 13...κλπ). Ως προς αυτά είναι ΠΡΩΤΟΓΕΝΕΣ δικαίωμα + ΔΕΥΤΕΡΟΓΕΝΕΣ ως προς την ανθρώπινη αξία.

ΟΙ ΙΔΕΕΣ & Η ΕΛΕΥΘΕΡΗ ΕΚΦΡΑΣΗ ΤΟΥΣ

Η ελευθερία των ιδεών (στοχασμών) αποτελεί την βάση, τον ακρογωνιαίο λίθο της πνευματικής ελευθερίας, συνδεδεμένη με την ανθρώπινη αξία + την Δημοκρατία: ο ελεύθερος λόγος κι έκφραση των ιδεών αποτελεί βασική εκδήλωση ανάπτυξης της προσωπικότητας + της ελεύθερης δημοκρατικής κοινωνίας. Χρησιμοποιούνται διάφοροι παρεμφερείς όροι, που δημιουργούν ίσως και σύγχυση: ελευθερία των ιδεών / της σκέψης / συνείδησης / γνώμης / λόγου / στοχασμών (όπως το ισχύον Σύνταγμα, στο Σ. 14 παρ. 1 «Καθένας μπορεί να εκφράζει + να διαδίδει προφορικά-γραπτά-δια του τύπου τους στοχασμούς του, τηρώντας τους νόμους του κράτους». Προτιμότερος όμως είναι ο όρος «ιδέα», ως κεντρική έννοια του πνευματικού χώρου. Η ελευθερία των ιδεών κατοχυρώνεται σε προηγούμενα ελληνικά Συντάγματα, στο κοινό δίκαιο, στην Ε.Σ.Δ.Α., στην Οικουμενική Διακήρυξη των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, στον Χάρτη Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ε.Ε. και σε ξένα Συντάγματα.

ΔΙΦΥΗΣ ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΙΚΗ ΚΑΤΟΧΥΡΩΣΗ

Η συνταγματική κατοχύρωση των ιδεών είναι δυσδιάστατη: αφενός αντικειμενική-θεσμική ιδέα (ως γενικότερη συνταγματική αρχή της ελευθερίας των ιδεών της συνολικής εννόμου τάξεως + πνευματικό αγαθό)/ αφετέρου υποκειμενική (ως συνταγματικό δικαίωμα + υποκειμενική ελευθερία γνώμης καθενός εκάστου φορέως, το «πιστεύω» καθενός - που προκύπτει από την πρώτη).

Η γενικότερη ελευθερία των ιδεών αναλύεται σε 3 μερικότερες ελευθερίες: την ελευθερία παραγωγής ιδεών (ελευθερία σκέψης, στοχασμών) / πίστης (συνείδησης, ύπαρξης, κατοχής ιδεών) / έκφρασης (κυκλοφορίας + διάδοσης). Αντικειμενικά προστατεύεται η δημιουργία-ύπαρξη-κυκλοφορία των ιδεών. Ο συντακτικός νομοθέτης προστατεύει τόσο την ελευθερία των ιδεών, όσο και την ελευθερία της γνώμης. Ενώ η ελευθερία των ιδεών είναι αντικειμενική αρχή, η ελευθερία γνώμης συνιστά ατομικό δικαίωμα του ευρύτερου κοινωνικού χώρου, υπέρ ενός εκάστου φορέως: αυτό προσλαμβάνει ειδικότερο περιεχόμενο και εμφανίζεται με εξειδικευμένη μορφή στον πολιτικό-κοινωνικό-οικονομικό χώρο. Η ελευθερία της γνώμης ως ατομικό θεμελιώδες δικαίωμα έχει αμυντική-προστατευτική-διασφαλιστική διάσταση.

Κατά την συνταγματική διάταξη, ΦΟΡΕΙΣ του δικαιώματος είναι ΟΛΑ τα φ.π. (Έλληνες, αλλοδαποί, ανιθαγενείς) + τα ν.π. (Ν.Π.Δ.Δ., Ν.Π.Ι.Δ., π.χ. πανεπιστήμια, πολιτικά κόμματα...κλπ). Η ελευθερία των ιδεών είναι ανεπίδεκτη παραίτησεως. Γενική για το μέλλον παραίτηση από το δικαίωμα γνώμης αντιβαίνει στο Σύνταγμα.

Η συνταγματική αρχή της ελευθερίας των ιδεών αποτελεί ρητά διατυπωμένης θετική συνταγματική αρχή, κι ΟΧΙ προγραμματική πρόταση > ισχύον δικαίο απευθείας από το Σύνταγμα (ανεξαρτήτως της μεσολάβησης διατάξεων του κοινού δικαίου), με άμεση εφαρμογή και πλήρη δεσμευτική δύναμη. Το κανονιστικό περιεχόμενο της ελευθερίας των ιδεών εφαρμόζεται σε ΟΛΗ την έννομη τάξη (δημόσιο + ιδιωτικό δικαίο, όπου προσαρμόζεται αναλόγως = σχέσεις κράτους-πολιτών + πολιτών μεταξύ τους). Πέρα από άμεση-κανονιστική, έχει και ερμηνευτική αξία: το περιεχόμενό της μπορεί να αξιοποιηθεί ερμηνευτικά κατά τον προσδιορισμό του περιεχομένου και άλλων συνταγματικών διατάξεων. ΜΗ- περιλαμβανόμενη στο Σ. 110 παρ. 1, η διάταξη δύναται να αναθεωρηθεί.

*ΩΣΤΟΣΟ, επειδή θεωρείται ότι η ελευθερία των ιδεών ανήκει στις διατάξεις που καθορίζουν την βάση και την μορφή του Πολιτεύματος ως Προεδρευομένης Κοινοβουλευτικής Δημοκρατίας, πρέπει να γίνει δεκτό ότι ΔΕΝ είναι νομικά δυνατή η συρρίκνωση της συνταγματικής προστασίας, και ότι επομένως είναι ΜΗ- αναθεωρήσιμη διάταξη.

Η αρχή της ελευθερίας των ιδεών, ως συνταγματική αρχή, διαθέτει τυπική δύναμη υπέρτερη των διατάξεων του κοινού δικαίου – έχει όμως ΙΣΗ τυπική δύναμη με τις άλλες συνταγματικές διατάξεις (αρχή της τυπικής ισοδυναμίας) = ΔΕΝ είναι δυνατή η στάθμιση των ιδεών με άλλα αγαθά / πρόταξη ή υποχώρησή της έναντι άλλων συνταγματικών αρχών-αγαθών-δικαιωμάτων. Αντίθετα, κατοχυρώνεται συνταγματικά σε απόλυτη αρμονία προς όλες τις άλλες συνταγματικές διατάξεις, ΜΗΝ αφήνοντας περιθώριο συγκρούσεων της ελευθερίας των ιδεών με άλλες συνταγματικές ρυθμίσεις.

Επί πραγματικών συγκρούσεων μεταξύ των φορέων, η πραγματική σύγκρουση ΔΕΝ πρέπει να μετατρέπεται σε νομική, ΑΛΛΑ να αναζητείται ποιος φορέας κινείται ΕΚΤΟΣ των πλαισίων που θέτουν οι νομικές ρυθμίσεις: ένα από τα 2 μέρη θα έχει υπερβεί τα όρια που διαγράφει η εκ του δικαιώματος απορρέουσα εξουσία. Το Σ. 14 παρ. 1 εμπεριέχει γενική αρχή που συνεφαρμόζεται με τις ειδικές διατάξεις που κατοχυρώνουν μερικότερα συνταγματικά δικαιώματα.

ΠΡΟΣΤΑΤΕΥΟΜΕΝΟ ΑΓΑΘΟ-ΑΝΤΙΚΕΙΜΕΝΟ

Ως «ιδέα» με την ευρύτερη έννοια του όρου, ορίζεται οποιαδήποτε αναφορά του ανθρώπινου πνεύματος, οποιαδήποτε σκέψη-αντίληψη-κρίση...κλπ. Ο ακριβής εννοιολογικός προσδιορισμός της έχει απασχολήσει ιδιαίτερος την φιλοσοφία και την επιστήμη. Ο συντακτικός νομοθέτης ΔΕΝ χρησιμοποιεί την «ιδέα» ως *terminus technicus*, πρέπει ΩΣΤΟΣΟ να νοηθεί με την ΕΥΡΥΤΕΡΗ ΔΥΝΑΤΗ ΕΝΝΟΙΑ, ώστε να εξασφαλίζεται η μεγαλύτερη δυνατή συνταγματική προστασία.

Η ιδέα αποτελεί αντικείμενο συνταγματικής προστασίας, αντικείμενο (πραγματικό + συνταγματικό αγαθό, αποτελούμενου εκ *corpus + animus*) του σχετικού δικαιώματος και αγαθό επί του οποίου ασκείται η εκ του δικαιώματος απορρέουσα εξουσία. Από το εννοιολογικό της περιεχόμενο καθορίζεται το μέγεθος της συνταγματικής προστασίας, του προστατευτικού περιεχομένου του δικαιώματος. Η πραγματική έννοια αποτελεί την βάση της νομικής-συνταγματικής της έννοιας. Ο συντακτικός νομοθέτης αναφέρεται στις ιδέες ΧΩΡΙΣ να προσθέτει ιδιαίτερους εννοιολογικούς προσδιορισμούς: έτσι, είναι δυνατή κι επιτρεπτή η συστολή της πραγματικής έννοιας και (συνεπώς) της συνταγματικής προστασίας- αυτό βασίζεται στην «φύση του πράγματος» = τι είναι πράγματι «ιδέα». Η πραγματική έννοια της ιδέας συμπίπτει εν τέλει ΜΕ τη νομική, πάντοτε στο πλαίσιο της συνταγματικής νομιμότητας: πραγματική + νομική έννοια ταυτίζονται.

Οντολογικά-πραγματικά η ιδέα έχει πνευματική υπόσταση και χαρακτήρα, ως πνευματικό αγαθό και δημιουργία (*animus*): περιέχει κάποιο μήνυμα, καθισταμένη αντιληπτή μέσω της νοητικής λειτουργίας. Ως πνευματική οντότητα, η ιδέα «ανακλάται» στον εξωτερικό υλικό αισθητό κόσμο και προσλαμβάνει έτσι υλική υπόσταση (άμεση / έμμεση-συμβολική, π.χ. θρησκευτικά και πολιτικά σύμβολα). Μέσω της συνταγματικής προστασίας, ανάγεται σε έννομο συνταγματικό αγαθό: ο συντακτικός νομοθέτης προστατεύει τις ιδέες ανεξαρτήτως του δημιουργού τους > την πίστη και έκφραση γνώμης για οποιοδήποτε θέμα («επιτρεπόμενη» / «απαγορευόμενη» ιδεολογία).

ΔΙΑΚΡΙΣΕΙΣ & ΣΥΝΑΦΕΙΣ ΕΝΝΟΙΕΣ

Η «ιδέα» ομοιάζει ΑΛΛΑ διακρίνεται από την γνώμη / σκέψη / στοχασμό / συνείδηση / λόγο, καθώς αποτελεί ευρεία έννοια που τις περιλαμβάνει. ΟΜΩΣ αυτές οι έννοιες πολλές φορές χρησιμοποιούνται αδιακρίτως.

«Γνώμη» = η για οποιοδήποτε θέμα άποψη συγκεκριμένου ανθρώπου = η προσωπική τοποθέτησή του απέναντι σε κάποια ιδέα = υποδηλώνει το ΑΝ + ΠΩΣ γίνεται αποδεκτή συγκεκριμένη αντικειμενική ιδέα από συγκεκριμένο άτομο (= πεποίθηση, συνείδηση, πιστεύω). Από την αντικειμενική ελευθερία των ιδεών πηγάζει το δικαίωμα ενός εκάστου να εκφράζει την υποκειμενική του θέση = την γνώμη του ! Αναφέρεται στο ίδιο πράγμα με την ιδέα, υπό διαφορετική προσέγγιση (αντικειμενική, υποκειμενική) > η γνώμη εμπεριέχεται στην ιδέα > η ελευθερία των ιδεών είναι και ελευθερία της γνώμης. Ενώ η ιδέα αποτελεί πνευματική οντότητα ανεξάρτητη από συγκεκριμένο φορέα # η γνώμη συνδέει την ιδέα προς ορισμένο υποκείμενο (υποκειμενικός χαρακτήρας). Η «κοινή γνώμη» αντίστοιχα, έχει αντικειμενικό περιεχόμενο. Βάσει του περιεχομένου της, η γνώμη μπορεί να είναι πολιτική / κοινωνική / οικονομική. Από την άποψη της εμφάνισής της, μπορεί να είναι εσωτερική (συνείδηση) / εξωτερική (έκφραση), στις οποίες αντιστοιχούν οι μερικότερες ελευθερίες –και μορφές γνώμης- που κατοχυρώνονται συνταγματικά.

Ιδέα και «σκέψη» (στοχασμός) συνδέονται πολύ στενά, γενετικά. Ως «σκέψη» νοείται η πνευματική λειτουργία του ανθρώπινου εγκεφάλου, της οποίας αποτέλεσμα είναι η ιδέα. Προηγείται η σκέψη, έπεται η ιδέα (ως πνευματικό δημιούργημα > αποτέλεσμα πνευματικής διεργασίας της σκέψης). Ο όρος αυτός χρησιμοποιείται διττά, είτε ως εγκεφαλική λειτουργία / είτε ως το αποτέλεσμα της. Ομοίως και ο «στοχασμός» στο Σ. 14 παρ. 1, ως συνώνυμο της ιδέας.

«Συνείδηση» = η κατοχή ιδεών = η πίστη του ανθρώπου σε συγκεκριμένες ιδέες = το «πιστεύω» συγκεκριμένου ανθρώπου = ένα σύνολο ιδεών που έχει αποδεχθεί συγκεκριμένος άνθρωπος. ΔΕΝ ταυτίζεται με την ιδέα, ΟΥΤΕ με την σκέψη. Η λειτουργία της σκέψης οδηγεί στον σχηματισμό συνείδησης, που ανάγεται στον εσωτερικό πνευματικό κόσμο του ανθρώπου. Ούσα ενδιάθετη, εντοπίζεται ΜΟΝΟΝ ΕΦΟΣΟΝ εξωτερικευθεί.

Η «έκφραση» (= λόγος) αναφέρεται στην εξωτερίκευση της ιδέας, της συνείδησης του ανθρώπου. Σε αντίθεση προς την τελευταία, αυτή είναι εξωτερική, αφορώσα στην προς τα έξω εμφάνιση της συνείδησης. Υπάρχουν διάφορες μορφές έκφρασης των ιδεών. Η γνώμη προστατεύεται ανεξάρτητα από τα μέσα + τον τρόπο έκφρασής της (προφορική / γραπτή / με χειρονομίες / επίδειξη συγκεκριμένης συμπεριφοράς). Ελευθερία έκφρασης σημαίνει ελευθερία επιλογής του τρόπου έκφρασης στην οποία ανήκει η επιλογή γλώσσας.

Οι ιδέες ΔΕΝ πρέπει να ταυτίζονται με την προσωπικότητα του φορέα. Οι ιδέες συνδέονται στενότερα με την πνευματική υπόσταση του ανθρώπου, παράγονται και οφείλονται σε αυτήν. Αποτελούν πνευματικά παράγωγα προϊόντα της πνευματικής υπόστασης. Η προσβολή θεωριών, ιδεών...κλπ συνιστά και προσβολή του φορέως του δικαιώματος.

ΔΙΑΚΡΙΣΕΙΣ ΤΩΝ ΙΔΕΩΝ: γραπτές / προφορικές (εξωτερική μορφή εμφάνισης), πολιτικές / κοινωνικές / οικονομικές (περιεχόμενο).

Η αντικειμενική προστασία των ιδεών βαίνει παράλληλα προς την συνταγματική κατοχύρωση του απαραβίαστου της ανθρώπινης αξίας. Ο άνθρωπος, ως δισυπόστατο ον, έχει υλική + πνευματική ζωή. Η ύπαρξη γνώμων, διάδοση κι ανταλλαγή τους αποτελεί έκφραση της πνευματικής ζωής του ανθρώπου. ΜΟΝΟΝ ο άνθρωπος παράγει και αντιλαμβάνεται τις ιδέες –ως κοινωνός της πνευματικής ζωής-, γι' αυτό έχει ιδιαίτερη ανάγκη συνταγματικής προστασίας, διακρινόμενος από τα άλλα πλάσματα. Η προστασία της ελευθερίας έκφρασης αποτελεί προστασία της ίδιας της ανθρώπινης αξίας > η προσβολή της μιας αποτελεί προσβολή και της άλλης.

Η ελεύθερη έκφραση και διάδοση των ιδεών (ως γενική ελευθερία των πεποιθήσεων, συνείδησης, έκφρασης > το «πιστεύω» του ανθρώπου) αποτελεί βασική αρχή και κατοχύρωση της πνευματικής ελευθερίας + του δημοκρατικού πολιτεύματος (αντικειμενική διασύνδεση συνταγματικών δικαιωμάτων + πολιτεύματος, συνταγματικού προτύπου πολίτη-κράτους). Στο δημοκρατικό πολίτευμα, όλες οι ιδέες είναι ελεύθερες: το δημοκρατικό πολίτευμα επιτρέπει τον ελεύθερο ανταγωνισμό των ιδεών, την έκφραση και κυκλοφορία όλων των ιδεών. Η επικράτηση των ιδεών είναι αποτέλεσμα ελεύθερης διαδικασίας, κι ΟΧΙ επιβολής. Η ύπαρξη κρατούσας ιδεολογίας και η απαγόρευση άλλων είναι ασυμβίβαστη προς την Δημοκρατία. Η προστασία της αντίθετης γνώμης (των αντιφρονούντων) είναι προστασία της ίδιας της Δημοκρατίας, ως ελευθερίας της διαφορετικής σκέψης και της διαφωνίας. Ανάγκη προστασίας έχει κυρίως όποιος διαφωνεί – πολιτικές διώξεις, φόνοι, συλλήψεις, βασανισμοί, εκτοπίσεις, εξορίες χρησιμοποιούνται από τα ανελεύθερα καθεστώτα για τον σωφρονισμό ή την εξαφάνιση των πολιτικών τους αντιπάλων, προκειμένου να ασκήσουν έλεγχο επί των ιδεών > οι «απαγορευμένες» ιδέες τίθενται υπό διωγμό + επιβάλλονται συγκεκριμένες ιδέες. Ο Βολταίρος είχε πει «Μπορεί να διαφωνώ με αυτό που λες, ΑΛΛΑ θα αγωνίζομαι για την ελευθερία σου να το λες».

ΕΞΟΥΣΙΑ

Ο συντακτικός νομοθέτης προστατεύει την ελευθερία γνώμης και έκφρασης ως ΘΕΤΙΚΗ ελευθερία γνώμης και έκφρασης (με οποιονδήποτε τρόπο εξωτερίκευσης της συνείδησης) / ΑΡΝΗΤΙΚΗ. Ο φορέας του δικαιώματος ΔΕΝ είναι υποχρεωμένος να εξωτερικεύσει το «πιστεύω» του, ΑΛΛΑ δικαιούται να απέχει από οποιαδήποτε έκφραση = να αποσιωπήσει.

Η αρνητική ελευθερία γνώμης, προσαρμοζόμενη θεσμικά στον συνταγματικά αναγνωρισμένο θεσμό της δίκης ΔΕΝ περιλαμβάνει και δικαίωμα αρνήσεως μαρτυρίας. Με την σκέψη, ο άνθρωπος οδηγείται στην παραγωγή νέων ιδεών (ΕΝΕΡΓΗΤΙΚΗ κατάσταση – δικαίωμα καθενός να εκφράζεται ελεύθερα) / αποδοχή των ήδη υπαρχουσών (ΠΑΘΗΤΙΚΗ κατάσταση – δικαίωμα πληροφόρησης + αποδοχής γνώμων που διατυπώνουν άλλοι).

Η γενικότερη ελευθερία των ιδεών αναλύεται σε ΤΡΕΙΣ ΜΕΡΙΚΟΤΕΡΕΣ ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΕΣ, αυτές της παραγωγής (σκέψης) -πίστης (συνείδησης)-έκφρασης (διάδοσης και κυκλοφορίας), + ΕΛΕΥΘΕΡΙΕΣ των ιδεών: ελευθερία της σκέψης-συνείδησης-έκφρασης. Αυτές οι ελευθερίες αποτελούν αδιάσπαστο και αδιαίρετο σύνολο, έτσι ώστε η ρητή συνταγματική αναφορά σε μια να ισοδυναμεί με αναφορά και στις άλλες. Αναλυτικότερα:

- ✓ Οι ιδέες δημιουργούνται και υπάρχουν ΠΡΙΝ την έκφρασή τους. Ελευθερία των ιδεών σημαίνει κατ' αρχήν ελευθερία δημιουργίας-παραγωγής, μέσω της ΣΚΕΨΗΣ > επομένως προστασία των ιδεών σημαίνει και προστασία της σκέψης, δηλαδή εξασφάλιση συνθηκών διευκόλυνσης της ελεύθερης δημιουργίας των ιδεών. «Ορθή» ιδέα είναι ΜΟΝΟΝ η ελεύθερα παραγόμενη ιδέα (Ρήγας Φεραίος: «συλλογάται καλά όποιος συλλογάται ελεύθερα»). Η ύπαρξη συνθηκών ελεύθερης δημιουργίας των ιδεών συνδέεται με την ελευθερία πληροφόρησης και την ελεύθερη κυκλοφορία των ιδεών, ΕΝΑΝΤΙΑ στην δημιουργία προπαγανδιστικών σχεδιασμών και προσπάθειών χειραγώγησης του ανθρωπίνου πνεύματος + προσανατολισμού του προς συγκεκριμένες κατευθύνσεις.
- ✓ Μέσω της σκέψης, ο άνθρωπος παράγει νέες / αποδέχεται ιδέες που ήδη έχουν εκφρασθεί / είτε απορρίπτει άλλες. Η επεξεργασία τους μέσω της σκέψης οδηγεί στην δημιουργία πεποιθήσεων, στην δημιουργία ΣΥΝΕΙΔΗΣΗΣ και πίστης του ανθρώπου > έτσι διαμορφώνεται το «πιστεύω». Το Σύνταγμα προστατεύει την ελευθερία της συνείδησης, της εσωτερικής δηλαδή γνώμης που ΔΕΝ έχει εκφρασθεί, ανήκουσα στον ενδιάθετο κόσμο του ανθρώπου. Ως ΜΗ-εκδηλωθείσα, είναι ανεξερευνήτη κι ανεξακρίβωτη. Αυτή ΔΕΝ φαίνεται να έχει ανάγκη αυτοτελούς συνταγματικής προστασίας, αφού –ως ΜΗ-εξωτερικευθείσα- ΔΕΝ θεωρείται ότι απειλείται. ΟΜΩΣ αναμφισβήτητα το Σύνταγμα προστατεύει την ελευθερία της συνειδήσεως (ΟΧΙ γενικά, ΑΛΛΑ ειδικά ΜΟΝΟΝ στην ελευθερία της θρησκευτικής συνείδησης του Σ. 13 παρ. 1), διακρίνοντάς την από την ελευθερία σκέψης (που προηγείται) και έκφρασης (που έπεται). Η έλλειψη γενικής διάταξης ΔΕΝ σημαίνει ότι προστατεύεται ΜΟΝΟ η θρησκευτική ελευθερία και ΟΧΙ η γενικότερη συνείδηση του ανθρώπου, αφού η προστασία της προκύπτει από την προστασία της ανθρωπίνης αξίας (του Σ. 2 παρ. 1) + την ελευθερία έκφρασης και διάδοσης των ιδεών (Σ. 14 παρ. 1).

ΕΦΟΣΟΝ επομένως το Σύνταγμα προστατεύει αντικειμενικά την ελευθερία των ιδεών, αναγκαία προστατεύει και την συνείδηση ενός εκάστου. Ελευθερία των ιδεών σημαίνει αντικειμενική ελευθερία υπόστασής τους και προστασίας τους από την στιγμή της δημιουργίας τους, ανεξαρτήτως του περιεχομένου αυτών. Η αλήθεια τους είναι συνταγματικά αδιάφορη: προστατεύονται τόσο οι ορθές, όσο και οι λανθασμένες γνώμες, οι κρατούσες και οι μειοψηφούσες (που μάλιστα έχουν μεγαλύτερη ανάγκη προστασίας). Άλλωστε, ΟΥΔΕΙΣ δικαιούται να εμφανίζεται ως αυθεντικός εκφραστής της αλήθειας και να επιβάλλει τις οποιοδήποτε περιεχομένου απόψεις του στους άλλους. Η νομιμότητα των ιδεών ΔΕΝ αποτελεί προϋπόθεση της συνταγματικής προστασίας τους.

- ✓ Μεγαλύτερη ανάγκη προστασίας έχει η ελευθερία ΕΚΦΡΑΣΗΣ (διάδοσης + κυκλοφορίας = εξωτερίκευσης των ιδεών), που προκαλεί ενοχλήσεις (αντίθετα προς την ενδιάθετη πίστη), ακριβώς επειδή εξωτερικεύεται η εσωτερική γνώμη. Η ευρύτερη ελευθερία έκφρασης περιλαμβάνει μερικότερες ελευθερίες ως προς τον τρόπο έκφρασης, τα αποτελέσματα ή τους αποδέκτες της. Ο λόγος αποτελεί την κυριότερη μορφή έκφρασης κι εξωτερίκευσης των ιδεών (ελευθερία έκφρασης = ελευθερία του λόγου, προφορικού ή και γραπτού). Στην ελευθερία έκφρασης ανήκει η ελευθερία επιλογής γλώσσας = ελευθερία επιλογής γλωσσικού ιδιώματος ή τύπου (π.χ. μονοτονικό ή πολυτονικό σύστημα, δημοτική ή καθαρεύουσα) = ΜΗ- απαγόρευση χρήσης οποιασδήποτε γλώσσας > αντίκειται στο Σύνταγμα. ΩΣΤΟΣΟ, η γλωσσική ελευθερία ΔΕΝ είναι αντίθετη προς την ύπαρξη επίσημης γλώσσας, ως επισήμως περισσότερο χρησιμοποιούμενη από τα κρατικά όργανα. Στην επίσημη γλώσσα συντάσσονται οι νόμοι και τα έγγραφα του κράτους. Επίσης, ΔΕΝ αντίκειται στο Σύνταγμα η καθιέρωση ενός γλωσσικού τύπου ως επίσημου και η υποχρέωση των κρατικών οργάνων να συντάσσουν τα κρατικά έγγραφα σε αυτή την γλώσσα: ΔΕΝ πρόκειται για προσβολή, ΑΛΛΑ για απλό περιορισμό δικαιώματος της ελευθερίας έκφρασης του δημοσίου υπαλλήλου, μέσα στο πλαίσιο της δημοσιοϋπαλληλικής σχέσης. Ο συντακτικός νομοθέτης καθιερώνει την αντικειμενική αρχή της ελεύθερης κυκλοφορίας (διάδοσης), ως αντικειμενικό αποτέλεσμα της έκφρασης των ιδεών. Εκφραζόμενες οι ιδέες, περιέρχονται στον εξωτερικό κόσμο και υποπίπτουν στην αντίληψη των άλλων ανθρώπων. Έτσι οι άνθρωποι καθίστανται κοινωνοί της σκέψης των συνανθρώπων τους.

ΔΙΑΣΤΑΣΕΙΣ

- 1) Η υποκειμενική ελευθερία των ιδεών - ελευθερία της γνώμης (Σ. 14 παρ. 1) έχει ΑΜΥΝΤΙΚΟ περιεχόμενο που προστατεύει τον φορέα από την κρατική + ιδιωτικής εξουσίας. Η αμυντική ελευθερία της γνώμης είναι απόλυτη (*erga omnes*), με αποδέκτες τα κρατικά όργανα + τους ιδιώτες > εξαναγκάζονται να απέχουν από ενέργειες που εμποδίζουν την ελεύθερη σκέψη-συνείδηση-έκφραση των ιδεών (π.χ. κρατική προπαγάνδα, χειραγώγηση των Μ.Μ.Ε. για την κατεύθυνση της σκέψης ενός εκάστου και την διαμόρφωση της κοινής γνώμης). Αποκρούεται κάθε επιθετική ενέργεια που στρέφεται εναντίον της ελευθερίας του ανθρώπου να πιστεύει σε αρχές που ο ίδιος επιλέγει και να τις εξωτερικεύει-διαδίδει.
- 2) Ως ΠΡΟΣΤΑΤΕΥΤΙΚΟ δικαίωμα, στρέφεται αποκλειστικά ΠΡΟΣ το κράτος (ΟΧΙ τους ιδιώτες) για την λήψη όλων των απαραίτητων μέτρων για την προστασία από επιθετικές ενέργειες των συνανθρώπων. Ο συντακτικός νομοθέτης αναγνωρίζει σε έναν έκαστο φορέα προστατευτικό δικαίωμα γνώμης + ταυτόχρονα θεσπίζει προστατευτική υποχρέωση του κράτους (νομοθετική-δικαστικής-εκτελεστική εξουσία). Ο κοινός νομοθέτης οφείλει να λαμβάνει όλα τα απαραίτητα νομοθετικά μέτρα για την δημιουργία συνθηκών ελεύθερης δημιουργίας + κυκλοφορίας των ιδεών.
- 3) Το ΔΙΑΣΦΑΛΙΣΤΙΚΟ περιεχόμενο της ελευθερίας των ιδεών στρέφεται προς την διαφύλαξή της από κινδύνους άλλους, ΕΚΤΟΣ των ανθρώπινων επιθετικών ενεργειών και περιέχει αξιώσεις για την βελτίωση της θέσης του φορέως του δικαιώματος. ΝΑΙ ΜΕΝ ο συντακτικός νομοθέτης ΔΕΝ αναγνωρίζει εξασφαλιστικό περιεχόμενο της ελευθερίας των ιδεών, ΑΛΛΑ αναγνωρίζει + κατοχυρώνει τα μέσα διεκδίκησής του (απεργία, συνέρχασθαι-συνεταιρίζεσθαι, εκλογική διαδικασία...κλπ).

ΑΣΚΗΣΗ

Ασκούμενη στο πλαίσιο της γενικής σχέσης, η ελευθερία των ιδεών οριοθετείται κατά τρόπο-χρόνο-τόπο. Αυτές οι οριοθετήσεις θέτουν το γενικό πλαίσιο μέσα στο οποίο ασκείται το συνταγματικό δικαίωμα: καθένας έχει το δικαίωμα να εκφράζει τους στοχασμούς του ΕΦΟΣΟΝ ΔΕΝ προσβάλλει τα δικαιώματα των άλλων + ΔΕΝ παραβιάζει το Σύνταγμα ή τα χρηστά ήθη. ΔΕΝ επιτρέπεται επίσης η καταχρηστική άσκηση του δικαιώματος της ελεύθερης έκφρασης. Από τις γενικές ρήτρες προκύπτουν δεσμεύσεις της άσκησης, οιονεί περιορισμοί, απλές επιδράσεις = μορφές έκφρασης που αποδοκιμάζονται, ως ευρισκόμενες πέραν του προστατευμένου συνταγματικού ορίου άσκησης του δικαιώματος (προσβολή της τιμής / εξύβριση / συκοφαντία / δυσφήμιση).

-Ρήτρα της συνταγματικής νομιμότητας: Κατά το Σ. 14 παρ. 1, καθένας μπορεί να εκφράζει / διαδίδει προφορικά ή γραπτά + δια του τύπου τους στοχασμούς του, «τηρώντας τους νόμους του κράτους»: η άσκηση της ελευθερίας των ιδεών πρέπει να πραγματοποιείται μέσα στο γενικότερο πλαίσιο της αρχής της συνταγματικής νομιμότητας, που οριοθετεί (ΔΕΝ περιορίζει !) την ελευθερία αυτή, προσδιορίζοντας το μέγιστο δυνατό γενικό περιεχόμενο του δικαιώματος – ΔΕΝ εισάγει συρρίκνωση και υποχώρηση από το όριο αυτό. Η γενική επιφύλαξη νόμου εμπεριέχεται στο Σ. 14 παρ. 1 ως ειδικά προβλεπόμενη οριοθέτηση, ΑΝ ΚΑΙ θα ίσχυε και χωρίς αυτήν, μέσω του Σ. 5 παρ. 1: ως γενική διάταξη, συνεφαρμόζεται + έχει συμπληρωματική εφαρμογή. Δεσμευτικοί είναι οι εισαγόμενοι με νόμο απλοί περιορισμοί = συρρικνώσεις της ελευθερίας έκφρασης που είναι σύμφωνοι με το Σύνταγμα. Αντίθετα, ΔΕΝ είναι δεσμευτικοί νομοθετικοί περιορισμοί που υπερβαίνουν από το Σύνταγμα διαγραφόμενα όρια. Η επιφύλαξη αυτή ΔΕΝ περιλαμβάνει την εισαγωγή περιορισμών = συρρικνώσεων του γενικού περιεχομένου της ελευθερίας της έκφρασης στο πεδίο της γενικής κυριαρχικής σχέσης κράτους-πολιτών, που θα αντέβαιναν στην ελεύθερη δημοκρατική τάξη.

-Ρήτρα της κοινωνικότητας: οριοθετεί την ελευθερία της γνώμης, επιβάλλοντας απλές δεσμεύσεις που διαμορφώνουν την εξωτερική γραμμή του προστατευτικού κύκλου του δικαιώματος. ΔΕΝ εμπεριέχονται εδώ στοιχεία περί της εθνικής ασφαλείας. Απαραίτητος είναι ο σεβασμός των δικαιωμάτων των άλλων κατά την άσκηση της ελευθερίας της γνώμης: η προσβολή της τιμής, η εξύβριση...κλπ ΔΕΝ καλύπτονται από την ελευθερία της γνώμης > ΔΕΝ τίθεται ζήτημα σύγκρουσης ή στάθμισης, ΑΛΛΑ διάκρισης της νόμιμης από την παράνομη συμπεριφορά. Διαφοροποιείται η περίπτωση της σάτυρας.

-Ρήτρα της χρηστότητας: ΠΑΡΟΤΙ τα χρηστά ήθη αναφέρονται στα Σ. 5 παρ. 1, 13 παρ. 2 και 93 παρ. 2 -ΟΧΙ και στο Σ. 14 παρ. 1 !-, η γενική αυτή αρχή ισχύει και εδώ, ΧΩΡΙΣ να είναι απαραίτητη η *expressis verbis* επανάληψή της σε κάθε μερικότερο δικαίωμα. Οι οριοθετικές δεσμεύσεις που προκύπτουν από τα χρηστά ήθη ΔΕΝ αφορούν τόσο το περιεχόμενο-σκέψη-συνείδηση, ΑΛΛΑ την έκφραση της γνώμης: η δημόσια έκφραση της γνώμης πρέπει να είναι σύμφωνη προς αυτά, όπως είναι διαμορφωμένα σε δεδομένη κοινωνία-τόπο-χρόνο (αναφέρονται γενικότερα στην συμπεριφορά του τιμίου και αγαθού ανθρώπου).

ΕΙΔΙΚΕΣ ΣΧΕΣΕΙΣ & ΠΕΡΙΟΡΙΣΜΟΙ

Η ελευθερία της γνώμης (όπως και ΟΛΑ τα συνταγματικά δικαιώματα) υφίσταται θεσμική προσαρμογή, ασκούμενη στο πλαίσιο μερικότερων θεσμών και εννόμων σχέσεων δημοσίου ή ιδιωτικού δικαίου που εμπεριέχονται στο Σύνταγμα και χαίρουν συνταγματικής θεμελίωσης. Ο νομοθέτης μπορεί να επαναλάβει και να εξειδικεύσει τους περιορισμούς αυτούς σε επίπεδο ειδικών σχέσεων, όπως προκύπτουν εκ του Συντάγματος, κατά συνδυασμένη εφαρμογή των διατάξεών του – στο πλαίσιο της θεσμικής εφαρμογής. Π.χ. στο πλαίσιο της (ποινικής) δίκης, οι μάρτυρες διατηρούν την ανεξαρτησία της γνώμης τους, ΑΛΛΑ υποχρεούνται να καταθέσουν την αλήθεια / είναι δυνατή η αναστολή της ελευθερίας της έκφρασης επί καταστάσεως πολιτορκίας του Σ. 48 (ειδική κυριαρχική σχέση κράτους-πολίτη): η αναστολή αποτελεί περιορισμό που προβλέπεται απευθείας εκ του Συντάγματος / η αρχή της ουδετερότητας του κράτους επιβάλλει την ΜΗ- ανακοίνωση των πολιτικών πεποιθήσεων ενός εκάστου στις δημόσιες υπηρεσίες, όπως στο στράτευμα ή στο πλαίσιο της κρατικής μηχανής-δημόσιες υπηρεσίες / στο ειδικό θεσμικό πλαίσιο της προεκλογικής περιόδου / ελευθερία πολιτικών ιδεών εντός των πολιτικών κομμάτων / η ελευθερία έκφρασης των πεποιθήσεων ΔΕΝ παρέχει εξουσία αναγραφής συνθημάτων ή αφισοκολλήσεων στον τοίχο ξένης ιδιοκτησίας, και μάλιστα ΧΩΡΙΣ την συναίνεση του ιδιοκτήτη > οριοθετείται εκ του δικαιώματος ιδιοκτησίας του Σ. 17: ΔΕΝ τίθεται ζήτημα σύγκρουσης ή στάθμισης δικαιωμάτων, αφού πρόκειται για παράνομη συμπεριφορά / η ελευθερία έκφρασης, οριοθετούμενη από τα δικαιώματα των άλλων στο πλαίσιο της γενικής σχέσης, ΔΕΝ παρέχει εξουσία πρόκλησης ισχυρών θορύβων ώστε να είναι αδύνατη η παραμονή και η εργασία στον ίδιο χώρο, ΟΥΤΕ παρέχει εξουσία γνωστοποίησης πληροφοριών που ανάγονται στην ιδιωτική ζωή άλλων προσώπων.

ΠΑΙΔΕΙΑ

Η παιδεία αποτελεί το υπόβαθρο της πνευματικής υπόστασης του ανθρώπου + την βάση για την εξέλιξη του ατόμου και της κοινωνίας, ούσα καθοριστική για την ανάπτυξη των πνευματικών ιδιοτήτων και ικανοτήτων του ανθρώπου. Το μέλλον ενός λαού εξαρτάται από την παιδεία του. Η σημασία της τονίσθηκε από τους Αρχαίους Έλληνες.

Το δικαίωμα στην παιδεία κατοχυρώνεται σε προηγούμενα Συντάγματα, πλέον στο Σ. 16, εξειδικεύεται με πλήθος νόμων του κοινού δικαίου και προβλέπεται στην Ε.Σ.Δ.Α, στην Οικουμενική Διακήρυξη των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, στο Δ.Σ.Α.Π.Δ., στον Χάρτη Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ε.Ε. και σε ξένα Συντάγματα.

ΔΙΠΛΗ ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΙΚΗ ΠΡΟΣΤΑΣΙΑ

Το Σύνταγμα καθιερώνει στο Σ. 16 την παιδεία + την ελευθερία της παιδείας ως αντικειμενική συνταγματική αρχή (ως εκπαιδευτικό θεσμό, π.χ. πανεπιστήμια), στην οποία βασίζεται και η περαιτέρω διάπλαση του εκπαιδευτικού συστήματος. Επιταγή του συντακτικού νομοθέτη είναι η δημιουργία ελεύθερου και ανοικτού εκπαιδευτικού προγράμματος («η παιδεία είναι ελεύθερη»): οι ρυθμίσεις του κοινού νομοθέτη πρέπει να είναι σύμφωνες προς την ρύθμιση αυτή. Η ελευθερία της παιδείας τελεί σε αρμονία με την γενικότερη ελευθερία του πνευματικού χώρου και την ελευθερία των ιδεών. Παράλληλα κατοχυρώνεται και υποκειμενικά (ως συνταγματικό μητρικό δικαίωμα παιδείας, από το οποίο απορρέουν μερικότερα ατομικά δικαιώματα του εκπαιδευτικού χώρου) + ως υποχρέωση.

ΦΟΡΕΙΣ του δικαιώματος παιδείας είναι φ.π. (εκπαιδευτές, εκπαιδευόμενοι...κλπ) + ν.π. (Ν.Π.Δ.Δ., δεδομένου ότι κατά το Σ. 16 παρ.5 και 8 η ανωτάτη εκπαίδευση παρέχεται αποκλειστικά από τέτοια-Ν.Π.Ι.Δ.) + ενώσεις προσώπων. Ειδικά θέματα αφορούν τους ανηλίκους. Το αμυντικό + προστατευτικό δικαίωμα παιδείας κατοχυρώνεται υπέρ των Ελλήνων και των αλλοδαπών, ενώ το διασφαλιστικό ΜΟΝΟ υπέρ των πρώτων. Τα δικαιώματα παιδείας είναι ανεπίδεκτα παραίτησεως.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΟ

«Παιδεία» εν ευρεία εννοία = η γνωσιολογική + καλλιτεχνική καλλιέργεια του ανθρωπίνου πνεύματος (animus), όπως πραγματοποιείται μέσω συγκεκριμένης διαδικασίας (corpus). Πρόκειται για 2 διαστάσεις (ουσιαστική-πνευματική + τυπική-υλική-διαδικαστική) του ίδιου διςυπόστατου αγαθού, που αμφότερες προστατεύονται συνταγματικά: η παιδεία προστατεύεται από τον συντακτικό νομοθέτη ως ουσία (εκπαιδευτική ύλη + γνώση, ως ουσιαστικό περιεχόμενο της παιδείας) + ως διαδικασία (εκπαίδευση = εκπαιδευτικό σύστημα παροχής της ουσιαστικής παιδείας, δια της μεταδόσεως γνώσεων).

Αφορά την πνευματική υπόσταση του ανθρώπου, αποτελούσα προϋπόθεση για την ενάσκηση των δικαιωμάτων του πνευματικού χώρου. Υπό ουσιαστική έννοια, έχει 2 διαστάσεις που κατοχυρώνει ο συντακτικός νομοθέτης στο Σ. 16 παρ. 1: γνωσιολογική («επιστήμη, έρευνα, διδασκαλία» = ζήτηση, κατοχή και μετάδοση γνώσης, ως μερικότερες πλευρές της παιδείας > αποσκοπεί στην μετάδοση της γνώσης) + καλλιτεχνική («τέχνη»). Με την εκπαίδευση συνδέεται και ο αθλητισμός, ως ειδική μορφή παιδείας.

Η παιδεία αποτελεί αποτελεί αντικείμενο συνταγματικής προστασίας + αγαθό επί του οποίου ασκείται η εκ του δικαιώματος προερχόμενη εξουσία του φορέως. Ο συντακτικός νομοθέτης παρέχει στον φορέα του δικαιώματος την εξουσία να προβαίνει σε πράξεις άμεσα συνδεδεμένες με το συνταγματικό αγαθό της παιδείας. Πρόκειται για βασική αποστολή του κράτους κατά το Σ. 16 παρ. 2.

Οι διατάξεις του Σ. 16 ΔΕΝ περιέχουν προγραμματικές προτάσεις ή απλές κατευθυντήριες γραμμές, ΑΛΛΑ ισχύουν δίκαιο που αναπτύσσει πλήρη νομική δύναμη. Είναι δυνατή η αναθεώρησή τους. Ως συνταγματική αρχή, η αρχή της ελευθερίας της παιδείας υπερέχει των διατάξεων του κοινού δικαίου και υπόκειται στην αρχή της τυπικής ισοδυναμίας – διαθέτουσα ΙΣΗ τυπική δύναμη με όλες τις άλλες συνταγματικές διατάξεις > ΔΕΝ είναι δυνατή επομένως η στάθμιση της παιδείας με άλλα συνταγματικά αγαθά-αρχές-δικαιώματα. Αποτελεί γενικότερη αρχή, που συνεφαρμόζεται με τις μερικότερες.

ΔΙΑΚΡΙΣΕΙΣ

Ανάλογα με τον φορέα που την παρέχει, διακρίνεται σε δημόσια (παρεχομένη από το κράτος > κρατική παιδεία) / από άλλους δημόσιους εκπαιδευτικούς οργανισμούς / Ο.Τ.Α. (δημοτική παιδεία) / Ν.Π.Δ.Δ. (πανεπιστήμια). Επίσης διακρίνεται σε κατώτερη (πρωτοβάθμια, προσχολική αγωγή-δημοτικό), μέση (δευτεροβάθμια, γυμνάσιο-λύκειο), ανώτερη (τριτοβάθμια, Σ. 16 παρ. 7) κι ανωτάτη (Σ. 16 παρ. 5 και 6). Με νόμο του 2007 ορίσθηκε ότι πλέον Ανώτατα Εκπαιδευτικά Ιδρύματα θεωρούνται τόσο αυτά του πανεπιστημιακού (Α.Ε.Ι.) όσο και του τεχνολογικού τομέως (Τ.Ε.Ι.), τα οποία έως τότε εθεωρούντο ως παρέχοντα ΜΟΝΟΝ ανώτερη, ΟΧΙ ανωτάτη παιδεία. Στα πρώτα δύο, το Σύνταγμα επιτρέπει την συνύπαρξη δημόσιων και ιδιωτικών εκπαιδευτηρίων. Ως προς την ανωτάτη παιδεία, ο συντακτικός νομοθέτης επιτρέπει την ίδρυση + λειτουργία ΜΟΝΟΝ δημοσίων σχολών. Το Σύνταγμα αναφέρεται ειδικά στα ιδιωτικά εκπαιδευτήρια («Νόμος ορίζει τις προϋποθέσεις + τους όρους χορήγησης άδειας για την ίδρυση και λειτουργία εκπαιδευτηρίων που ΔΕΝ ανήκουν στο κράτος, τα περί της επί αυτών εποπτείας και της υπηρεσιακής κατάστασης του διδακτικού τους προσωπικού»).

Άλλη διάκριση είναι αυτή της γνωσιολογικής # καλλιτεχνικής παιδείας.

Η παιδεία κατοχυρώνεται στο Σ. 16 παρ. 1 μαζί με την επιστημονική ελευθερία: βρίσκονται σε στενή σχέση μεταξύ τους, αφού η επιστήμη καλλιεργείται και αναπτύσσεται προεχόντως στο πλαίσιο της (ανωτάτης) εκπαίδευσης - ΟΜΩΣ ΔΕΝ ταυτίζονται, καθώς η επιστήμη μπορεί να αναπτυχθεί και ΕΚΤΟΣ του εκπαιδευτικού συστήματος. ΟΜΟΙΩΣ για την σχέση παιδείας-τέχνης.

ΕΞΟΥΣΙΑ

Η ελευθερία της παιδείας έχει ΘΕΤΙΚΟ (ελευθερία συμμετοχής στην παιδεία) + ΑΡΝΗΤΙΚΟ (ελευθερία αποχής) περιεχόμενο: ο φορέας του δικαιώματος είναι κατ' αρχήν ελεύθερος να αποφασίσει ΑΝ θα εκπαιδευθεί. Η αρνητική όψη σχετικοποιείται από το Σ. 16 παρ. 3: τα έτη υποχρεωτικής φοίτησης ΔΕΝ μπορεί να είναι λιγότερα από 9 (ο κοινός νομοθέτης μπορεί επομένως να επεκτείνει την υποχρεωτική φοίτηση)> κάμπτεται, ως υποχρέωση (αρχή της υποχρεωτικής φοίτησης): ο συντακτικός νομοθέτης εισάγει εξαίρεση στην αρνητική ελευθερία της παιδείας, ακθώς αυτή –στα πρώτα της στάδια- αποτελεί τόσο δικαίωμα όσο και υποχρέωση, αναφερόμενη στους φορείς του δικαιώματος + τα πρόσωπα που έχουν την επιμέλεια αυτών (που οφείλουν να ΜΗΝ παρεμποδίσουν, ΑΛΛΑ να μεριμνήσουν σχετικά)

Η παιδεία προστατεύεται ΕΝΕΡΓΗΤΙΚΑ (ως πομπός) + ΠΑΘΗΤΙΚΑ (ως δέκτης), δηλαδή κι από τα δύο μέρη της εκπαιδευτικής διαδικασίας (διδάσκοντες-διδασκόμενοι).

ΜΕΡΙΚΟΤΕΡΕΣ ΕΞΟΥΣΙΕΣ: η ελευθερία παιδείας είναι κατ' αρχήν υλική ελευθερία πρόσβασης στην παιδεία = στα εκπαιδευτήρια + τα μέσα παιδείας. Είναι αντίθετη προς το Σύνταγμα η απαγόρευση / παρεμβολή ουσιαστικών εμποδίων στην παιδεία οποιασδήποτε βαθμίδας. Ο φορέας του δικαιώματος είναι επίσης κατ' αρχήν ελεύθερος να επιλέξει εκπαιδευτήριο (δημόσιο / ιδιωτικό) κι εκπαιδευτική κατεύθυνση. Η παιδεία είναι ελεύθερη ΕΦΟΣΟΝ είναι προσιτή. Η πνευματική ελευθερία αυτής αναφέρεται στο περιεχόμενό της (εκπαιδευτική ύλη > γνωσιολογική + καλλιτεχνική). Ο φορέας του δικαιώματος είναι ελεύθερος να καθορίσει την γενικότερη κατεύθυνση και το περιεχόμενο των σπουδών του: ελευθερία παιδείας σημαίνει ελευθερία γνώσης + μετάδοσης γνώσεων.

ΔΙΑΣΤΑΣΕΙΣ

- 1) Το δικαίωμα παιδείας αναγνωρίζεται κατ' αρχήν ως ΑΜΥΝΤΙΚΟ δικαίωμα ΚΑΤΑ του κράτους (που κατ' αρχήν οφείλει να απέχει από κάθε ενέργεια παρακωλύουσα το δικαίωμα παιδείας) + επιθετικών ανθρώπινων ενεργειών (τριτενέργεια). Η παιδεία αποτελεί βασική αποστολή του κράτους, που πρέπει να την προστατεύει από οποιαδήποτε επιθετική ενέργεια ιδιωτικής εξουσίας.

- 2) Ο συντακτικός νομοθέτης κατοχυρώνει (την γενική θεμελίωση των προστατευτικό χαρακτήρα των σύγχρονων συνταγματικών δικαιωμάτων και ειδικότερα) την ΠΡΟΣΤΑΤΕΥΤΙΚΗ ΠΡΟΣ το κράτος υπόσταση του δικαιώματος παιδείας, που οφείλει να το προστατεύει από κάθε απειλητική ενέργεια. Ανάγεται σε βασική αποστολή του κράτους.
- 3) Η παιδεία είναι ΚΟΙΝΩΝΙΚΟ δικαίωμα, με εξασφαλιστική-διεκδικητική διάσταση που αναγνωρίζεται κατηγορηματικά συνταγματικώς. Οι ΕΛΛΗΝΕΣ έχουν δικαίωμα δωρεάν παιδείας σε ΟΛΕΣ τις βαθμίδες των κρατικών εκπαιδευτηρίων (Σ. 16 παρ. 4). Το κράτος ενισχύει τους σπουδαστές που διακρίνονται + αυτούς που έχουν ανάγκη βοήθειας ή ειδικής προστασίας, ανάλογα με τις ικανότητές τους.

ΑΣΚΗΣΗ

Στο πλαίσιο της γενικής σχέσης κράτους-πολιτών + της διαπροσωπικής σχέσης των πολιτών, το δικαίωμα της παιδείας ΔΕΝ υπόκειται σε κανέναν περιορισμό – αλλιώς θα ήταν αντίθετο στην ελεύθερη δημοκρατική τάξη. ΩΣΤΟΣΟ αυτό ΔΕΝ σημαίνει την ανυπαρξία όρων: η κατά τόπο-χρόνο-τρόπο άσκηση του δικαιώματος παιδείας πρέπει να πραγματοποιείται πάντοτε σύμφωνα με τις γενικές ρήτρες που προκύπτουν από τα Σ. 5 παρ. 1 και Σ. 25. Το τρίπτυχο νομιμότητα-κοινωνικότητα-χρησιότητα συνεφαρμόζεται, καθορίζοντας το πλαίσιο άσκησης κάθε συνταγματικού δικαιώματος ΧΩΡΙΣ να χρειάζεται να επαναλαμβάνεται σε κάθε μερικότερη διάταξη και θέτοντας οριοθετήσεις.

-Ρήτρα της συνταγματικής νομιμότητας: η γενικότερη δράση όλων των κοινωνιών του δικαίου-κρατικών οργάνων-ιδιωτών συμμετεχόντων στην παιδεία πρέπει να είναι σύμφωνη προς το Σύνταγμα και τους (σύμφωνους προς αυτό) νόμους. Η παιδεία υπόκειται σε αυτά, ΔΕΝ είναι υπεράνω αυτών. Ο συντακτικός νομοθέτης θεώρησε μάλιστα σκόπιμο να συμπεριλάβει στο συνταγματικό κείμενο (Σ. 16 παρ. 1 β') την ρήτρα της υπακοής (ΟΧΙ απαραίτητα πίστης, που αναφέρεται στα ενδιάθετα φρονήματα) στο Σύνταγμα, προς αποφυγή παρανοήσεων ως προς τα όρια της ακαδημαϊκής ελευθερίας και της ελευθερίας της διδασκαλίας.

-Ρήτρα της κοινωνικότητας: ο σεβασμός των δικαιωμάτων των άλλων αποτελεί βασική αρχή της συνολικής έννομης τάξης, που ΔΕΝ επιτρέπεται να προσβάλλονται από την άσκηση των δικαιωμάτων της παιδείας (Σ. 5 παρ. 1) > αυτή οριοθετείται από δικαιώματα που προβλέπονται στο Σύνταγμα + την κοινή νομοθεσία.

-Ρήτρα της χρησιότητας: τα χρηστά ήθη αποτελούν συνταγματική οριοθέτηση των δικαιωμάτων της παιδείας (Σ. 5 παρ. 1), τόσο ως προς το περιεχόμενο όσο και τον τρόπο της παιδείας.

ΕΙΔΙΚΕΣ ΣΧΕΣΕΙΣ & ΠΕΡΙΟΡΙΣΜΟΙ

- ✓ Ρητός περιορισμός αποτελεί η απαγόρευση ίδρυσης και λειτουργίας εκπαιδευτηρίων > κρατικό μονοπώλιο της ανωτάτης εκπαίδευσης
- ✓ Όπως όλα τα συνταγματικά δικαιώματα, έτσι και το δικαίωμα της παιδείας μπορεί να περιορισθεί στο πλαίσιο της θεσμικής προσαρμογής με τα υπόλοιπα συνταγματικά δικαιώματα + θεσμούς: μπορεί να περιορισθεί ΕΦΟΣΟΝ υπάρχει αιτιώδης συνάφεια και ο περιορισμός είναι αιτιώδης (π.χ.: άρνηση διορισμού ΜΗ-χριστιανού ορθοδόξου δασκάλου σε δημοτικό σχολείο, όπου καλείται να διδάξει και το μάθημα των θρησκευτικών, αποτελεί επιτρεπτό αιτιώδη περιορισμό # για άλλο μάθημα θα αποτελούσε αναίτιώδη και ΜΗ-επιτρεπόμενο περιορισμό).

ΒΑΘΜΙΔΕΣ ΠΑΙΔΕΙΑΣ

• ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑ (Α.Ε.Ι.)

Ο συντακτικός νομοθέτης προβλέπει την παροχή εκπαίδευσης σε διάφορες βαθμίδες (Σ. 16 παρ. 4), ρυθμίζοντας ιδιαίτερα την ανώτατη εκπαίδευση (Α.Ε.Ι., παρ. 5,6) – που διαφέρει από τις υπόλοιπες βαθμίδες ως προς το περιεχόμενο των σπουδών + τους όρους παροχής. Τα συνταγματικά δικαιώματα εφαρμόζονται στην γενική κυριαρχική σχέση κράτους-πολίτη + στις μερικότερες σχέσεις και θεμούς, όπως τα πανεπιστήμια. Η εφαρμογή τους στον πανεπιστημιακό χώρο διαμορφώνει την δημοκρατική δομή του σύγχρονου πανεπιστημίου. Τα Α.Ε.Ι. αποτελούν μερικότερους χώρους μέσα στους οποίους ασκούνται πλείστα όσα συνταγματικά δικαιώματα (των διδασκόντων-διδασκομένων-διδακτικού προσωπικού), που προσαρμόζονται θεσμικά κατά το μέτρο που επιβάλλεται από την αιτιώδη συνάφεια.

Η ανώτατη παιδεία παρέχεται ΑΠΟΚΛΕΙΣΤΙΚΑ από ιδρύματα που αποτελούν Ν.Π.Δ.Δ. με πλήρη αυτοδιοίκηση (Σ. 16 παρ. 5 α'). Η σύσταση ανώτατων σχολών από ιδιώτες απαγορεύεται ρητώς στην παρ. 8 = ΜΟΝΟ το κράτος μπορεί να προβεί στην ίδρυση πανεπιστημίων, αντίθετα προς τους άλλους εκπαιδευτικούς χώρους = ΔΕΝ είναι δυνατή η ίδρυση ιδιωτικών πανεπιστημίων στην χώρα μας / ίδρυση και λειτουργία παραρτημάτων ή τμημάτων αλλοδαπών πανεπιστημίων > αυτό θα οδηγούσε στην καταστράτηγηση της συνταγματική απαγόρευσης. Το κρατικό μονοπώλιο της ανωτάτης παιδείας ΔΕΝ σημαίνει ότι το κράτος την επιφυλάσσει για το ίδιο (ΔΕΝ υπάρχει κρατική παιδεία), ΑΛΛΑ την αναθέτει σε ΠΛΗΡΩΣ αυτοδιοικούμενα ιδρύματα που έχουν την μορφή Ν.Π.Δ.Δ. (παρ. 5, ως μορφή συνταγματικά κατοχυρωμένης ειδικής αυτοδιοίκησης + ανεξαρτησία από κάθε κρατικό και άλλον παράγοντα): έτσι εξασφαλίζεται η ελευθερία της ανωτάτης εκπαίδευσης από το κράτος + αποφεύγονται οι αρνητικές επιπτώσεις που θα μπορούσε να έχει η λειτουργία ιδιωτικών πανεπιστημίων. Η ίδρυση και λειτουργία πανεπιστημίων με άλλη μορφή πέραν αυτής ΔΕΝ είναι δυνατή.

Η νομική τους οργάνωση βαίνει παράλληλα προς τον επιδιωκόμενο με αυτά σκοπό, την εξασφάλιση ελεύθερης και υψηλής στάθμης έρευνας + διδασκαλίας.

Η δημοκρατική λειτουργία του πανεπιστημίου αποτελεί συστατικό στοιχείο του συστήματος ανωτάτης εκπαίδευσεως που κατοχυρώνει το ισχύον Σύνταγμα και υλοποιεί η κοινή νομοθεσία. Στο πλαίσιο αυτό καταργήθηκε ο θεσμός της έδρας. Τα ιδρύματα αυτά τελούν πάντως υπό την εποπτεία του κράτους, έχουν δικαίωμα να ενισχύονται οικονομικά υπ' αυτού και λειτουργούν σύμφωνα με τους νόμους που αφορούν τους οργανισμούς τους (Σ. 16 παρ. 5). Συγχώνευση ή κατάτμησή τους μπορεί να γίνει κατά παρέκκλιση από κάθε αντίθετη διάταξη, όπως νόμος ορίζει.

- ΚΑΘΗΓΗΤΕΣ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ

Η ανεξαρτησία του πανεπιστημίου βαίνει παράλληλα προς την ανεξαρτησία του διδακτικού προσωπικού (καθηγητές των ανωτάτων εκπαιδευτικών ιδρυμάτων + διδακτικό προσωπικό, Σ. 16 παρ. 6). Τα σχετικά με την κατάσταση αυτών ορίζονται στους οργανισμούς των οικείων ιδρυμάτων. Οι καθηγητές αυτοί είναι δημόσιοι λειτουργοί και χαιρούν εγγυήσεων προσωπικής + λειτουργικής ανεξαρτησίας, που τους διαφοροποιεί από τους άλλους δημοσίους υπαλλήλους: ο συντακτικός νομοθέτης επιφυλάσσει γι' αυτούς ένα ειδικό status, μια ιδιαίτερη θέση και νομική μεταχείριση – οφειλομένη στην αναγνώριση του έργου τους + την προάσπιση της ακαδημαϊκής ελευθερίας. Η θέσπιση καθηγητικών βαθμίδων ανήκει στην οργανωτική εξουσία του κοινού νομοθέτη (η ισχύουσα προβλέπει 3: επίκουρους, αναπληρωτές-δευτεροβάθμιους, πρωτοβάθμιους). ΔΕΝ μπορούν να παυθούν προτού λήξει σύμφωνα με τον νόμο ο χρόνος υπηρεσίας τους ΠΑΡΑ ΜΟΝΟ με τον τρόπο που προβλέπει το Σ. 88 παρ. 4 (παρ. 6). Νόμος ορίζει το όριο της ηλικίας των καθηγητών των ανωτάτων εκπαιδευτικών ιδρυμάτων. ΩΣΟΤΟΥ εκδοθεί αυτός, οι καθηγητές που υπηρετούν αποχωρούν αυτοδικαίως μόλις λήξει το ακαδημαϊκό έτος μέσα στο οποίο συμπληρώνουν το 67^ο έτος της ηλικίας τους. Το υπόλοιπο διδακτικό προσωπικό επιτελεί επίσης δημόσιο λειτουργήμα, με τις προϋποθέσεις που νόμος ορίζει (παρ. 6) + ασκεί διδακτικό και ερευνητικό έργο.

- ΦΟΙΤΗΤΕΣ

Ο συντακτικός νομοθέτης κάνει ειδική αναφορά στην παρ. 4 για τους φοιτητές-σπουδαστές + τους φοιτητικούς συλλόγους, καθώς και για την συμμετοχή των πρώτων σε αυτούς στην παρ. 5. Ο φοιτητής (μέλος της πανεπιστημιακής κοινότητας) συνδέεται με το πανεπιστήμιο με σχέση δημοσίου δικαίου, που ιδρύεται με την εγγραφή και λήγει με την αποφοίτησή του. Στο πλαίσιο της εκπαιδευτικής αυτής σχέσης εφαρμόζονται τα συνταγματικά δικαιώματα.

Τα Α.Ε.Ι. αποτελούν χώρο μέσα στον οποίο οι φοιτητές ασκούν συνταγματικά δικαιώματα, σύμφωνα και ΜΗ- προς την εκπαίδευση: ασκούμενα μέσα στον πανεπιστημιακό χώρο, προσαρμόζονται θεσμικά και περιορίζονται ΜΟΝΟ κατά το μέτρο που επιβάλλεται από την αιτιώδη συνάφεια.

Το δικαίωμα εκπαίδευσης συγκεκριμένου φοιτητή, στρεφόμενο προς συγκεκριμένο εκπαιδευτικό ίδρυμα, αναφέρεται στην παροχή εκπαίδευσης συγκεκριμένου γνωστικού αντικειμένου (ΟΧΙ παροχή εκπαίδευσης γενικά κι αόριστα). Τα δικαιώματα των φοιτητών, ασκούμενα στον πανεπιστημιακό χώρο, συνιστούν μεικτά δικαιώματα, που διέπονται από το Σ. 16 και τις συνταγματικές διατάξεις (π.χ. δικαίωμα του συνεταιρίζεσθαι στους φοιτητικούς συλλόγους / συνέρχεσθαι εντός και εκτός των πανεπιστημιακών χώρων / φοιτητικός τύπος). Ο φοιτητής έχει αξίωση ίσης μεταχείρισης (άρθρο 4), που θεμελιώνει αντίστοιχη υποχρέωση του εκπαιδευτικού ιδρύματος + δεσμεύει τον κοινό νομοθέτη, που ΔΕΝ δύναται να εισάγει ευνοϊκές ή δυσμενείς διακρίσεις, βασιζόμενος σε κριτήρια απαγορευμένα από το Σύνταγμα (π.χ. καθιέρωση ποσοστών στον αριθμό των εισαγόμενων φοιτητών βάσει του φύλου).

Ο φοιτητής έχει δικαίωμα να αναπτύσσει ελεύθερα την προσωπικότητά του + να συμμετέχει στην εκπαιδευτική-φοιτητική ζωή και έξω από αυτήν, σεβόμενος το Σύνταγμα, τα δικαιώματα των άλλων και τα χρηστά ήθη. Από την εγγραφή του έχει αξίωση παροχής εκπαίδευσης ΧΩΡΙΣ διακρίσεις (Σ. 5 παρ. 2), η δε ιδιότητά του ΔΕΝ μπορεί να εξαρτάται από το θρησκευτικό ή πολιτικό του πιστεύω. Η ελευθερία της θρησκευτικής συνείδησης είναι απαραβίαστη – π.χ. η διαγραφή άθεου φοιτητή από Θεολογική Σχολή αντιβαίνει στο Σύνταγμα, καθώς αυτός ΔΕΝ επιβάλλεται από αιτιώδη συνάφεια. Ελευθερία παιδείας σημαίνει ελευθερία επιστημονικής συνείδησης των διδασκόντων + διδασκόμενων.

- ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΟ ΑΣΥΛΟ

Αναγνωρίζεται για την κατοχύρωση της ακαδημαϊκής ελευθερίας, της ελεύθερης επιστημονικής αναζήτησης και της ελεύθερης διακίνησης των ιδεών + καλύπτει ΟΛΟΥΣ τους χώρους των Α.Ε.Ι. > συνίσταται στην απαγόρευση επέμβασης της δημόσιας δύναμης στους χώρους αυτούς, ΧΩΡΙΣ την πρόσκληση ή άδεια του αρμοδίου οργάνου του Α.Ε.Ι. και ΧΩΡΙΣ παρουσία εκπροσώπου της δικαστικής αρχής. Αρμόδιο όργανο για την άρση του πανεπιστημιακού ασύλου είναι το Πρυτανικό Συμβούλιο ή αντίστοιχο όργανο αυτού, τα μέλη του οποίου συνέρχονται αμέσως (αυτεπαγγέλτως / ύστερα από καταγγελία). Επέμβαση δημόσιας δύναμης ΧΩΡΙΣ την άδεια αυτού του οργάνου επιτρέπεται ΜΟΝΟΝ ΕΦΟΣΟΝ διαπράττονται αυτόφωρα κακουργήματα / αυτόφωρα εγκλήματα κατά της ζωής.

- ΑΚΑΔΗΜΑΪΚΗ ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ

Σ. 16 παρ. 1, ως αντικειμενική αρχή + συνταγματικό δικαίωμα. Ως τέτοια, νοείται η ελευθερία της επιστήμης, της έρευνας και της διδασκαλίας – ασκούμενες στο πλαίσιο των ανωτάτων εκπαιδευτικών ιδρυμάτων. Κάθε μέλος της πανεπιστημιακής κοινότητας συμμετέχει ελεύθερα στην έρευνα + διδασκαλία. Οι ελευθερίες αυτές προσαρμόζονται θεσμικά στον τρόπο οργάνωσης και λειτουργίας των Α.Ε.Ι. . Εκ της νομολογίας γίνεται δεκτό ότι τα μέλη ΔΕΠ αντλούν εκ του Σ. 16 αξίωση προς το κράτος για εξασφάλιση των απαραίτητων προϋποθέσεων για την ακώλυτη άσκηση του διδακτικού + ερευνητικού τους έργου. Κατά το εδάφιο β', η ακαδημαϊκή ελευθερία και η ελευθερία διδασκαλίας ΔΕΝ απαλλάσσουν από το καθήκον υπακοής στο Σύνταγμα και τις συνταγματικές επιταγές: ρητά επαναλαμβανόμενη γενική ρήτρα που προβλέπεται στο Σ. 5 παρ. 1 – είναι αυτονόητη, θα ίσχυε ΑΚΟΜΗ ΚΙ ΑΝ ΔΕΝ οριζόταν ρητά. Σε καμμία λοιπόν περίπτωση ΔΕΝ επιτρέπεται η υπονόμηση του Συντάγματος. Το καθήκον αυτό ΔΕΝ επιβάλλει στα μέλη ΔΕΠ να ενστερνισθούν τις επιλογές του συντακτικού νομοθέτη για διαμόρφωση δεδομένης πίστης και συνείδησης συγκεκριμένου περιεχομένου, καθόσον θα αντέβαινε στην ελευθερία συνείδησης (Σ. 14 παρ. 1). Παράλληλα, τα μέλη ΔΕΠ ΔΕΝ είναι εκτελεστές της θέλησης του κράτους (Σ. 103 παρ. 1) υποκείμενοι στην υπαλληλική ιεραρχία και ΔΕΝ έχουν υποχρέωση εκτέλεσης υπηρεσιακών διαταγών και οδηγιών. Το προσωπικό των Α.Ε.Ι. απολαμβάνει ανεξαρτησίας ως προς το περιεχόμενο + την μέθοδο του επιστημονικού έργου (έρευνα και διδασκαλία).

- Ζήτημα: οι αντικειμενικοί νομοθετικοί περιορισμοί στην εισαγωγή στα Α.Ε.Ι. (π.χ. απόδοση στην μέση εκπαίδευση / επιτυχία σε εισαγωγικές εξετάσεις / καθορισμός περιορισμένου αριθμού εισακτέων-numerus clausus) αποτελούν την θεσμική προσαρμογή του δικαιώματος παιδείας + άσκησή του στο πλαίσιο συγκεκριμένου εκπαιδευτικού ιδρύματος.
- Η εξειδίκευση των συνταγματικών ρυθμίσεων ανήκει στον κοινό νομοθέτη, που οφείλει να κινηθεί στο πλαίσιο των επιλογών του συντακτικού νομοθέτη (π.χ. μέσα από το πρόγραμμα διδασκαλίας των μαθημάτων και τα διανεμόμενα σχολικά εγχειρίδια). Προβληματική εμφανίζει η συνταγματική «υποχρέωση ανάπτυξης της θρησκευτικής συνείδησης» ως προς την θρησκευτική ελευθερία του Σ. 13: το Σ.τ.Ε. υποστηρίζει ότι το μάθημα των θρησκευτικών πρέπει να διδάσκεται επί ικανό αριθμό ωρών διδασκαλίας εβδομαδιαίως, σύμφωνα με τις αρχές της ορθόδοξης χριστιανής θρησκείας. Πάντως άθεοι-άθρησκοι-ετερόθρησκοι-ετερόδοξοι μαθητές έχουν το δικαίωμα ΜΗ-παρακολούθησης του μαθήματος + ΜΗ-συμμετοχής στον εκκλησιασμό και την προσευχή.

- Η επαγγελματική και κάθε άλλη ειδική εκπαίδευση παρέχεται από το κράτος και σε σχολές ανώτερης βαθμίδας για χρονικό διάστημα ΟΧΙ μεγαλύτερο των 3 ετών, όπως προβλέπεται ειδικότερα από τον νόμο που ορίζει και τα επαγγελματικά δικαιώματα όσων αποφοιτούν από τις σχολές αυτές.
- Ειδικές μορφές παιδείας αποτελούν η επιστήμη, η έρευνα, η διδασκαλία, η τέχνη και ο αθλητισμός. Ειδικότερα οι 3 πρώτες είναι κατά το Σ. 16 παρ. 1 α' ελεύθερες, η δε ανάπτυξη και προαγωγή τους αποτελεί υποχρέωση του κράτους. Ο συντακτικός νομοθέτης προστατεύει την διδασκαλία ΕΝΤΟΣ + ΕΚΤΟΣ των πανεπιστημίων και στις άλλες βαθμίδες εκπαίδευσης. Οι εκπαιδευτικοί της ΣΤΟΙΧΕΙΩΔΟΥΣ + ΜΕΣΗΣ εκπαίδευσης ΔΕΝ είναι απλά όργανα αναπαραγωγής της κρατούσα ιδεολογίας. Οι εκπαιδευτικοί των ΑΛΛΩΝ ΒΑΘΜΙΔΩΝ έχουν ασφαλώς την υποχρέωση να τηρούν το εκπαιδευτικό πρόγραμμα + την δυνατότητα να διδάσκουν τις προσωπικές (ενδεχομένως αποκλίνουσες) επιστημονικές απόψεις τους.

Η ΤΕΧΝΗ

Η συμβολή της τέχνης (ως εξωτερίκευση του ανθρωπίνου πνεύματος και του εσωτερικού κόσμου του + πνευματική δημιουργία-κατανόηση-απόλαυση του ανθρώπου, ως αποκλειστικό του προνόμιο) στην πνευματική ολοκλήρωση του ανθρώπου είναι μεγάλη. Αποτελεί μέσον έκφρασης ιδεών. Η κάθε είδους τέχνη καλλιεργεί και εξυψώνει τον άνθρωπο (που εκ φύσεως έλκεται από το «ωραίο»), αποτελώντας δίαυλο πνευματικής επικοινωνίας και μετάδοσης μηνυμάτων. Η συνταγματική επιταγή περί ελευθερίας της τέχνης + προστασίας της προβλέπεται στο Σ. 16 παρ. 1 και εξειδικεύεται από τον κοινό νομοθέτη, κυρίως αναφορικά προς τους δημόσιους φορείς καλλιτεχνικής δραστηριότητας (μουσεία, θέατρα...κλπ) και την αμυντική διάσταση της καλλιτεχνικής ελευθερίας. Κατοχυρώνεται επίσης στην Οικουμενική Διακήρυξη Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, στο Δ.Σ.Α.Π.Δ., στον Χάρτη Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ε.Ε. και σε ξένα Συντάγματα.

ΔΙΦΥΗΣ ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΙΚΗ ΠΡΟΣΤΑΣΙΑ

Η τέχνη κατοχυρώνεται αντικειμενικά (αντικειμενική συνταγματική αρχή και γενικότερη συνταγματική κατοχύρωση της δημιουργικής έκφρασης του ανθρωπίνου πνεύματος + θεσμική συνταγματική εγγύηση) + υποκειμενικά (ως δικαίωμα τέχνης υπέρ ενός εκάστου φορέως > υποκειμενικά δικαιώματα).

ΦΟΡΕΙΣ της ελευθερίας της τέχνης είναι ΟΛΑ τα φ.π.: η καλλιτεχνική δημιουργία και η απόλαυση των έργων τέχνης συνυφαίνεται προς την ανθρωπίνη φύση. Δικαιώματα επί των έργων τέχνης (ιδιοκτησιακού περιεχομένου ή γενικότερα εκμετάλλευσης) μπορούν να ασκηθούν και από ν.π. (π.χ. εκδοτικοί οίκοι, εταιρίες κινηματογραφικής παραγωγής, φωνογραφικές εταιρίες). Είναι δικαίωμα ανεπίδεκτο παραίτησης – άλλο είναι το ζήτημα της θεσμικής προσαρμογής της ελευθερίας της τέχνης στο πλαίσιο των συμβατικών σχέσεων.

Η ελευθερία της τέχνης είναι δικαιοῖκή αρχή με πλήρη νομική δεσμευτικότητα, αποτελεί ισχύουν δίκαιο (ΟΧΙ προγραμματική πρόταση). Είναι δυνατή η αναθεώρησή της. Ως συνταγματική αρχή, έχει ΙΔΙΑ τυπική δύναμη με όλες τις άλλες συνταγματικές διατάξεις: η τυπική ισοδυναμία ΔΕΝ επιτρέπει την στάθμισή της με άλλα συνταγματικά αγαθά, που εκ του Συντάγματος έχουν το ίδιο νομικό βάρος. Η ελευθερία της τέχνης κατοχυρώνεται συνταγματικά σε απόλυτη αρμονία προς όλες τις άλλες συνταγματικές διατάξεις, επομένως ΔΕΝ τίθεται ζήτημα σύγκρουσής τους υπό νομική έννοια.

Επί πραγματικών συγκρούσεων, είναι απαραίτητος ο εντοπισμός εκείνου του μέρους της διαφοράς που έχει υπερβεί τα εκ του δικαίου διαγραφόμενα όρια: πρέπει να αναζητηθεί ΑΝ υπάρχει πράγματι περιορισμός ή απλή επίδραση – και, ΑΝ υπάρχει ο πρώτος, να προσδιορισθεί η φύση της σχέσης (γενική / ειδική), κι ΕΦΟΣΟΝ πρόκειται περί ειδικής ΑΝ υπάρχει αιτιώδης συνάφεια που να επιτρέπει τον περιορισμό.

ΓΕΝΙΚΟ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΟ

«Τέχνη» = η περί του ωραίου αντίληψη (animus), όπως εκφράζεται σε ανθρώπινο δημιούργημα (corpus) > πλήρης ορισμός που αναφέρεται και στις 2 μερικότερες έννοιες της τέχνης (υλική + πνευματική). Το Σύνταγμα ΔΕΝ ορίζει την έννοια της τέχνης, ΟΥΤΕ υπάρχει στην θεωρία γενικά παραδεκτός ορισμός της. Αν διευτυπώνετο νομοθετικό ορισμός, ΔΕΝ θα μπορούσε να εισάγει περιορισμούς, ΑΛΛΑ θα έπρεπε να ακολουθήσει τις συνταγματικές οριοθετήσεις.

ΑΝΤΙΚΕΙΜΕΝΟ της συνταγματικής προστασίας είναι η τέχνη: ως πραγματικό αγαθό (πραγματική έννοια, που προσδιορίζεται από την φύση του πράγματος), έχει υλικό-πνευματική φύση (μονιστική αντίληψη) – το δε animus αυτής υφίσταται υλική ενσωμάτωση σε διάφορες μορφές ύλης, αναλόγως της ειδικότερης μορφής τέχνης (π.χ. γλυπτά, πίνακες). Ο συνταγματικός νομοθέτης ανάγει την τέχνη σε συνταγματικά προστατευόμενο αγαθό (νομική έννοια, που συμπίπτει με την οντολογική), ανεξαρτήτως του ειδικότερου τρόπου έκφρασής της / οποιασδήποτε κατεύθυνσης / τεχνοτροπίας / σχολής. ΔΕΝ είναι επιτρεπτή η συρρίκνωση της νομικής έννοιας της τέχνης, διότι θα είχε ως αποτέλεσμα την συρρίκνωση της συνταγματικής προστασίας. Κατά το Σύνταγμα ΔΕΝ υπάρχει «επίσημη τέχνη», δηλαδή επίσημος τρόπος έκφρασης της καλλιτεχνικής δημιουργίας: κάθε καλλιτέχνης δικαιούται να επιλέξει + να εκφράσει το καλλιτεχνικό του πιστεύω ΟΠΩΣ ο ίδιος κρίνει.

Ο όρος «τέχνη» έχει 2 έννοιες, τυπική + ουσιαστική (corpus + animus). Πρόκειται για 2 μερικότερες και αδιαχώριστες διαστάσεις του ίδιου πράγματος > ενσωμάτωση-αποτύπωση μιας συγκεκριμένης αντίληψης περί τέχνης-τεχνοτροπίας-ιδέας (πνευματικό-ουσιαστικό στοιχείο: η τέχνη αναφέρεται στο υποκειμενικά / αντικειμενικά «ωραίο», αποβλέπει στην ικανοποίηση της αισθητικής και της καλαισθησίας δια της κατανόησης και απόδοσης του «ωραίου» > πολλές σχολές & τεχνοτροπίες, ΑΛΛΑ προστατεύεται οποιαδήποτε τέχνη ΑΝΕΞΑΡΤΗΤΑ από την «ωραιότητα» που ενσωματώνει το προϊόν της, ΟΧΙ ΜΟΝΟΝ η αντικειμενική αντίληψη περί αυτής – ΑΡΚΕΙ να υπάγεται σε κάποιο είδος τέχνης) ΣΕ συγκεκριμένο δημιούργημα-έργο τέχνης-αποτέλεσμα της καλλιτεχνικής δημιουργίας (τυπική-υλική διάσταση της τέχνης, το ανθρώπινο υλικό ένδυμά της – όπως συγκεκριμενοποιεί την περί ωραίου εξωτερικευμένη αντίληψη – ΟΧΙ της φύσης ή βιομηχανικά προϊόντα).

Μπορεί να συνίσταται και στην εκτέλεση υλικών ενεργειών, ΧΩΡΙΣ την ύπαρξη περαιτέρω αποτελέσματος (π.χ. χορός).

ΔΙΑΚΡΙΣΕΙΣ

ΤΕΧΝΗ και ΕΠΙΣΤΗΜΗ αποτελούν 2 βασικές εκφάνσεις της πνευματικής υπόστασης και δημιουργίας του ανθρώπου. Η 2^η αναφέρεται στην αλήθεια, την γνώση και το ορθό # η 1^η ΔΕΝ απευθύνεται στην λογική, ΑΛΛΑ στην αισθητική, στις ανθρώπινες αισθήσεις.

ΕΞΟΥΣΙΑ

Η ελευθερία της τέχνης έχει ΘΕΤΙΚΟ / ΑΡΝΗΤΙΚΟ περιεχόμενο (= ελευθερία πίστης σε συγκεκριμένη / καμμία νοοτροπία, ελευθερία δημιουργίας ή ΜΗ- έργου τέχνης...κλπ). Είναι ΕΝΕΡΓΗΤΙΚΗ (ελευθερία του καλλιτέχνη δημιουργού-δημιουργία) / ΠΑΘΗΤΙΚΗ (του φιλότεχνου κοινού-απόλαυση).

Οι ΜΕΡΙΚΟΤΕΡΕΣ ελευθερίες που πηγάζουν από την ελευθερία της τέχνης ανάγονται στο corpus / animus του συνταγματικού αγαθού ή και σε αμφότερα. Μπορούν να καταταγούν σε αυτές που αφορούν στην υλική/ πνευματική ελευθερία της τέχνης αντίστοιχα. Το περιεχόμενο της υλικής ελευθερίας της τέχνης προσδιορίζεται από το corpus αυτής = από το ανθρώπινο δημιούργημα στο οποίο εμπεριέχεται συγκεκριμένη ενσωμάτωση του ωραίου. Πρόκειται για ελευθερία δημιουργίας (= επιλογής και επεξεργασίας της πρώτης ύλης που είναι απαραίτητη γι' αυτό) + κυκλοφορίας του έργου τέχνης, ακολουθούσης της ελευθερίας απολαύσεώς του. Η πνευματική ελευθερία της τέχνης προσδιορίζεται από το animus αυτής = ελευθερία αποδοχής / απόρριψης οποιασδήποτε αντίληψης περί τέχνης και περί του ωραίου αντίληψης > ο άνθρωπος είναι ελεύθερος να σχηματίζει την πεποίθηση που τον εκφράζει. Οποιαδήποτε επιβολή είναι αντίθετη στο Σύνταγμα. Αυτή διακρίνεται σε μερικότερες ελευθερίες, περί καλλιτεχνικής συνειδήσεως / του καλλιτεχνικού πιστεύω/ έκφρασης της καλλιτεχνικής συνείδησης μέσω της δημιουργίας/ διάδοσης των καλλιτεχνικών ιδεών / ελεύθερη επιλογή καλλιτεχνικού θέματος + απόδοσή του.

- «Μεικτά καλλιτεχνικά δικαιώματα»: στον καλλιτεχνικό χώρο ασκούνται σύμφυτα και ΜΗ- προς αυτόν δικαιώματα. Γενικότερου περιεχομένου συνταγματικά δικαιώματα, προσλαμβάνοντας καλλιτεχνικό περιεχόμενο, εξειδικεύονται και εμφανίζονται ως δικαιώματα του καλλιτεχνικού χώρου (π.χ. ελευθερία του καλλιτεχνικού τύπου, ίδρυση εκπαιδευτηρίων τέχνης...κλπ).

ΔΙΑΣΤΑΣΕΙΣ

- 1) Η ελευθερία της τέχνης προστατεύεται ως ΑΜΥΝΤΙΚΟ δικαίωμα, στρεφόμενο κατά του κράτους + κατά οποιασδήποτε άλλης δημόσιας ή ιδιωτικής εξουσίας (απόλυτο, erga omnes – Σ. 25 παρ. 1 γ'). Ελευθερία της τέχνης και δημοκρατικό πολίτευμα ως ενός σημείου βαίνουν παράλληλα, καθώς πολλά ολοκληρωτικά καθεστώτα περιορίζουν την τέχνη και επιβάλλουν «επίσημους» τρόπους καλλιτεχνικής έκφρασης # στο δημοκρατικό πολίτευμα, ο καλλιτέχνης ΔΕΝ μπορεί να εξαναγκασθεί σε καλλιτεχνική δημιουργία.'
- 2) Το Σύνταγμα αναγνωρίζει και την ΠΡΟΣΤΑΤΕΥΤΙΚΗ διάσταση του δικαιώματος αυτού: στρέφεται ΜΟΝΟΝ ΠΡΟΣ το κράτος και ενεργοποιεί την επέμβασή του για την λήψη όλων των αναγκαίων μέτρων για την προστασία της τέχνης και της καλλιτεχνικής δραστηριότητας από διάφορες απειλές: αυτό οφείλει να σέβεται + να προστατεύει την καλλιτεχνική δραστηριότητα. Στην προστατευτική αξίωση αντιστοιχεί ανάλογη προστατευτική υποχρέωση της κρατικής εξουσίας, που προκύπτει τόσο από τις γενικές διατάξεις (Σ. 25 παρ. 1) όσο και από την ειδική διάταξη του Σ. 16 παρ. 1 α' («η ανάπτυξη + η προαγωγή της τέχνης αποτελούν υποχρέωση του κράτους»). Η νομοθετική εξουσία υποχρεούται να λαμβάνει όλα τα απαιτούμενα νομοθετικά μέτρα για την προστασία της τέχνης – η εκτελεστική δεσμεύεται συνταγματικά να ενεργεί προς την κατεύθυνση αυτή (διάφορα διοικητικά μέτρα, π.χ. απονομή καλλιτεχνικών βραβείων, φοροαπαλλαγές σε καλλιτέχνες...κλπ) – η δικαστική να προστατεύει την τέχνη κατά την απονομή δικαιοσύνης.
- 3) Ο συντακτικός νομοθέτης ΔΕΝ αρκείται στην προστασία της τέχνης από το κράτος, ΑΛΛΑ ορίζει ρητώς ότι η ανάπτυξη + η προαγωγή της τέχνης αποτελεί υποχρέωσή του (Σ. 16 παρ. 1 α' – ΔΙΑΣΦΑΛΙΣΤΙΚΗ διάσταση). ΔΕΝ παρέχει δικαστικώς επιδιώξιμη αξίωση, ΑΛΛΑ αποτελεί αναγνώριση της διεκδίκησης αυτής εντός του πλαισίου που διαγράφουν οι συνταγματικές διατάξεις (π.χ. εκλογική διαδικασία, συνδικαλισμός, απεργίες, συναθροίσεις, τοπική αυτοδιοίκηση).

ΑΣΚΗΣΗ

Στο πλαίσιο της γενικής σχέσης ΔΕΝ είναι δυνατή η επιβολή περιορισμών στην ελευθερία της τέχνης, καθώς θα αντιτίθεντο στην ελεύθερη δημοκρατική τάξη. ΔΕΝ είναι επομένως δυνατή η συρρίκνωση του περιεχομένου της με διατάξεις του κοινού δικαίου, στο πλαίσιο της γενικής σχέσης (π.χ. κατάρτιση πίνακα απαγορευμένων έργων τέχνης, απαγόρευση τραγουδιών και ποιημάτων) – τέτοιες επεβάλλοντο ΜΟΝΟ σε δικτατορικά και ανελεύθερα καθεστώτα.

Το Σ. 16 παρ. 1 ορίζει ότι «η τέχνη είναι ελεύθερη», οι δε γενικές ρήτρες νομιμότητα-κοινωνικότητα-χρησιότητα (που προκύπτουν κυρίως από το Σ. 5 παρ. 1 και 25) συνεφαρμόζονται με κάθε άλλο συνταγματικό δικαίωμα και ΔΕΝ χρειάζεται να επαναλαμβάνονται: η άσκηση της ελευθερίας της τέχνης ΔΕΝ επιτρέπεται να υπερβαίνει τα όρια που θέτουν οι ως άνω ρήτρες. Πρόκειται για απλές δεσμεύσεις και επιδράσεις που ΔΕΝ περιορίζουν, ΑΛΛΑ απλώς οριοθετούν την ελευθερία της τέχνης στο πλαίσιο των συνταγματικών ρυθμίσεων. Το ευρύτερο πλαίσιο ανοχής («ποιητική αδεία») ΔΕΝ επιτρέπει την ανατροπή αυτών και των νομοθετικών ρυθμίσεων.

-Ρήτρα της συνταγματικής νομιμότητας: η γενικότερη δράση όλων των κοινωνιών του δικαίου (κρατικών οργάνων + ιδιωτών, επομένως και των καλλιτεχνών) πρέπει να είναι σύμφωνη με το Σύνταγμα και τους συμφωνούς προς αυτό νόμους (ΟΧΙ εξουσία παραβιάσεως αυτών): η ελευθερία της τέχνης ΔΕΝ είναι υπεράνω αυτών, ΟΥΤΕ ο καλλιτέχνης είναι *legibus solutus*. Κάθε καλλιτεχνική δραστηριότητα οφείλει να εναρμονίζεται με όλες τις διατάξεις του κοινού δικαίου που εξειδικεύουν τις συνταγματικές διατάξεις.

-Ρήτρα της κοινωνικότητας: Στο Σύνταγμα ΔΕΝ προβλέπεται ως γενική οριοθέτηση το δημόσιο συμφέρον, άρα ΔΕΝ μπορεί (είναι αντισυνταγματική οποιαδήποτε τέτοια νομοθετική ρύθμιση) να περιορισθεί η ελευθερία της τέχνης δι' επικλήσεώς του. Ο σεβασμός των δικαιωμάτων των άλλων αποτελεί βασική αρχή της συνολικής έννομης τάξης, που πρέπει να τηρείται κατά την άσκηση της ελευθερίας της τέχνης, όπως ορίζεται στο Σ 5 παρ. 1. Η ενεργητική / παθητική ελευθερία της τέχνης οριοθετείται από τα συνταγματικά δικαιώματα των άλλων (π.χ. προσωπικότητα, ιδιοκτησία), όπως προβλέπονται από την κοινή νομοθεσία. Η συνταγματική οριοθέτηση της ελευθερίας της τέχνης οδηγεί στην συνταγματική αναγνώριση της απόλυτης αμυντικής ενέργειας της ελευθερίας αυτής, που επιτάσσεται από το Σ. 25 παρ. 1 γ'.

-Ρήτρα της χρησιότητας: Τα χρηστά ήθη αποτελούν συνταγματική οριοθέτηση της άσκησης της ελευθερίας της τέχνης κατά το Σ. 5 παρ. 1. Η συγκεκριμενοποίηση αυτής της ρήτρας είναι δύσκολη, καθώς αφορά όλο το πλέγμα των διανθρώπινων σχέσεων (π.χ. πορνογράφημα, απεικόνιση βίας...κλπ). Η καλλιτεχνική ελευθερία ΔΕΝ είναι ελευθερία κατάργησης των χρηστών ηθών ή προσβολή θρησκείας: η οριοθέτηση αυτή προέρχεται από διατάξεις του ποινικού δικαίου, κατά γενική νομοθετική αρμοδιότητα περί ποινικής αξιολόγησης και εισαγωγής ποινικού χαρακτήρα οριοθετήσεις που παρέχει το Σ. 7 – ΔΕΝ πρόκειται για εν λευκώ αρμοδιότητα, ΑΛΛΑ υποκειμένη στις συνταγματικές διατάξεις. Μέσω της ρήτρας των χρηστών ηθών, ο συντακτικό νομοθέτης ΔΕΝ παρέχει στον κοινό νομοθέτη εξουσία εισαγωγής ασφυκτικών περιορισμών στην ελευθερία της τέχνης, ως προς την καλλιτεχνική δημιουργία, ΑΛΛΑ ΚΥΡΙΩΣ την έκθεση του έργου τέχνης.

ΕΙΔΙΚΕΣ ΣΧΕΣΕΙΣ & ΠΕΡΙΟΡΙΣΜΟΙ

Σε επίπεδο ειδικών σχέσεων, ΔΕΝ προβλέπεται κανένας περιορισμός στο Σ. 16, ΟΥΤΕ παρέχεται εξουσιοδότηση νόμου. Η τέχνη ανήκει στα ανεπιφύλακτα δικαιώματα, για τα οποία το Σύνταγμα ΔΕΝ προβλέπει ρητά κάτι τέτοιο. ΩΣΤΟΣΟ, αναφορικά με ΜΗ- ρητούς ειδικούς περιορισμούς, η καλλιτεχνική ελευθερία υπόκειται στους περιορισμούς που επιβάλλονται από την αιτιώδη συνάφεια στο πλαίσιο ειδικών σχέσεων.

- ✓ ΔΕΝ είναι επιτρεπτός ο περιορισμός της τέχνης στο πλαίσιο της ποινικής σχέσης, κατά το μέτρο που αυτό ΔΕΝ επιβάλλεται από την αιτιώδη συνάφεια: οι κρατούμενοι απολαύουν ελευθερία της τέχνης.
- ✓ ΔΕΝ μπορεί να ανασταλεί η ελευθερία της τέχνης επί καταστάσεως πολιορκίας.
- ✓ Η ελευθερία της τέχνης προσαρμόζεται θεσμικά στο πλαίσιο σύμβασης για την δημιουργία έργου τέχνης. Ο αντισυμβαλλόμενος δικαιούται να αξιώσει την δημιουργία έργου σύμφωνα με τις επιθυμίες του, καταβάλλοντας το συμφωνηθέν τίμημα.

ΕΦΑΡΜΟΓΕΣ & ΣΥΓΚΡΟΥΣΕΙΣ: Κατά την άσκηση της ελευθερίας της τέχνης στο γενικό / ειδικό επίπεδο, εμφανίζονται διάφορες πραγματικές συγκρούσεις (ΟΧΙ νομικές) με άλλα συνταγματικά δικαιώματα + αγαθά.

- ✓ Η ελευθερία της τέχνης ΔΕΝ παρέχει εξουσία προσβολής περιουσιακών δικαιωμάτων (π.χ. της ιδιοκτησίας των άλλων) και ΔΕΝ μπορεί να ασκείται εις βάρος της ιδιοκτησίας των άλλων (π.χ. εικονογράφηση ξένου τοίχου).
- ✓ Η καλλιτεχνική ελευθερία ΔΕΝ παρέχει εξουσία προσβολής της προσωπικότητας των άλλων. Από την συνδυασμένη ερμηνεία Σ. 16 παρ. 1 α' + 5 παρ. 2 α', προκύπτει ότι η τιμή των άλλων (ως δικαίωμα αυτών, Σ. 5 παρ. 1) οριοθετεί την ελευθερία της τέχνης. ΔΕΝ είναι ελευθερία εξευτελισμού και απαξίωσης της θρησκείας ή πατρίδας των άλλων (π.χ. ΔΕΝ είναι δυνατός ο –με την επίκληση της ελευθερίας της τέχνης- εξευτελισμός αντίστοιχων συμβόλων / θρησκείας / θρησκευτικής πίστης), καθόσον αντίκειται στην ρήτρα σεβασμού των δικαιωμάτων των άλλων και των άλλων δύο ρητρών.
- ✓ Στο πλαίσιο της γενικής σχέσης μεταξύ των πολιτών ανήκει το ερώτημα των σχέσεων ελευθερίας της τέχνης και θρησκευτικής ελευθερίας και τίθεται το ζήτημα της προσβολής της θρησκευτικής συνείδησης μέσω έργων τέχνης. Η τέχνη δικαιούται να προκαλεί ή ίσως και να ενοχλεί, ως ΜΗ- ευχάριστη. Σε καμμία περίπτωση ΔΕΝ δικαιούται ο καλλιτέχνης να προσβάλλει με την καλλιτεχνική του δημιουργία οποιαδήποτε θρησκεία.

Ένα έργο τέχνης μπορεί πράγματι να γίνει προκλητικό, σε περίπτωση που εμπλέκεται με θρησκευτικά ή και εθνικά σύμβολα. Το όριο τίθεται από αντικειμενικά κριτήρια, που απορρέουν από τον σεβασμό που αξιώνει κάθε θρησκεία. Πάντως η προσβολή της θρησκείας ΔΕΝ συνιστά προσβολή της προσωπικότητας. Η αντιμετώπισή της βασίζεται στο Σ. 13, ΟΧΙ στο Σ. 5.

• ΠΑΡΑΓΓΕΛΙΑ ΕΡΓΟΥ ΤΕΧΝΗΣ

Ιδιωτικές συμφωνίες ΔΕΝ είναι δυνατόν να καταργούν τις συνταγματικές διατάξεις: η ελευθερία των συμβάσεων ΔΕΝ μπορεί να καταργεί την ελευθερία της τέχνης. Το Σύνταγμα κατοχυρώνει και την ελευθερία της τέχνης και των συμβάσεων -ΟΧΙ ως αλληλοσυγκρουόμενα, ΑΛΛΑ- ως αρμονικά ασκούμενα δικαιώματα. Η ελευθερία της τέχνης, ως συνταγματικό δικαίωμα, κατοχυρώνεται σε όλα τα επίπεδα ζωής, άρα και στον συναλλακτικό χώρο. Αντικείμενο της σύμβασης ΔΕΝ μπορεί να είναι το ίδιο το περιεχόμενο της ελευθερίας της τέχνης. ΑΝΤΙΘΕΤΑ, το προϊόν της τέχνης –ως πράγμα- περιέχει οικονομική αξία και είναι εμπορεύσιμο αγαθό, δηλαδή θεμιτή παροχή. Η ελευθερία της τέχνης είναι ελευθερία της δημιουργίας, ελευθερία του καλλιτέχνη και ελευθερία των άλλων να προτιμούν και να αναλαμβάνουν ένα συγκεκριμένο είδος αυτής. ΔΕΝ πρόκειται επομένως για ζήτημα σύγκρουσης δικαιωμάτων, ΑΛΛΑ πρέπει να εντοπισθεί το περιοριζόμενο δικαίωμα και η σχέση εντός της οποίας ασκείται και η τυχόν ύπαρξη αιτιώδους συνάφειας.

Επί νόμιμης συμβάσεως μεταξύ ζωγράφου και πελάτη, η ελευθερία τέχνης του ζωγράφου περιορίζεται με τον σχετικό όρο: η συμβατική υποχρέωση δημιουργίας πίνακα συγκεκριμένης τεχνοτροπίας αποτελεί πράγματι συρρίκνωση + δέσμευση του γενικού περιεχομένου της ελευθερίας της τέχνης, ως καλλιτεχνικής δημιουργίας. ΔΕΝ πρόκειται για προσβολή, ΑΛΛΑ για απλό περιορισμό θεμελιώδους δικαιώματος, καθώς αποτελεί αντικειμενικά αναγκαίο όρο για την εκπλήρωση θεμιτής παροχής > βρίσκεται σε σχέση αντικειμενικής αιτιώδους συνάφειας με το αντικείμενο της σύμβασης = την φύση + το περιεχόμενο της θετικής παροχής. Εδώ, η άσκηση του συνταγματικού δικαιώματος κατοχυρωμένης ελευθερίας της τέχνης ΔΕΝ ασκείται στο ευρύτερο πλαίσιο της γενικής διαπροσωπικής σχέσης, ΑΛΛΑ μιας ειδικότερης διαπροσωπικής σχέσης κατά την ελευθερία των συμβάσεων. Η συμβατική υποχρέωση του ζωγράφου αντιστοιχεί στην συμβατική υποχρέωση του πελάτη να καταβάλει το ποσό που συμφωνήθηκε: πρόκειται για αμοιβαίους απλούς περιορισμούς, ως αναγκαίους όρους για την εκπλήρωση παροχής-αντιπαροχής, άρα ΔΕΝ υπάρχει ζήτημα σύγκρουσης της σύμβασης προς την αντίστοιχη συνταγματική διάταξη – ΧΩΡΙΣ να θίγεται αμυντικό δικαίωμα του ζωγράφου εκ της επεμβάσεως.

Στο συνταγματικό κείμενο ΔΕΝ περιέχεται ρητός, *expressis verbis* περιορισμός της ελευθερίας της τέχνης στην συγκεκριμένη σχέση. ΟΜΩΣ το Σύνταγμα, κατοχυρώνοντας και την ελευθερία της τέχνης (Σ. 16 παρ. 1) και τις συμβατικές σχέσεις, επιβάλλει την θεσμική προσαρμογή της ελευθερίας της τέχνης μέσα στο πλαίσιο της συγκεκριμένης σχέσης. Απαραίτητο είναι να ερευνηθεί η ύπαρξη αιτιώδους συνάφειας, δηλαδή αν υπάρχουν –βάσει της «αρχής του αιτιώδους των περιορισμών- ΜΗ- ρητοί περιορισμοί.

ΑΛΛΟ είναι πάντως το ζήτημα κατά πόσο μπορεί να εξαναγκασθεί ο καλλιτέχνης με συμβατικό όρο να δημιουργήσει οποιοδήποτε έργο τέχνης κατά τους κανόνες συγκεκριμένης τεχνοτροπίας. Η συμβατική δέσμευση ΔΕΝ είναι εκ των πραγμάτων δυνατή όταν το έργο τέχνης είναι αποτέλεσμα ανθρώπινης καλλιτεχνικής δημιουργικής δύναμης, κι ΟΧΙ αποτέλεσμα συμβατικής δέσμευσης. Επομένως, επί παραγγελίας έργου τέχνης, η εκπλήρωση της σύμβασης βρίσκεται πάντοτε κάτω από τον όρο της αντικειμενικής δυνατότητας / αδυναμίας του καλλιτέχνη να δημιουργήσει πράγματι σύμφωνα με τους όρους της σύμβασης. Η τελική αδυναμία του καλλιτέχνη αποτελεί λόγο λύσης της σύμβασης και επιστροφής της καταβολής, ΧΩΡΙΣ δικαίωμα άλλης αποζημίωσης.

ΘΡΗΣΚΕΙΑ

Η θρησκεία και το θρησκευτικό πιστεύω κατέχει ιδιαίτερη θέση στην ζωή του ανθρώπου. Από την εποχή της Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας εξαπολύθηκαν άγριοι διωγμοί κατά των χριστιανών, ενώ δεν λείπουν από την ιστορία και οι θρησκευτικοί πόλεμοι. Η θρησκευτική ζωή αποτελεί μερικότερο τμήμα της κοινωνικής ζωής του ανθρώπου: στον θρησκευτικό χώρο έχουν αναπτυχθεί θεσμοί και ασκούνται σύμφωνα δικαιώματα (θρησκευτική ελευθερία, ελευθερία λατρείας...κλπ) και διάφορα άλλα συνταγματικά δικαιώματα που προσλαμβάνουν έντονο θρησκευτικό περιεχόμενο (π.χ. θρησκευτικός τύπος, θρησκευτικά σωματεία, θρησκευτικές συναθροίσεις).

Κεντρική έννοια του θρησκευτικού χώρου είναι η θρησκεία, και βασικός θρησκευτικός θεσμός η Εκκλησία. Βασική αρχή του θρησκευτικού χώρου είναι η ανεξιθρησκία, εκ της οποίας απορρέουν ατομικά συνταγματικά δικαιώματα: η θρησκευτική ελευθερία ενός εκάστου φορέως. Η θρησκεία αφορά στην πνευματική υπόσταση του ανθρώπου. Η ελευθερία της θρησκείας διακρίνεται σε αντικειμενική (ανεξιθρησκεία) + υποκειμενική (θρησκευτική ελευθερία).

Όλα τα προηγούμενα ελληνικά Συντάγματα περιέχουν διατάξεις αναφερόμενες στην ρύθμιση των σχέσεων Πολιτείας-Εκκλησίας. Στο ισχύον Σύνταγμα, ρυθμίζεται στο άρθρο 3. Διατάξεις του κοινού δικαίου ρυθμίζουν τα θέματα εκκλησιαστικής περιουσίας, τις σχέσεις κράτους-πολίτη, τον Καταστατικό Χάρτη της Εκκλησίας...κλπ. Ο θρησκευτικός χώρος ρυθμίζεται από την Οικουμενική Διακήρυξη Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, την Ε.Σ.Δ.Α., τον Χάρτη Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ε.Ε. και άλλα εθνικά Συντάγματα.

ΔΙΠΛΗ ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΙΚΗ ΠΡΟΣΤΑΣΙΑ

Θρησκευτική ελευθερία και ανεξιθρησκεία διαφέρουν και ομοιάζουν, κατά το ότι εκφράζουν η 1^η την αντικειμενική / η 2^η την υποκειμενική πλευρά του ίδιου αντικειμένου. ΔΕΝ μπορεί να υπάρξει η μία ΔΙΧΩΣ την άλλη. Κατά το Σ. 13 παρ. 2, «κάθε γνωστή θρησκεία είναι ελεύθερη θρησκεία»: το Σύνταγμα κατοχυρώνει την ελευθερία της θρησκείας ως αντικειμενικό κανόνα δικαίου-αρχή (αρχή ανεξιθρησκείας = είναι ελεύθερη και ανεκτή οποιαδήποτε διδασκαλία-πίστη-λατρεία σε οποιοδήποτε δόγμα, με αντίστοιχη οργάνωση των πιστών και ύπαρξη τόπων λατρείας) + ατομικό δικαίωμα-εξουσία υπέρ ενός εκάστου φορέως (θρησκευτική ελευθερία, όπως απορρέει από την αντικειμενική αρχή της ανεξιθρησκείας).

Η ελευθερία της θρησκείας αποτελεί θετική, δεσμευτική συνταγματική αρχή (ΟΧΙ προγραμματική πρόταση). Ως ισχύον δίκαιο, εφαρμόζεται άμεσα και ΔΕΝ είναι απαραίτητη η μεσολάβηση διάταξης νόμου. Κατά το Σ. 110 παρ. 1, το Σ. 13 παρ. 1 ΔΕΝ αναθεωρείται (ανήκει στο «αιώνιο Σύνταγμα») / ΟΥΤΕ υπόκειται σε αναστολή ισχύος (Σ. 48). Σχετική είναι η αυστηρότητα των παρ. 2-5, που αναθεωρούνται κατά την προβλεπόμενη διαδικασία. Υποκείμενη στην αρχή της τυπικής ισοδυναμίας, έχει την ΙΔΙΑ τυπική δύναμη με όλες τις άλλες συνταγματικές διατάξεις: ΔΕΝ είναι δυνατή η στάθμιση της θρησκευτικής ελευθερίας ΜΕ οποιοδήποτε άλλο δικαίωμα.

Οι αναφερόμενες στην ρύθμιση του θρησκευτικού φαινομένου διατάξεις του ελληνικού Συντάγματος είναι διάσπαρτες: η σύνδεση Συντάγματος-θρησκείας απαντά ήδη στο προοίμιο του Συντάγματος, με την επίκληση της «Αγίας Ομοουσίας και Αδιαιρέτου Τριάδους». Το Σ. 3 αναφέρεται στις σχέσεις Εκκλησίας-Πολιτείας – μνεία του οποίου γίνεται στο Σ. 72 παρ. 1. Το Σ. 13 αναφέρεται στην θρησκευτική ελευθερία, το Σ. 16 παρ. 2 στην «ανάπτυξη της θρησκευτικής συνείδησης» ως αποστολής της παιδείας. Το Σ. 33 παρ. 2 προβλέπει θρησκευτικό όρκο χριστιανικού τύπου για τον Π.τ.Δ. / το Σ. 59 παρ. 1 προβλέπει για τους βουλευτές. Το Σ. 18 παρ. 8 αναφέρεται στην ιδιοκτησία των Πατριαρχείων και το Σ. 105 στο ειδικό καθεστώς του Αγίου Όρους. Η αρχή της ελευθερίας της θρησκείας (Σ. 13 παρ. 2) τελεί ως προς τις παραπάνω διατάξεις σε σχέση γενικού-ειδικού: το περιεχόμενο της γενικής διάταξης συνεφαρμόζεται ΕΦΟΣΟΝ επαναλαμβάνεται από την ειδική ή ΔΕΝ ορίζεται κάτι σχετικό. Αντίθετα, αποκλείεται το περιεχόμενο της γενικής διάταξης ΜΟΝΟ στις περιπτώσεις εκείνες + κατά το μέτρο που η ειδική διάταξη ορίζει διαφορετικά.

ΤΟ ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΟ ΣΥΣΤΗΜΑ

Στην αντικειμενική διάσταση της νομικής προστασίας της θρησκείας υπάγονται (πέραν της αρχής της ανεξιθρησκείας) το σύνολο των οργανωτικών κανόνων που αφορούν την Εκκλησία και τις σχέσεις κράτους-Εκκλησίας, το σύνολο των εκκλησιαστικών θεσμών. Οι κανόνες αυτοί σχηματοποιούν ένα «θρησκευτικό σύστημα», μέσα στο οποίο διαμορφώνονται τα υποκειμενικά δικαιώματα του θρησκευτικού χώρου + προσδιορίζεται το περιεχόμενο της θρησκευτικής ελευθερίας. ΔΥΟ είναι τα βασικά συστήματα, που γεννήθηκαν εκ διαφορετικών ιστορικών αιτιών: της επικρατούσας θρησκείας + του απόλυτου διαχωρισμού.

1) ΣΥΣΤΗΜΑ ΤΗΣ ΕΠΙΚΡΑΤΟΥΣΑΣ ΘΡΗΣΚΕΙΑΣ

«Επικρατούσα θρησκεία» = εκείνη στην οποία πιστεύει ο μεγαλύτερος αριθμός των πολιτών, αποτελώντας ως εκ τούτου την επίσημη θρησκεία του κράτους. Αναπτύχθηκε κυρίως στην Ευρώπη. Όλες οι εκκλησίες είναι νομικά ισότιμες, ΠΛΗΝ ΟΜΩΣ η επικρατούσα απολαμβάνει ορισμένων προνομίων, ως 1^η μεταξύ ίσων, για λόγους ιστορικούς + πρακτικούς. Αυτή τελεί σε ιδιάζουσα σχέση προς το κράτος: από νομικής απόψεως, ΔΕΝ κατέχει ανώτερη θέση σε σύγκριση με τις άλλες αναγνωριζόμενες θρησκείες, επομένως ΔΕΝ έρχεται σε αντίθεση με την αρχή της ίσης μεταχείρισης όλων των θρησκειών. Κι εδώ υφίσταται διαχωρισμός κράτους-εκκλησίας, αφού η εκκλησία ΔΕΝ διαθέτει αρμοδιότητες αναγόμενες στην Διοίκηση του κράτους. Η εκκλησία αυτοδιοικείται επί τη βάση κανόνων που θέτει η Πολιτεία. Το Σύνταγμα (Σ. 3 παρ. 1) ορίζει ότι επικρατούσα θρησκεία στην Ελλάδα είναι αυτή της Ανατολικής Ορθόδοξης Εκκλησίας του Χριστού. Η κατάργηση επομένως αυτού μέσω της κοινής νομοθεσίας ΔΕΝ είναι δυνατή, καθώς απαιτείται συνταγματική αναθεώρηση.

2) ΣΥΣΤΗΜΑ ΤΟΥ ΑΠΟΛΥΤΟΥ ΔΙΑΧΩΡΙΣΜΟΥ

ΔΕΝ υπάρχει επικρατούσα θρησκεία, καθώς καταργούνται οι δεσμοί πολιτείας-εκκλησίας. Αναπτύχθηκε στην Αμερική μετά τους θρησκευτικούς διωγμούς στην Ευρώπη, ως αντίδραση σε αυτούς.

ΦΟΡΕΙΣ του συνταγματικού δικαιώματος θρησκείας είναι ΟΛΑ τα φ.π. – ΕΞΑΙΡΕΣΕΙΣ επιτρέπονται όπου προβλέπεται από το διεθνές δίκαιο. Επίσης κατοχυρώνεται υπέρ ν.π. (Ν.Π.Δ., Ν.Π.Ι.Δ.) + ενώσεων προσώπων: αυτά ΔΕΝ μπορούν να είναι φορείς θρησκευτικής συνείδησης με την εσωτερική της κατεύθυνση (εσωτερική θρησκευτική ελευθερία), ΑΛΛΑ μπορεί να είναι φορείς της έκφρασης και εκδήλωσης των θρησκευτικών πεποιθήσεων (εξωτερική). Ως ΑΜΥΝΤΙΚΟ, το δικαίωμα στην θρησκεία κατοχυρώνεται ως πανανθρώπινο δικαίωμα. Η θρησκευτική ελευθερία είναι δικαίωμα απαράγραπτο και αναπαλλοτρίωτο, ΜΗ- επιδεχόμενο (γενικής για το μέλλον) παραίτησης. Αυτό άλλωστε θα ήταν ασυμβίβαστο προς την ρητή προστατευτική υποχρέωση του κράτους (Σ. 2 παρ. 1 και 25 παρ. 1). Η ελευθερία αυτή ανήκει στα προσωπικά-ανθρώπινα δικαιώματα, περικλείουσα ανθρώπινη αξία > ΔΕΝ επιδέχεται ΟΥΤΕ ειδική παραίτηση.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΟ

«Θρησκεία» = η (γνωστή) πίστη + λατρεία του θείου. Είναι ένα σύνολο γνωστών λατρευτικών πράξεων (corpus) + δοξασιών (animus), αναφερομένου στην υπόσταση του θείου. Corpus αποτελεί η λατρεία + animus το δόγμα. Γίνεται αναφορά στο θείο (πραγματικό προσδιορισμός) + τον «γνωστό» χαρακτήρα (νομικός προσδιορισμός).

Η θρησκεία είναι το προστατευόμενο (δια του δικαιώματος) αγαθό, το αντικείμενο του δικαιώματος θρησκευτικής λατρείας. Εμπεριέχεται στον πυρήνα αυτού και προσδιορίζει το ουσιαστικό αντικείμενο και την έκταση της εκπορευόμενης εκ του δικαιώματος εξουσίας του δικαιούχου. Η θρησκεία αποτελεί πραγματικό αγαθό, που ο συντακτικός νομοθέτης ανάγει σε έννομο και συνταγματικό. Έχει υλική (corpus) + πνευματική (animus) υπόσταση > δισυπόστατη, ΑΛΛΑ υπερέχει το ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΟ στοιχείο ! Ό,τι αποτελεί θρησκεία (λατρεία + δόγμα) υπάγεται στο προστατευτικό περιεχόμενο της θρησκευτικής ελευθερίας και προστατεύεται από την συνταγματική διάταξη. Αντίθετα, ό,τι ΔΕΝ αποτελεί θρησκεία ευρίσκεται ΕΚΤΟΣ του προστατευτικού κύκλου και του ρυθμιστικού περιεχομένου και ΔΕΝ προστατεύεται με την θρησκευτική ελευθερία. Η υπακοή στο θείο εκδηλώνεται με θρησκευτικές πράξεις ή συμπεριφορές + κοινές ΜΗ- λατρευτικές πράξεις. Απαραίτητη είναι εδώ η διάκριση γενικότερων πράξεων με τις οποίες εκφράζεται ο σεβασμός προς το θείο (έμμεσο αντικείμενο) + εκείνων που αποτελούν υλοποίηση του δόγματος ή άσκηση λατρείας (άμεσο αντικείμενο). Στο περιεχόμενο της συνταγματικά προστατευόμενης θρησκείας ανήκει η διδασκαλία για την υπόσταση του θείου, ΟΧΙ άλλες θέσεις για άλλα ζητήματα (π.χ. πολυγαμία, ενδυμασία).

CORPUS + ANIMUS

- 1) «ΛΑΤΡΕΙΑ» = μορφή ανθρώπινης συμπεριφοράς, σύνολο μερικότερων ενεργειών του ανθρώπου που –κατά την αντίληψη του ενεργούντος και σύμφωνα με το δόγμα στο οποίο πιστεύει– εκδηλώνουν την πίστη του προς το θείο. Αποτελεί την τελετουργική εξωτερική (corpus) του θρησκευτικού πιστεύω (animus), σύμφωνα με τα τελετουργικά πρότυπα του συγκεκριμένου θρησκευτικού δόγματος. Οι πράξεις λατρείας-τελετουργική διαδικασία-χρήση θρησκευτικών συμβόλων αποτελούν την υλική πλευρά της θρησκευτικής πίστης. Ο συντακτικός νομοθέτης αναφέρεται ειδικά στην θρησκευτική λατρεία, την οποία προστατεύει + οριοθετεί. Κατά το Σ. 13 παρ. 2, κάθε γνωστή θρησκεία είναι ελεύθερη – τα δε σχετικά με την λατρεία της τελούνται ανεμπόδιστα υπό την προστασία των νόμων. Η άσκηση της λατρείας ΔΕΝ επιτρέπεται να προσβάλλει την δημόσια τάξη / τα χρηστά ήθη. Το corpus του συνταγματικού αγαθού της θρησκείας είναι η θρησκευτική υλική δράση των πιστών, με την οποία εκδηλώνεται η πίστη τους προς συγκεκριμένο θρησκευτικό δόγμα.

2) Το θρησκευτικό ΔΟΓΜΑ, η θρησκευτική διδασκαλία αποτελεί το *animus* του συνταγματικού αγαθού της θρησκείας, το ουσιαστικό πνευματικό περιεχόμενο. Έτσι λοιπόν η θρησκεία είναι ένα σύνολο δοξασιών αναφερομένων στην υπόσταση του θείου > είναι θεωρία, σύνολο δοξασιών-αντιλήψεων, οργανωμένη θεωρία και ιδεολογία. Οι περισσότερες θρησκευτικές θεωρίες απαντούν σε διάφορα μεταφυσικά προβλήματα (π.χ. μετά θάνατον ζωή), δίνοντας πολλές φορές πρακτικές οδηγίες για την ανθρώπινη συμπεριφορά . έτσι, αποτελούν έναν φιλοσοφικό + πρακτικό οδηγό τρόπου ζωής.

Εννοιολογικό προσδιορισμό της διάκρισης θρησκευτικών # άλλων θεωριών και ιδεολογιών αποτελεί το αντικείμενό τους, όπως προκύπτει από την φύση και το περιεχόμενό τους > αναφέρονται στο θείο, την ύπαρξη καλής ανώτερης δύναμης, του Θεού. ΔΕΝ αποτελούν θρησκεία οι θεωρίες καιπίστεις που αναφέρονται σε κακές ανώτερες δυνάμεις (π.χ. μαγεία, σατανισμός), άρα ΔΕΝ τίθεται ζήτημα προστασίας τους από το Σ. 13.

Υπό νομική-συνταγματική έννοια (που είναι στενότερη της πραγματικής), «θρησκεία» είναι ένα σύνολο προσιτών δοξασιών, ΧΩΡΙΣ κρυφά δόγματα και λατρείες, αναφερόμενων στην υπόσταση του θείου. Το Σύνταγμα κατοχυρώνει την ελευθερία των γνωστών θρησκειών (ΟΧΙ όλων !). Έτσι, ο συντακτικός νομοθέτης ανάγει τον «γνωστό» χαρακτήρα σε νομικό εννοιολογικό προσδιορισμό της θρησκείας. Ελεύθερη είναι κάθε γνωστή θρησκεία = αντικειμενικά φανερή, προσιτή σε ΟΠΟΙΟΝ (στον καθένα που) θέλει να την γνωρίσει, έχουσα φανερά δόγματα και σκοπούς, φανερή οργάνωση και τρόπους λατρείας. Αντίθετα, ΔΕΝ είναι γνωστή η θρησκεία που έχει απόκρυφα δόγματα / κρυφές πτυχές / αόρατη οργανωτική δομή και ιεραρχία / προϋποθέτει μύηση. Η αναγνώριση της ελευθερίας της θρησκείας ΔΕΝ αποκλείει την κρατική εποπτεία: οι λειτουργοί όλων των γνωστών θρησκειών υπόκεινται στην ίδια εποπτεία της πολιτείας + τις ίδιες υποχρεώσεις απέναντί της, όπως και αυτοί της επικρατούσας (Σ. 13 παρ. 3).

ΔΙΑΚΡΙΣΕΙΣ

Δύο μορφές θρησκείας είναι ο πολυθεϊσμός (το θείο εκλαμβάνεται κατά τρόπο πληθυντικό) / μονοθεϊσμός (σε ενικό αριθμό).

Στο γενικό περιεχόμενο της συνταγματικής προστασίας της θρησκείας ανήκει κατ' αρχήν η διασύνδεσή της με την ισότητα. Ο συντακτικός νομοθέτης προστατεύει ρητά και τις δύο, καθιερώνοντας την αρχή απαγόρευσης των θρησκευτικών διακρίσεων (Σ. 13 παρ. 1 β', 5 παρ. 2 α').

Η κατοχύρωση της θρησκευτικής ελευθερίας ΔΕΝ θα μπορούσε άλλωστε να είναι αποτελεσματική ΧΩΡΙΣ την διασφάλιση της θρησκευτικής ισότητας > συνδέονται άρρηκτα (η θρησκευτική ελευθερία αναφέρεται και στην θρησκευτική ισότητα), αποτελώντας τα μητρικά θεμελιώδη δικαιώματα του θρησκευτικού χώρου, από τα οποία πηγάζουν τα μερικότερα θρησκευτικά συνταγματικά δικαιώματα.

ΕΞΟΥΣΙΑ

Η θρησκευτική ελευθερία είναι ΘΕΤΙΚΗ (ως ατομικό δικαίωμα, παρέχει στο άτομο τη νομική δυνατότητα να πιστεύει και να λατρεύει οποιοδήποτε δόγμα, αποκαλύπτοντας και διαδίδοντας την θρησκευτική του πίστη > *stricto sensu* ελευθερία της θρησκευτικής συνείδησης-δράσης-λατρείας > μερικότερες μορφές θρησκευτικής δράσης ειδικά ρυθμιζόμενες από το ισχύον Σύνταγμα αποτελούν η λατρεία και ο προσηλυτισμός)/ ΑΡΝΗΤΙΚΗ (ελευθερία να ΜΗΝ πιστεύει ο άθεος σε συγκεκριμένο θρησκευτικό δόγμα/ ύπαρξη καλής ανώτερης δύναμης ή να απέχει από οποιαδήποτε θρησκευτική δράση ή λατρεία = ΜΗ- αποκάλυψη του θρησκευτικού του πιστεύω).

Έχει ΕΝΕΡΓΗΤΙΚΗ (υπέρ θρησκευτικού δόγματος ενεργοποίηση του ατόμου) / ΠΑΘΗΤΙΚΗ (εν στενή εννοία εκτέλεση των θρησκευτικών καθηκόντων) μορφή.

Η θρησκευτική ελευθερία διακρίνεται σε ΕΣΩΤΕΡΙΚΗ (ελευθερία της θρησκευτικής συνείδησης = ενδιάθετη πίστη του εσωτερικού κόσμου του ανθρώπου προς οποιοδήποτε δόγμα για την υπόσταση του θείου – απαραβίαστη - Σ. 13 παρ. 1 – ΔΕΝ μπορεί να ελεγχθεί) / ΕΞΩΤΕΡΙΚΗ (ελευθερία της θρησκευτικής έκφρασης = η προς τα έξω εκδήλωση των θρησκευτικών πεποιθήσεων, Σ. 13 παρ. 2). Αυτές οι 2 επιμέρους ελευθερίες συναποτελούν την υποκειμενική θρησκευτική ελευθερία. Το Σύνταγμα προστατεύει κάθε μερικότερη έκφανση της θρησκευτικής δράσης, της οποίας η νομική θεμελίωση στοιχειοθετείται στις ειδικότερες διατάξεις των θεμελιωδών δικαιωμάτων + στις αντικειμενικές θρησκευτικές αρχές του Σ. 13 και στην ελευθερία της θρησκευτικής συνείδησης.

Η γενικότερη ενιαία υποκειμενική θρησκευτική ελευθερία (της θρησκευτικής συνείδησης) εμφανίζεται ως 2 μερικότερες εξουσίες: πνευματική θρησκευτική ελευθερία (*animus*, με πνευματικό χαρακτήρα και περιεχόμενο) + την υλική θρησκευτική ελευθερία (*corpus*, την θρησκευτική δράση και λατρεία, σύνολο των θρησκευτικών ενεργειών).

- **ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ ΔΟΓΜΑΤΟΣ:** Αντικείμενο της πνευματικής θρησκευτικής ελευθερίας είναι το θρησκευτικό πιστεύω, το δόγμα, το *animus* της θρησκείας. Η πνευματική θρησκευτική ελευθερία προσδιορίζεται κατά περιεχόμενο από το δόγμα, γι' αυτό είναι και δογματική ελευθερία (ελευθερία δόγματος) – σε αυτήν περιλαμβάνεται και η ελεύθερη πρόσβαση στην διδασκαλία οποιασδήποτε θρησκείας / η ελευθερία (θετικής-αρνητικής) πίστης σε οποιοδήποτε θρησκευτικό δόγμα και εκδήλωσης του θρησκευτικού πιστεύω. Η προσέγγιση αυτή γίνεται μέσω του ανθρωπίνου πνεύματος, και σε αυτήν περιλαμβάνεται οτιδήποτε αφορά την διασύνδεση πιστού-δόγματος. Η εσωτερική, αθέατη και ενδιάθετη πλευρά της θρησκευτικής συνείδησης (που κατά το Σύνταγμα είναι απαραβίαστη, ως θεμελιώδες δικαίωμα που απορρέει από την αντικειμενική αρχή της ελευθερίας της θρησκείας) αφορά στην πίστη του ανθρώπου σε οποιοδήποτε / κανένα δόγμα, στο δικαίωμα καθενός να πρεσβεύει ή να ΜΗΝ πρεσβεύει κάποιο δόγμα, εκδηλώνοντας ή ΜΗΟ τις οποιοσδήποτε θρησκευτικές πεποιθήσεις του (= αντιλήψεις για την υπόσταση του θείου).
- **ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΗΣ ΔΡΑΣΗΣ & ΛΑΤΡΕΙΑΣ:** Αυτή είναι η υλική θρησκευτική ελευθερία (δράσης + λατρείας). Το περιεχόμενό της προσδιορίζεται από το *corpus* της θρησκείας, την θρησκευτική λατρεία.
«ΜΕΙΚΤΑ ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΑ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΑ»: Τα γενικά συνταγματικά δικαιώματα –ασκούμενα στον θρησκευτικό χώρο για θρησκευτικούς σκοπούς– εμφανίζονται ως θρησκευτικά δικαιώματα (π.χ. ελευθερία του θρησκευτικού λόγου / του θρησκευτικού τύπου: ελευθερία έκφρασης των θρησκευτικών πεποιθήσεων / σύστασης θρησκευτικών ενώσεων ή σωματείων / πραγματοποίησης θρησκευτικών συγκεντρώσεων / θρησκευτικής εκπαίδευσης...κλπ).

ΔΙΑΣΤΑΣΕΙΣ

- 1) Ως γενικό δικαίωμα, η θρησκευτική ελευθερία αναπτύσσει κατ' αρχήν ΑΜΥΝΤΙΚΗ αξίωση κατά του Κράτους + οποιουδήποτε άλλου. Το Σύνταγμα περιέχει την αρχή της θρησκευτικής ισότητας ως απαγόρευση των θρησκευτικών διακρίσεων, όπως ρητώς ορίζεται στο Σ. 13 παρ. 1 β' + το Σ. 5 παρ. 2 β'. Το αμυντικό δικαίωμα της ίσης μεταχείρισης (= αξίωση αποχής από οποιαδήποτε ενέργεια περιέχει διάκριση οφειλομένη στις θρησκευτικές πεποιθήσεις) είναι απόλυτο δικαίωμα και στρέφεται κατά παντός (*erga omnes*, Σ. 25 παρ. 1 γ': «όλοι...απόλυτη προστασία...ΧΩΡΙΣ...» + Σ. 13 παρ. 1 α': «απαρβίαστη»), με αποδέκτες της ενέργειας του αμυντικού δικαιώματος την κρατική + ιδιωτική εξουσία. ΔΕΝ είναι επομένως δυνατός ο αποκλεισμός ατόμων συγκεκριμένης θρησκευτικής τοποθέτησης από εστιατόρια, ξενοδοχεία...κλπ.

Το Σύνταγμα απαγορεύει την προσβολή του δικαιώματος ΑΝΕΞΑΡΤΗΤΩΣ της πηγής του κινδύνου, υποχρεώνοντας οποιονδήποτε να σέβεται + να ΜΗΝ προσβάλλει την θρησκεία και τις θρησκευτικές πεποιθήσεις του άλλου. Η διαπροσωπική ενέργεια του δικαιώματος θρησκείας έχει γενική (Σ. 25 παρ. 1 γ') + ειδική θεμελίωση. Ο συντακτικός νομοθέτης ορίζει ότι η λατρεία κάθε γνωστής θρησκείας πρέπει να ασκείται ΧΩΡΙΣ να παρεμβάλλεται οποιοδήποτε εμπόδιο, ανεξάρτητα και αδιάκριτα της προελεύσεως και της πηγής των κινδύνων.

- 2) Το Σύνταγμα κατοχυρώνει την θρησκευτική ελευθερία + την ελευθερία της λατρείας και ως ΠΡΟΣΤΑΤΕΥΤΙΚΟ δικαίωμα. Κάθε γνωστή θρησκεία είναι ελεύθερη - τα σχετικά με την λατρεία της τελούνται ανεμπόδια ΥΠΟ ΤΗΝ ΠΡΟΣΤΑΣΙΑ ΤΩΝ ΝΟΜΩΝ. Φορέας της απορρεούσης εκ του δικαιώματος στην θρησκεία προστατευτικής αξίωσης είναι ΚΑΘΕ άνθρωπος, ΧΩΡΙΣ διάκριση. Αυτή στρέφεται προς την κρατική εξουσία, που οφείλει να σέβεται + να προστατεύει την θρησκευτική ζωή (προκύπτει από τις γενικές διατάξεις των Σ. 2 παρ. 1, 25 + την ειδική του 5 παρ. 2) > ενεργοποίηση του κράτους για την λήψη όλων των αναγκαίων μέτρων. Στην προστατευτική αυτή αξίωση αντιστοιχεί ανάλογη προστατευτική υποχρέωση της κρατικής εξουσίας (νομοθετική-εκτελεστική-δικαστική). ΔΕΝ αναπτύσσει διαπροσωπική ενέργεια.
- 3) Ο συντακτικός νομοθέτης ΔΕΝ αναγνωρίζει ΕΞΑΣΦΑΛΙΣΤΙΚΟ περιεχόμενο στην θρησκευτική ελευθερία. ΟΜΩΣ αυτό ΔΕΝ σημαίνει ότι ΔΕΝ αναγνωρίζεται συνταγματικώς η διεκδίκηση του εξασφαλιστικού της περιεχομένου, ΑΛΛΑ ΔΕΝ είναι δυνατή η ικανοποίηση της διεκδικητικής αξίωσης με την δικαστηριακή διαδικασία # είναι δυνατή με την εξίσου αποτελεσματική συνταγματική διεκδικητική διαδικασία (π.χ. εκλογές, απεργία, συνδικαλισμός, τοπική αυτοδιοίκηση).

ΑΣΚΗΣΗ

Στο πλαίσιο της γενικής (κυριαρχικής + κοινωνικής) σχέσης εφαρμόζονται οι γενικές ρήτρες, όπως προσδιορίζονται από τα Σ. 5 παρ. 1 και 25. Η άσκηση της θρησκευτικής ελευθερίας, ως μερικότερη έκφραση της ανάπτυξης της προσωπικότητας, είναι ελεύθερη ΕΦΟΣΟΝ ΔΕΝ προσβάλλει τα δικαιώματα των άλλων + ΔΕΝ παραβιάζει το Σύνταγμα και τα χρηστά ήθη. Η καταχρηστική άσκηση της θρησκευτικής ελευθερίας απαγορεύεται. Η γενική ρήτρα των χρηστών ηθών επαναλαμβάνεται και στο Σ. 13 παρ. 2 – το ίδιο και η ρήτρα υπακοής στους νόμους στην παρ. 4.

-Ρήτρα της συνταγματικής νομιμότητας: Μέσω του Σ. 13 παρ. 4 επαναλαμβάνεται (διότι ΗΔΗ θα είχε εφαρμογή, σύμφωνα με το Σ. 5 παρ. 1 α') η υποχρέωση υπακοής στους νόμους, απευθυνόμενη προς τους φορείς της θρησκευτικής ελευθερίας. Οι θρησκευτικές πεποιθήσεις ΔΕΝ αποτελούν λόγο απαλλαγής από τις –προς το κράτος– υποχρεώσεις + της συμμόρφωσης στους νόμους. Η θρησκευτική ελευθερία, ως μερικότερη έκφανση της ανάπτυξης της προσωπικότητας μπορεί να ασκείται ελεύθερα ΕΦΟΣΟΝ ΔΕΝ προσβάλλει την συνταγματική τάξη (Σύνταγμα + σύμφωνα προς αυτό νόμους).

-Ρήτρα της κοινωνικότητας: ΟΧΙ προσβολή των δικαιωμάτων άλλων δια της ασκήσεως της θρησκευτικής ελευθερίας.

-Ρήτρα της χρηστότητας: ΟΧΙ προσβολή των χρηστών ηθών. Επαναλαμβάνεται στο Σ. 13 παρ. 2 β' (θα ίσχυε ούτως ή άλλως, έστω κι αν ΔΕΝ προεβλέπετο *expressis verbis* στο συνταγματικό κείμενο). ΔΕΝ συνιστά περιορισμό, ΑΛΛΑ οριοθέτηση της ελεύθερης άσκησης της θρησκείας.

ΕΙΔΙΚΕΣ ΣΧΕΣΕΙΣ & ΠΕΡΙΟΡΙΣΜΟΙ ΤΗΣ ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΗΣ ΕΛΕΥΘΕΡΙΑΣ

- Η θρησκευτική ελευθερία υπόκειται σε συνταγματικούς ΠΕΡΙΟΡΙΣΜΟΥΣ (ρητά αναφερόμενους στο Σύνταγμα / συναγόμενοι από συστηματική ερμηνεία), που προκύπτουν από την άσκηση του δικαιώματος στους μερικότερους χώρους των διάφορων θεσμών + εννόμων σχέσεων δημοσίου / ιδιωτικού δικαίου. Οι ΜΗ-ρητώς αναφερόμενοι περιορισμοί οφείλουν να υπακούουν στην βασική αρχή του «αιτιώδους» των περιορισμών, ώστε να είναι ανεκτοί.
- Είναι δυνατή η επιβολή περιορισμών + η αναστολή ισχύος ορισμένων συνταγματικών δικαιωμάτων στο πλαίσιο της ειδικής κυριαρχικής σχέσης που δημιουργείται με την ΚΑΤΑΣΤΑΣΗ ΠΟΛΙΟΡΚΙΑΣ (Σ. 48). ΔΕΝ είναι δυνατή η αναστολή ισχύος της θρησκευτικής ελευθερίας κατά την διάρκεια κατάστασης πολιορκίας.
- Η εσωτερική θρησκευτική ελευθερία (ελευθερία θρησκευτικής συνείδησης) ΔΕΝ υπόκειται σε περιορισμούς στο πλαίσιο της ΠΟΙΝΙΚΗΣ ΣΧΕΣΗΣ # ΑΝΤΙΘΕΤΑ η ελευθερία της λατρείας υπόκειται σε περιορισμούς, προσαρμοζόμενη θεσμικά.
- «ΟΡΚΟΣ» = η –με την επίκληση ορισμένου παράγοντος– πραγματοποιούμενη διαβεβαίωση. Το Σύνταγμα αναφέρεται στον όρκο στα Σ. 13 παρ. 5, 59 (βουλευτών), 33 παρ. 2 (Π.τ.Δ.). Η δύναμη που ασκεί ο όρκος ώθησε τον νομοθέτη να τον αξιοποιήσει σε νομικές διαδικασίες. Ζήτημα εγεννήθη όταν αρκετοί που εκλήθησαν στα δικαστήρια αρνήθηκαν να ορκισθούν, επικαλούμενοι όρους θρησκευτικής συνείδησης.

Το ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΟ του όρκου διακρίνεται στην επίκληση (επικλητικό)/ διαβεβαίωση (βεβαιωτικό): ο ορκιζόμενος διαβεβαιώνει κάτι συγκεκριμένο, είτε με όρκο αλήθειας (π.χ. στα δικαστήρια) / πίστης (όταν κάποιος καταλαμβάνει ένα αξίωμα). Η διαβεβαίωση συνοδεύεται από την επίκληση κάποιου παράγοντος, έτσι ώστε να αποκτά μεγαλύτερη ισχύ + κύρος και να γίνεται πιστευτή, εκλαμβανόμενη ως αληθής. Διακρίνεται επίσης ο όρκος σε θρησκευτικό / πολιτικό.

Το Σ. 13 παρ. 1 αφήνει ανοικτό το ζήτημα της **ΟΡΚΟΔΟΣΙΑΣ**, αναθέτοντας την ρύθμιση στον κοινό νομοθέτη: κατ' αρχήν δυνατή η επιβολή όρκου με νόμο, άρα ΔΕΝ υπάρχει αντισυνταγματικότητα > ο νομοθέτης είναι κατ' αρχήν ελεύθερος να επιβάλει όρκο στις περιπτώσεις που ο ίδιος κρίνει ότι –εκ των πραγμάτων– επιβάλλεται ορκοδοσία + να ορίζει το βεβαιωτικό του περιεχόμενο (π.χ. αλήθεια της κατάθεσης / πίστη στο δημοκρατικό πολίτευμα...κλπ). ΔΕΝ μπορεί όμως να καθορίζει το θρησκευτικό περιεχόμενο του όρκου ή να επιβάλλει θρησκευτικό κι ΟΧΙ πολιτικό όρκο. Παράλληλα, ΚΑΝΕΝΑΣ ΔΕΝ μπορεί –επικαλούμενος τις θρησκευτικές πεποιθήσεις του– να αρνηθεί την δόση πολιτικού όρκου.

«ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΟΣ ΟΡΚΟΣ» = η –με την επίκληση του Θεού– διαβεβαίωση για την (ΜΗ-/) αλήθεια γεγονότος ή πράξης ή την τήρηση ορισμένης συμπεριφοράς. Τέτοιος είναι π.χ. ο όρκος των βουλευτών (Σ. 59). Έχει δύναμη επιβολής, καθώς προέρχεται από τον φόβο ότι –σε περίπτωση διαβεβαίωσης αναληθειών– θα επιβληθεί η θεία δίκη (θεοδικία) + την επιβολή των ποινών που συνεπάγεται η ψευδορκία. Με τον (εξαναγκασμό που αφορά στον) όρκο εξωτερικεύεται η θρησκευτική πίστη του ορκιζόμενου + καθίσταται γνωστό το θρησκευτικό του πιστεύω: αποτελεί επομένως εξαίρεση της γενικότερης αρχής της ελευθερίας εκδήλωσης ή ΜΗ- των θρησκευτικών πεποιθήσεων – αυτή είναι συνταγματικά ανεκτή ΜΟΝΟΝ ΕΦΟΣΟΝ αφίεται στον ορκιζόμενο να επιλέξει ΑΝ θα ακολουθήσει τον τύπο του θρησκευτικού όρκου.

«ΠΟΛΙΤΙΚΟΣ ΟΡΚΟΣ» = η –με την επίκληση της τιμής + της συνείδησης (και άλλες επικλήσεις, ΟΧΙ πάντως της θείας δύναμης !)- πραγματοποιούμενη διαβεβαίωση. Γίνεται δεκτό ότι ο όρκος συνδέεται με την γενικότερη συνείδηση, ηθική υπόσταση-ηθικές αναστολές και τον αυτοσεβασμό του ατόμου. Τέτοιος υπάρχει για όσους ΔΕΝ πιστεύουν σε καμία θρησκεία / σε θρησκεία που απαγορεύει τον όρκο / ΔΕΝ θέλουν να φανερώσουν το θρησκευτικό τους φρόνημα. Επομένως, ο κοινός νομοθέτης διαπλάσσει τον πολιτικό όρκο ως υποκατάστατο του θρησκευτικού. ΑΝ ο μάρτυρας ΔΕΝ προβεί στην δήλωση αθεΐας ή θρησκευτικής απαγόρευσης όρκου, ΔΕΝ μπορεί να ορκισθεί στην τιμή + την συνείδησή του – πάντως αυτή η ερμηνεία ΔΕΝ είναι σύμφωνη προς το Σύνταγμα, καθόσον υφίσταται και η ελευθερία για ΜΗ- δήλωση των θρησκευτικών πεποιθήσεων ! Είναι επομένως ορθότερο να γίνει δεκτό ότι ΚΑΙ ΧΩΡΙΣ τις ως άνω δηλώσεις είναι δυνατή η δόση του πολιτικού όρκου.

Ο ορκιζόμενος μπορεί να αρνηθεί να δώσει θρησκευτικό, ΟΧΙ όμως και πολιτικό όρκο !

- «ΠΡΟΣΗΛΥΤΙΣΜΟΣ» = η –με αθέμιτα μέσα (= παράνομη και αποδοκιμαζόμενη) - προσπάθεια διείσδυσης στην θρησκευτική συνείδηση άλλου. Διακρίνεται από τον νόμιμο θρησκευτικό προσεταιρισμό (= προσπάθεια με νόμιμα μέσα μεταβολής του δόγματος άλλων). Είναι η ανθρώπινη συμπεριφορά που έχει ως σκοπό την μεταβολή του θρησκευτικού πιστεύω άλλου (= δράση εναντίον θρησκευτικού δόγματος + υπέρ κάποιου άλλου > θρησκευτικός προσανατολισμός, με θρησκευτικούς σκοπούς + επιδιώξεις). Αποτελεί μορφή θρησκευτικής δράσης και ειδική περίπτωση εκδήλωσης + εξωτερίκευσης των θρησκευτικών πεποιθήσεων. Κατά το Σύνταγμα, ο προσηλυτισμός ΑΠΑΓΟΡΕΥΕΤΑΙ γενικώς (και υπέρ της επικρατούσης θρησκείας !) # ΟΧΙ η μεταβολή του θρησκευτικού πιστεύω (μετάπειση) μέσα στο πλαίσιο της ελεύθερης ανταλλαγής γνώμων και επιχειρημάτων ΧΩΡΙΣ χρήση αθέμιτων μέσων (= χρησιμοποίηση παροχών / υποσχέσεων για υλικές ή ηθικές παροχές / κατάχρηση της απειρίας ή της εμπιστοσύνης ή της εκμετάλλευσης της ανάγκης-πνευματικής αδυναμίας-κουφότητας άλλου > συνιστούν εκβίαση / απάτη ΑΝ με αυτά επιδιώκεται παράνομο περιουσιακό όφελος). Η απαγόρευση του προσηλυτισμού ΔΕΝ συρρικνώνει το περιεχόμενο, ΑΛΛΑ ρυθμίζει συμπεριφορά που βρίσκεται πέρα από το γενικό περιεχόμενο της θρησκευτικής ελευθερίας > πρόκειται επομένως για ΜΗ- γνήσιο, οιονεί περιορισμό: η άσκηση των θρησκευτικών δικαιωμάτων είναι ελεύθερη, ΟΜΩΣ σε αυτή ΔΕΝ περιλαμβάνεται και ο προσηλυτισμός (αυτονομήθηκε λεκτικά από τις γενικές ρήτρες + ρυθμίζεται με ειδική διάταξη). Επομένως εφαρμόζεται η γενική ρήτρα και υλοποιείται το περιεχόμενό της, εξειδικευόμενο μέσα από την ειδική ρύθμιση.
- ΑΝΤΙΡΡΗΣΙΕΣ ΣΥΝΕΙΔΗΣΗΣ: Η συνταγματική κατοχύρωση της θρησκευτικής ελευθερίας ΔΕΝ αποτελεί λόγο άρνησης εκπλήρωσης υποχρεώσεων: ΚΑΝΕΝΑΣ ΔΕΝ μπορεί –εξαιτίας των θρησκευτικών του πεποιθήσεων- να απαλλαγεί από την εκπλήρωση των υποχρεώσεων προς το κράτος/ να αρνηθεί να συμμορφωθεί στους νόμους (Σ. 13 παρ. 4). Κατά την αναθεώρηση του 2001, προσετέθη ερμηνευτική δήλωση στο Σ. 4 («η διάταξη της παρ. 6 ΔΕΝ αποκλείει την δια νόμου πρόβλεψη υποχρεωτικής προσφοράς άλλων υπηρεσιών εντός / εκτός των ενόπλων δυνάμεων, από όσους έχουν τεκμηριωμένη αντίρρηση συνείδηση για την εκτέλεση ένοπλης ή γενικά στρατιωτικής υπηρεσίας > «ΕΝΝΑΛΑΚΤΙΚΗ ΘΗΤΕΙΑ».

- **ΑΝΑΓΡΑΦΗ ΤΟΥ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΟΣ ΣΤΙΣ ΤΑΥΤΟΤΗΤΕΣ:** Το 1986 εισήχθη η προαιρετική αναγραφή του θρησκειύματος στο δελτίο ταυτότητας, το 1991 επανεκατέστη υποχρεωτική. Κατά τον ν. 2472/1997, απαιτείται η συγκατάθεση του προσώπου για την συλλογή + επεξεργασίας των ευαίσθητων δεδομένων (π.χ. θρησκευτικές πεποιθήσεις), κι ακολούθως υπεστηρίχθη η κατάργηση της αναγραφής του θρησκειύματος στο δελτίο ταυτότητας (με το επιχείρημα ότι, ως νεώτερος νόμος, καταργεί τον παλαιότερο του 1991). ΟΜΩΣ ο νεώτερος γενικός νόμος ΔΕΝ καταργεί τον παλαιότερο ειδικό, καθώς απαιτείται νέα ΕΙΔΙΚΗ ρύθμιση (“lex posterior generalis NON derogate legi priori speciali”).
- **ΕΚΚΛΗΣΙΑ:** Η ΕΚΚΛΗΣΙΑ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ –όπως και οι Μητροπόλεις, οι ενορίες και οι Μονές- είναι Ν.Π.Δ.Δ. . Η περιουσία των εκκλησιαστικών Ν.Π. χαίρει ιδιαίτερης νομικής προστασίας. Η Ελληνική Εκκλησία είναι αυτοδιοικούμενος οργανισμός, διοικούμενος (κατά το Σ. 3) από την Ιερά Σύνοδο των εν ενεργεία Αρχιερέων + την Διαρκή Ιερά Σύνοδο που προέρχεται από αυτήν και συγκροτείται όπως ορίζει ο Καταστατικός Χάρτης της Εκκλησίας. Οι πράξεις των εκκλησιαστικών αρχών περί διοικητικών θεμάτων υπόκεινται στον ακυρωτικό έλεγχο του Σ.τ.Ε. # πράξεις θρησκευτικού περιεχομένου/ όσες αναφέρονται στην εσωτερική τάξη της Εκκλησίας / δικαιοδοτικές πράξεις των εκκλησιαστικών αρχών. Οι ΚΛΗΡΙΚΟΙ είναι λειτουργοί της Εκκλησίας, ασκούν όμως παράλληλα και διοικητικές αρμοδιότητες που τους αναθέτει ο νομοθέτης (δρώντες ως έμμεσοι υπάλληλοι του κράτους). Κατά το ελληνικό Σύνταγμα (Σ. 13 παρ. 2), κάθε γνωστή θρησκεία είναι ελεύθερη – τα σχετικά με την λατρεία της τελούνται ανεμπόδιστα υπό την προστασία των νόμων. Ο συντακτικός νομοθέτης προβλέπει ειδικά την κρατική εποπτεία των άλλων εκκλησιών. Οι λειτουργοί όλων των γνωστών θρησκειών υπόκεινται στην ΙΔΙΑ εποπτεία της Πολιτείας + τις ΙΔΙΕΣ υποχρεώσεις απέναντί της, όπως και οι λειτουργοί της επικρατούσης θρησκείας (Σ. 13 παρ. 4). Κατ’ αρχήν ΔΕΝ επιτρέπεται η απαλλοτρίωση της περιουσίας πατριαρχείων...κλπ. Ειδικό καθεστώς προβλέπει το Σ. 105 για το Άγιο Όρος.
- Η κήρυξη της ελληνικής επανάστασης είχε ως αποτέλεσμα και το αυτοκέφαλο της ελληνικής Εκκλησίας από το Οικουμενικό Πατριαρχείο. Η επικοινωνία ελληνικού κλήρου-Οικουμενικού Πατριάρχη κατέστη αδύνατη, ενώ ΔΕΝ μπορούσε =κατά τον Κοραή- να αναγνωρίζεται ως αρχηγός της ελεύθερης Ελλάδας ο Πατριάρχης, που βρισκόταν υπό την άμεση επιρροή του Σουλτάνου. Η 1^η επίσημη αναφορά στην διοικητική ανεξαρτησία της ελληνικής Εκκλησίας ανευρίσκεται στο Σύνταγμα του 1832.

Το γεγονός ότι ανακηρύχθηκε το αυτοκέφαλο ΧΩΡΙΣ την συγκατάθεση του Οικουμενικού Πατριάρχη συνάντησε πολλές αντιδράσεις κατά την Εθνική Συνέλευση της 3^{ης} Σεπτεμβρίου 1843, όπου επεκράτησε η άποψη ότι η πολιτική ανεξαρτησία έπρεπε να οδηγήσει στην κήρυξη της θρησκευτικής ανεξαρτησίας ΧΩΡΙΣ την αναγνώριση του Πατριαρχείου (ης «Μεγάλης Εκκλησίας»), όπως και έγινε. Προς αποκατάσταση των σχέσεων της Ελληνικής Εκκλησίας με το Οικουμενικό Πατριαρχείο, αναγνωρίστηκε το αυτοκέφαλο το 1850> διοικητική ανεξαρτησία, ΑΛΛΑ αναπόσπαστα ενωμένη δογματικά με την Μεγάλη Εκκλησία της Κωνσταντινούπολης + κάθε άλλης ομόδοξης Εκκλησίας του Χριστού. Η Ορθόδοξη Εκκλησία της Ελλάδας τηρεί –όπως κι αυτές- τους ιερούς αποστολικούς + συνοδικούς κανόνες και τις ιερές παραδόσεις. Αμφισβητείται ΑΝ η συνταγματική κατοχύρωση περιλαμβάνει όλους τους σύμφωνους προς το Σύνταγμα αποστολικούς + συνοδικούς κανόνες (Άρειος Πάγος) # ΜΟΝΟ τους δογματικούς, ΟΧΙ και τους διοικητικούς κανόνες, που μεταβάλλονται (Σ.τ.Ε.).

- ΕΚΚΛΗΣΙΑ & ΠΟΛΙΤΕΙΑ: Συνδέθηκαν στενά κατά την πορεία της ιστορίας, από την εποχή των βασιλέων (σύμπτωση στο ΙΔΙΟ πρόσωπο!). Οι ιστορικές συγκυρίες όμως οδήγησαν στον σαφή διαχωρισμό τους > πολυεθνικά και πολυθρησκευτικά κράτη (π.χ. ΗΠΑ, με σαφή διαχωρισμό Πολιτείας-Εκκλησίας). Η Πολιτεία ενδιαφέρεται κυρίως για την εξωτερική συμπεριφορά των ανθρώπων και την ρύθμισή της με κανόνες δικαίου που η ίδια παράγει, ενδιαφερόμενη + προστατεύουσα την ελευθερία της συνείδησης-σκέψης-έκφρασης (ως θεμέλιο του δημοκρατικού πολιτεύματος) # Η Εκκλησία απευθύνεται κυρίως στην εσωτερική διάσταση του ανθρώπου (κανονικότητα, ως συμφωνία προς την τάξη των εκκλησιαστικών κανόνων), ΑΛΛΑ ταυτόχρονα ενδιαφέρεται για την εξωτερική συμπεριφορά των μελών της (νομιμότητα). Από τα Σ. 3 παρ. 1 / 72 παρ. 1 / 105 παρ. 3, προκύπτει ότι τις σχέσεις Εκκλησίας-Πολιτείας διέπει το «σύστημα της νόμω κρατούσης Πολιτείας» («συναλληλία-παραλληλία» στο Βυζάντιο). Η Εκκλησία τελεί υπό την προστασία + την εποπτεία του Κράτους. Το σύστημα της ενώσεως αυτών ίσχυε παλαιότερα στην Δύση (ιεροκρατία / πολιτειοκρατία / καισαροπαπισμός) # «σύστημα του πλήρους χωρισμού» ίσχυε στην Γαλλία και τις Λαϊκές Δημοκρατίες. Στην Ιταλία ισχύει το «σύστημα της ομοταξίας».